

เรื่องในเล่ม

ญัตติ

1

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
พินิจครุโณวาท เมื่อ 111 ปีมาแล้ว

19

อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นใน
ประเทศไทย

72

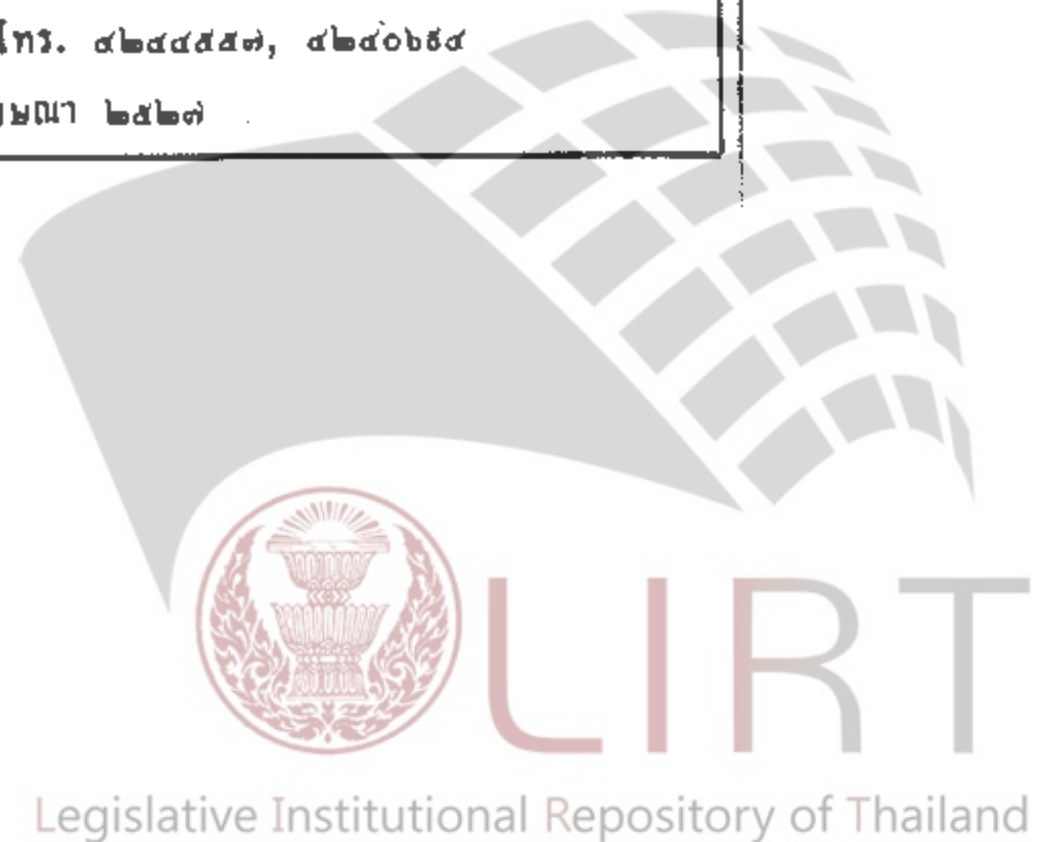
พระยามโนปกรณนิติธาดา : นายกรัฐมนตรี
คนแรกของไทย (ตอนจบ)

77

LIRT

วัตถุประสงค์ ● เพื่อเสนอหรือระบอบประชาธิปไตย ● เพื่อเสนอข่าวสารวิชาการในวงงานรัฐสภาและอื่น ๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ																							
สำนักงานหนังสือพิมพ์รัฐสภา สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ถนนอุทองใน ดุสิต กรุงเทพฯ โทร. ๒๕๒๖๑๘๑-๘๘ ต่อ ๒๒๕	นายบุรีรักษ์ นามวัฒน์ บรรณาธิการ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา นายมนตรี ตันทวิรัตน์ นางสาวสุวิมล ไตรสุวรรณ ผู้ช่วยบรรณาธิการ นางสาวอรินญา กิระติพงศ์ไพบูลย์ ผู้จัดการและสมุหบัญชี																						
น.ส. บังอร อัมโฆษา เป็นผู้อำนวยการ นายประเสริฐ ดวงวิชัย เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการ ที่ปรึกษา	การส่งเรื่องลงรัฐสภา ส่งที่บรรณาธิการหนังสือรัฐสภา ศูนย์บริการเอกสารและค้นคว้า สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา โทร. ๒๕๒๖๑๘๑-๘๘ ต่อ ๒๓๗																						
<table border="0"> <tr><td>นายพรรัตน์</td><td>หม่อมพัยคัม</td></tr> <tr><td>นายสุพงศ์</td><td>ศิริพูนเกียรติ</td></tr> <tr><td>นายวุฒินันท์</td><td>ยังวิริยะ</td></tr> <tr><td>นางอุบลวรรณ</td><td>พันธ์ุคำ</td></tr> <tr><td>นายอุดม</td><td>พลอยสังวาลย์</td></tr> <tr><td>นางพรพิมล</td><td>ถิรคุณโกวิท</td></tr> <tr><td>นายพินิต</td><td>อารยะศิริ</td></tr> <tr><td>นางศิริลักษณ์</td><td>บันบำรุงกิจ</td></tr> <tr><td>นางสุวิมล</td><td>ภูมิสิงหราช</td></tr> <tr><td>นายแผ้ว</td><td>หม่อมพัยคัม</td></tr> <tr><td>นายธนู</td><td>บุญยรงค์</td></tr> </table>	นายพรรัตน์	หม่อมพัยคัม	นายสุพงศ์	ศิริพูนเกียรติ	นายวุฒินันท์	ยังวิริยะ	นางอุบลวรรณ	พันธ์ุคำ	นายอุดม	พลอยสังวาลย์	นางพรพิมล	ถิรคุณโกวิท	นายพินิต	อารยะศิริ	นางศิริลักษณ์	บันบำรุงกิจ	นางสุวิมล	ภูมิสิงหราช	นายแผ้ว	หม่อมพัยคัม	นายธนู	บุญยรงค์	บอกรับเป็นสมาชิก ส่งเงินล่วงหน้าในนามผู้จัดการไปยัง สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา โดยส่ง เช็คไปรษณีย์ หรือธนาณัติ ส่งจ่าย ณ ที่ทำการไปรษณีย์ดุสิต
นายพรรัตน์	หม่อมพัยคัม																						
นายสุพงศ์	ศิริพูนเกียรติ																						
นายวุฒินันท์	ยังวิริยะ																						
นางอุบลวรรณ	พันธ์ุคำ																						
นายอุดม	พลอยสังวาลย์																						
นางพรพิมล	ถิรคุณโกวิท																						
นายพินิต	อารยะศิริ																						
นางศิริลักษณ์	บันบำรุงกิจ																						
นางสุวิมล	ภูมิสิงหราช																						
นายแผ้ว	หม่อมพัยคัม																						
นายธนู	บุญยรงค์																						
	กำหนดออก เดือนละหนึ่งฉบับ อัตราค่าบำรุง ปีละหกสิบบาท ครึ่งปีสามสิบบาท																						
พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์อักษรไทย ๔๑๐/๑๐-๑๓ ถนนจรัญสนิทวงศ์ แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑ โทร. ๔๒๔๔๕๕๓, ๔๒๔๐๖๕๔ นายณัฐ ปวิณวิวัฒน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๓																							

บทบรรณาธิการ

ในทุกสาขาวิชาชีพ มักจะมีศัพท์เฉพาะในวงงานเสมอ เป็นศัพท์ที่ใช้กันเข้าใจระหว่างผู้ที่ประกอบอาชีพนั้น ๆ หรือผู้ที่สนใจเกี่ยวข้อง ความหมายของศัพท์บางประเภท ก็มีใช้การแปลคำต่อคำเท่านั้น ยังต้องมีความต้องอธิบายมากมาย เช่น รัฐสภา เป็นงานที่ศัพท์บัญญัติโดยเฉพาะที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ ข้อบังคับการประชุมสภา เช่น กระทำ อนุมัติ กรรมวิธีการ ฯลฯ

ญาติเพื่อเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะเป็น กลไกหนึ่งในการดำเนินการควบคุมของรัฐสภาที่มีต่อฝ่ายบริหาร ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 มาตรา 137 บัญญัติให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกทั้งหมดของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าชื่อเสนอญาติเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะ ซึ่งในแต่ละครั้งที่มีการยื่นเสนอญาติเช่นนี้ ในระบบรัฐสภา มักจะกล่าวได้ว่าเป็นระยะเวลาที่สภามีการประชุมด้วยความเข้มข้น และเป็นที่สนใจของบุคคลภายนอก เพราะเป็นผลกระทบถึงเสถียรภาพของรัฐสภาด้วย บทความในรัฐสภาสารฉบับนี้ จึงได้นำเรื่องเกี่ยวกับวงงานรัฐสภา เช่น ญาติ มาเสนอเป็นเรื่องแรก

นอกจากนั้นรัฐสภาฉบับนี้ยังได้นำเรื่องที่น่าสนใจในด้านประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทย คือ พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย ซึ่งเป็นตอนสุดท้ายของการนำชีวิตของท่านมาลง และเป็นตอนที่กล่าวถึงชีวิตในปีนัยของนายกรัฐมนตรีคนแรกของไทยที่ต้องดำรงชีพอยู่ในต่างประเทศจวบจนถึงอนิจกรรมในปีนัย ประวัติศาสตร์มักซำรอยเป็นคำกล่าวที่ไม่เกินความจริงไปนัก เพราะในสมัยหลังจากนั้นมานักการเมืองหลายท่านทั้งในประเทศและต่างประเทศ ก็ต้องประสบเหตุการณ์เช่นนั้น บางท่านประสบความรุ่งโรจน์จนสูงสุดแห่งประเทศ แต่แล้วก็ต้องกลายเป็นผู้ไร้ญาติขาดมิตร แม้แต่แผ่นดินจะอาศัย เช่น ประเทศอิหร่านเมื่อไม่นานมานี้

บรรณาธิการ

LIART

ญัตติ

โดย สานิตย์ โโลหะ

เมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นการปกครองระบ
ประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นแม่บทหรือกฎหมายหลักในการดำเนินการป
ประเทศ และได้มีรัฐสภาเป็นที่ประชุมของผู้แทนปวงชนชาวไทยในการที่จะร่วมกัน
การปกครองบริหารประเทศ ในการประชุมสภานั้นสมาชิกแต่ละท่านซึ่งมีความคิ
ในการปกครองบริหารประเทศหรือความคิดเห็นใด ๆ เกี่ยวกับการประชุมก็จะเสนอ
ความเห็นของคนนั้นต่อที่ประชุมสภาเพื่อจะได้นำขึ้นพิจารณา ตัดสิน ยุติในการที่จะ
แนวความคิดนั้นไปดำเนินการต่อไป แต่ในสภานั้นประกอบด้วยสมาชิกเป็นจำนวน
ซึ่งต้องการจะเสนอแนวความคิดของตนนั้นต่อสภาจะก่อให้เกิดความไม่เป็นประสิทธิ
และความเรียบร้อยในการประชุม ดังนั้นสภาจึงได้นำคำว่า “ญัตติ” นี้ มาใช้ใน
ประชุมสภา เกี่ยวกับการเสนอข้อคิดเห็นนั้นของสมาชิกสภาต่อที่ประชุมสภา แ
ปรากฏในรัฐธรรมนูญและข้อบังคับการประชุมสภาทุก ๆ ฉบับซึ่งได้กำหนดวิธี
ญัตตินี้ไว้อย่างละเอียด

ความหมาย

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ได้ให้ความหมาย
คำว่าญัตติดังนี้ “ญัตติ น. ข้อเสนอเพื่อลงมติ” นั่นก็คือ คำว่าญัตติ เมื่อใช้ในการปร
สภา ก็หมายความว่า เรื่องต่าง ๆ ที่สมาชิกสภาต้องการนำมาพูด ปรีกษา หรือกัน
ประชุมสภา เพื่อให้ที่ประชุมพิจารณา วินิจฉัย เพื่อลงมติยุติข้อขัดข้องปฏิบัติอยู่
เช่นเรื่องให้สภาตั้งคณะกรรมการวิสามัญศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ
สมาชิกรัฐสภาในระหว่างสมัยประชุม เมื่อสภาพิจารณาแล้วได้ลงมติว่าไม่เห็นชอบที่

LIART

คณะกรรมการการดังกล่าว ก็จะทำให้เรื่องนั้นยุติไป หรือเรื่องขอให้วุฒิสภาดังคณะกรรมการการวิสามัญชั้นพิจารณาตุลยชำระเงิน เมื่อที่ประชุมวุฒิสภาพิจารณาแล้วได้ลงมติว่าให้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญเพื่อศึกษาเรื่องตามญัตตินี้ได้ ที่ประชุมก็จะดำเนินการตั้งคณะกรรมการการดังกล่าวเพื่อปฏิบัติตามญัตตินี้ต่อไป

ประเภทของญัตติ

ญัตตินี้มีจำนวนมากมาย ในการที่ถูกเสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และรัฐสภา เพื่อให้สภานั้น ๆ พิจารณา ลงมติว่าปฏิบัติอย่างไร ญัตติเหล่านั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ญัตติที่เสนอเป็นหนังสือ และญัตติที่เสนอเป็นวาจา

ญัตติที่เสนอเป็นหนังสือ

ญัตติประเภทนี้ เปรียบเสมือนเป็นญัตติหลัก ซึ่งเป็นญัตติที่มีประเด็นสำคัญ แสดงชัดในตัวเองว่าเป็นข้อเสนอ ที่ผู้เสนอมีความต้องการที่จะให้สภาพิจารณาวินิจฉัยให้มีมติอย่างไร โดยทั่วไปแล้วญัตติประเภทนี้จะประกอบด้วย ข้อเท็จจริงที่อ้างขึ้นประกอบกับ ข้อเสนอหรือเรื่องที่จะต้องการให้สภาพิจารณาดัดสินว่าจะปฏิบัติตามข้อเสนอก็ได้เสนอมาในญัตติหรือไม่ เช่น

ญัตติ ขอดังคณะกรรมการวิสามัญศึกษาโครงการชดคลองคอตกระ ของ นายไสว พัฒโน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสงขลา

เนื่องด้วยขณะนี้ มีปัญหาการขนส่งทางทะเลทางตอนใต้ของประเทศไทย เป็นไปด้วยความยากลำบากและสิ้นเปลืองเงินทองและเวลา เพราะต้องอ้อมแหลมมาลาญ ต้องเสียเปรียบต่างประเทศเป็นอันมาก ขณะนี้จึงมีบุคคลหลายฝ่ายเสนอความเห็นในการชดคลองคอตกระ จังหวัดภาคใต้ ให้เป็นคลองเชื่อมอ่าวไทยกับทะเลอันดามันมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งจะร่นระยะเวลาและระยะขนส่งเป็นอันมาก แต่การชดคลองคอตกระดังกล่าวจะต้องใช้เงินงบประมาณเป็นอันมาก น่าที่จะได้ทำการศึกษาปัญหาต่าง ๆ ทั้งในด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจ กระผมจึงได้เสนอญัตตินี้ขึ้นมาเพื่อให้สภาได้โปรดตั้งคณะกรรมการวิสามัญชั้นศึกษาปัญหาการชดคลองคอตกระ

จากตัวอย่างที่ได้เสนอมานี้ข้อเท็จจริงที่เสนอเพื่อประกอบกับข้อเสนอหรือเรื่องที่จะต้องการให้สภาพิจารณาตัดสินว่าจะดำเนินการหรือไม่ ก็คือปัญหาการขนส่งทางทะเลทางตอนใต้ของประเทศไทย ส่วนข้อเสนอกับที่จะต้องการให้สภาตัดสินว่าจะดำเนินการหรือไม่ ก็คือ การขอตั้งคณะกรรมการวิสามัญศึกษาโครงการชุดคลองคอดกระ

ญัตติที่เสนอด้วยวาจา

ญัตติที่เสนอด้วยวาจาอาจจะเรียกได้ว่าเป็นญัตติประกอบเป็นญัตติที่เสนอในการปฏิบัติเพื่อให้การประชุมพิจารณาเรื่องใด ๆ ของสภาให้สะดวกรวดเร็วขึ้น ซึ่งจะเป็นการเสนอโดยวาจาท่อประธานในขณะที่ประชุมเลย โดยไม่ต้องทำหนังสือเสนอล่วงหน้าต่อประธานสภา โดยข้อบังคับการประชุมสภาผู้แทนราษฎรและข้อบังคับการประชุมวุฒิสภา ในปัจจุบันได้บัญญัติกำหนดเกี่ยวกับญัตติที่ไม่ต้องเสนอล่วงหน้าหรือเป็นหนังสือ ก็คือ ญัตติที่เสนอต่อประธานสภาในที่ประชุม ไว้ตรงกันดังนี้

1. ญัตติให้ที่ประชุมปรึกษาหรือพิจารณาเป็นเรื่องด่วน
2. ญัตติขอให้ที่ประชุมเปลี่ยนระเบียบวาระประชุม
3. ญัตติขอให้ที่ประชุมลงมติให้จดยางานการประชุมลับครั้งใดทั้งหมดหรือเพียงบางส่วน แต่ให้มีบันทึกพฤติการณ์ไว้ หรือมติห้ามโฆษณาข้อความอันเกี่ยวกับความปลอดภัยหรือประโยชน์สำคัญของแผ่นดินที่ได้กล่าวหรือปรากฏในรายงานการประชุม
4. ญัตติเกี่ยวกับการลงคะแนนเสียง
5. ญัตติขอให้กรรมาธิการเต็มสภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติในวาระที่ 2
6. ญัตติขอให้งดใช้ข้อบังคับการประชุมข้อใดข้อหนึ่งเป็นการชั่วคราว เฉพาะกรณี
7. ญัตติขอแปรญัตติเฉพาะในเรื่องที่มีใช้กฎหมาย
8. ญัตติขอให้รวมระเบียบวาระประชุมที่เป็นเรื่องเดียวกัน ทำนองเดียวกันหรือเกี่ยวเนื่องกัน เพื่อพิจารณาพร้อมกัน
9. ญัตติขอให้ส่งปัญหาไปยังคณะกรรมการเพื่อพิจารณา หรือขอให้บุคคลใดส่งเอกสารหรือมาแถลงข้อเท็จจริงหรือแสดงความคิดเห็น

10. ญัตติขอให้รวมหรือแยกประเด็นพิจารณาหรือลงมติ
11. ญัตติขอให้เลื่อนการพิจารณาปรึกษา
12. ญัตติขอให้ปิดอภิปราย
13. ญัตติขอให้ยกเรื่องอื่นขึ้นปรึกษา
14. เรื่องที่ประธานขอปรึกษา

การเสนอญัตติ

โดยปกติญัตติที่สมาชิกสภาเสนอต่อประธานสภาจะต้องกระทำเป็นหนังสือ โดยเสนอล่วงหน้า และจะต้องมีสมาชิกสภารับรองลงลายมือชื่อในญัตตินั้นด้วย ญัตตินั้นส่วนมากเป็นญัตติหลัก ส่วนญัตติที่สมาชิกเสนอในที่ประชุมซึ่งเป็นการเสนอด้วยวาจา นั้นมีจุดประสงค์ในการพิจารณาเรื่องนั้น ๆ ให้ง่ายและสะดวกรวดเร็วขึ้น การเสนอญัตติแบบนี้ถ้าในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ผู้รับรองจะต้องรับรองโดยวิธีขึ้นชื่อ แต่ถ้าในการประชุมวุฒิสภา ผู้รับรองจะต้องรับรองโดยวิธียกมือขึ้นพันศีรษะ

ในกรณีที่มีเหตุการณ์ที่อาจจะก่อให้เกิดภัยร้ายแรงไม่ว่าจะเป็นลักษณะใดลักษณะหนึ่งต่อประเทศชาติ สมาชิกสภามีสิทธิ์ที่จะเสนอญัตติด่วนได้ ตามข้อบังคับการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2522 ญัตติด่วนจะต้องมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

1. เรื่องผลประโยชน์สำคัญของแผ่นดิน
2. มีความจำเป็นรีบด่วน ในอันที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน
3. มีความจำเป็นรีบด่วนในอันที่จะรักษาความมั่นคงของประเทศไม่ว่าในทางเศรษฐกิจ การคลังหรือในทางใดก็ตาม
4. มีความจำเป็นในอันที่จะขจัดเหตุใดๆ ที่กระทบกระเทือนต่อเสรีภาพของประชาชนอย่างร้ายแรง

ในการพิจารณาว่าญัตติใดเป็นญัตติด่วนนั้น ประธานสภาจะเป็นผู้พิจารณา ถ้าญัตติที่เสนอมานั้นได้พิจารณาแล้วว่าเป็นญัตติด่วน ก็จะนำญัตติเข้าระเบียบวาระประชุมในโอกาสแรกที่จะกระทำได้หรืออาจจะบรรจุเพิ่มเติมในระเบียบวาระประชุมที่จัดไปแล้วก็ได้ การเสนอญัตติใดๆ ของสมาชิกผู้ใดคนหนึ่ง เพื่อเสนอให้ที่ประชุมสภาพิจารณา

นั้น จะต้องมีสมาชิกผู้อื่นเห็นด้วยและสนับสนุนเรื่องในญัตติที่จะให้ที่ประชุมสภาพิจารณา นั้นด้วย ดังนั้นญัตติของสมาชิกผู้ใดผู้หนึ่งที่จะเสนอต่อที่ประชุมสภาจะต้องมีสมาชิกผู้อื่น รับรองญัตตินั้นด้วย การกำหนดผู้รับรองในญัตติใดญัตติหนึ่งจะมีจำนวนรับรองเท่าใด ขึ้นอยู่กับความสำคัญของญัตตินั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและข้อบังคับการประชุมสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาที่ใช้บังคับในปัจจุบันได้กำหนดเกี่ยวกับการรับรอง ญัตติต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด ซึ่งแบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือญัตติที่ไม่ต้องมีผู้รับรอง และ ญัตติที่ต้องมีผู้รับรอง

ญัตติที่ไม่ต้องมีผู้รับรอง

ญัตติที่ไม่ต้องมีผู้รับรองนี้เป็นญัตติที่สมาชิกจำนวนหนึ่งเป็นผู้ร่วมกันเข้าชื่อ เสนอญัตตินั้น ซึ่งก็หมายความว่า เรื่องใดหรือข้อเสนอดังใด ๆ ในญัตติที่จะเสนอให้ที่ประชุม พิจารณานั้นต้องมีสมาชิกผู้สนับสนุนและเห็นด้วยที่จะให้สภาพิจารณาเป็นจำนวนหนึ่ง โดย ร่วมกันเสนอญัตตินั้น ดังนั้นจึงไม่ต้องมีผู้รับรองอีก ญัตติที่ไม่ต้องมีผู้รับรองมีดังนี้

1. ญัตติที่คณะรัฐมนตรีเป็นผู้เสนอไม่ต้องมีผู้รับรอง ก็อาจจะเนื่องมาจากใน การปกครองระบอบประชาธิปไตยระบบรัฐสภา คณะรัฐมนตรีส่วนมากจะมาจากสมาชิก- รัฐสภา ดังนั้นญัตติที่คณะรัฐมนตรีเสนอต่อสภาเพื่อพิจารณานั้นจะเป็นมติของคณะ รัฐมนตรี ให้เสนอ ซึ่งเท่ากับว่าสมาชิกรัฐสภาที่ทำหน้าที่บริหารประเทศได้ร่วมกันเสนอ ญัตติต่อสภาจึงไม่จำเป็นต้องมีผู้รับรอง

2. ญัตติเสนอให้สภาเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นราย บุคคลหรือทั้งคณะ ตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปัจจุบัน มาตรา 137 ญัตตินี้ผู้เสนอจะต้อง เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น โดยเข้าชื่อร่วมกันเสนอญัตตินี้ ไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้า ของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด

3. ญัตติเสนอให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ตามมาตรา 194 ของรัฐ- ธรรมนูญ ฉบับปัจจุบัน ผู้เสนอจะต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือคณะรัฐมนตรี เท่านั้น ในกรณีที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องมีสมาชิกร่วมกันเข้าชื่อร่วมกันเสนอ ไม่น้อยกว่าหนึ่งในสามของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมดและพรรคการเมืองที่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้นสังกัดมีมติให้เสนอได้

ญัตติที่มีผู้รับรอง

โดยปกติญัตติ โดยทั่ว ๆ ไปแล้วสมาชิกสภาผู้ใดจะเสนอญัตติต่อที่ประชุมสภา เพื่อให้ที่ประชุมสภาพิจารณาจะต้องมีผู้รับรองไม่น้อยกว่า 5 คน ในกรณีที่เป็ญัตติที่เสนอ เป็นลายลักษณ์อักษรหรือทำเป็นหนังสือผู้รับรองจะต้องลงลายมือชื่อในการรับรองในญัตตินั้น ส่วนญัตติที่เสนอโดยวาจาต่อที่ประชุมผู้รับรองญัตติแสดงการรับรองโดยยื่นขึ้นในกรณีที่เป็นการประชุมของสภาผู้แทนราษฎร ส่วนในวุฒิสภา วุฒิสมาชิกแสดงการรับรองโดยวิธียกมือขึ้นในที่ประชุม นอกจากนั้นญัตติใด ๆ จะมีผู้รับรองเท่าใดนั้นรัฐธรรมนูญและข้อบังคับการประชุมของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภากำหนดไว้ดังนี้

1. ญัตติขอให้รัฐสภาตีความรัฐธรรมนูญ ตามมาตรา 147 ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ในกรณีสมาชิกสภาผู้แทนเสนอจะต้องมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรับรองไม่น้อยกว่า 20 คน และถ้าเป็นวุฒิสมาชิกเสนอจะต้องมีวุฒิสมาชิกรับรองไม่น้อยกว่า 30 คน
2. ญัตติขอให้สภาตั้งคณะกรรมการวิสามัญคณะใดคณะหนึ่งหรือขอให้สภาตั้งกรรมการวิสามัญกระทำกิจการหรือพิจารณาสอบสวนหรือศึกษาเรื่องใด ๆ ที่อยู่ในหน้าที่ของสภา ถ้าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้เสนอจะต้องมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรับรองอย่างน้อยไม่ต่ำกว่ายี่สิบคน แต่ถ้าเป็นวุฒิสมาชิกเสนอจะต้องมีวุฒิสมาชิกรับรองอย่างน้อยไม่ต่ำกว่าสามสิบคน
3. ญัตติที่ก่อให้เกิดผลใช้บังคับเป็นกฎหมาย ต้องเสนอเป็นร่างพระราชบัญญัติ ผู้ที่เสนอได้ก็คือ คณะรัฐมนตรีหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น ในกรณีที่เป็สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้เสนอ จะเสนอได้ต้องเมื่อพรรคการเมืองที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นสังกัดมีมติ ให้เสนอได้และจะต้องมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคการเมืองนั้นรับรองไม่น้อยกว่ายี่สิบคน

การดำเนินการเกี่ยวกับญัตติ

การดำเนินการเกี่ยวกับญัตติ แบ่งออกได้เป็น 2 วิธี ตามลักษณะของญัตติ คือ การดำเนินการเกี่ยวกับญัตติที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือที่เป็นหนังสือ และการดำเนินการเกี่ยวกับญัตติที่เป็นวาจา

- (ก) การดำเนินการเกี่ยวกับญัตติที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นหนังสือ

LIART

ญัตติชนิดนี้จะต้องทำเป็นหนังสือและมีผู้เสนอหรือผู้รับรองตามที่รัฐธรรมนูญหรือข้อบังคับการประชุมสภากำหนดไว้ และยื่นเสนอต่อประธานสภา เมื่อประธานสภาพิจารณาตรวจความถูกต้องตามข้อบังคับการประชุมสภาแล้วก็จะจัดเข้าระเบียบวาระการประชุมสภา เมื่อถึงกำหนดวันประชุมสภาแล้วประธานสภาก็จะนำญัตตินั้นเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อพิจารณา โดยเสนอญัตตินั้นต่อที่ประชุม จากนั้นผู้เสนอญัตตินั้นก็จะเสนอปัญหาหรือเหตุที่จะต้องเสนอญัตตินั้นต่อที่ประชุมเพื่อพิจารณา ปัญหาหรือเหตุที่จะต้องเสนอญัตตินั้นก็คือข้อเท็จจริงที่อ้างขึ้นประกอบกับข้อเสนอ หรือเรื่องที่จะให้สภาพิจารณาตัดสินว่าจะปฏิบัติตามข้อเสนอนี้ได้เสนอมาในญัตติหรือไม่ เมื่อผู้เสนอญัตติได้เสนอญัตติมาแล้ว ก็จะมีการอภิปรายปัญหานั้นโดยสมาชิกสภา จากนั้นเมื่อการอภิปรายดำเนินไปพอสมควรประธานที่ประชุมก็ขอให้ที่ประชุมลงมติในข้อเสนอนั้น ถ้าที่ประชุมมีมติไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอนั้น ญัตตินั้นก็จะตกไป ในกรณีที่ที่ประชุมมีมติเห็นด้วยกับข้อเสนอนั้นก็จะดำเนินการตามข้อเสนอนั้น เช่น ญัตติเรื่องให้ตั้งกรมการวิสามัญเพื่อศึกษาและพิจารณาปัญหาการตั้งโรงงานแปรรูปไม้ยางพารา ซึ่งที่ประชุมเห็นชอบ ที่ประชุมก็จะดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่งเพื่อศึกษาปัญหาดังกล่าว

การแก้ไขเพิ่มเติมญัตตินั้น จะกระทำได้เมื่อประธานสภายังไม่ได้บรรจุเข้าระเบียบวาระประชุมแต่เมื่อประธานสั่งให้ญัตตินั้นบรรจุเข้าระเบียบวาระประชุมแล้ว จะแก้ไขเพิ่มเติมได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากที่ประชุม ส่วนในการถอนญัตตินั้น ผู้เสนอญัตติจะถอนญัตติของตนได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากที่ประชุม

(ข) การดำเนินการเกี่ยวกับญัตติที่เสนอด้วยวาจา

ญัตติที่เสนอด้วยวาจานี้เป็นญัตติที่มีจุดประสงค์เพื่อที่เสนอข้อคิดเห็นในการที่จะใช้ในการดำเนินการประชุมของสภา เพื่อให้เกิดความสะดวกง่ายและรวดเร็ว ซึ่งเป็น การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในการประชุมในเรื่องนั้น ญัตตินี้ผู้เสนอต่อประธานในที่ประชุมสภาได้เลย เมื่อได้รับอนุญาตให้ลุกขึ้นอภิปรายและผู้รับรองแสดงการรับรองโดยการยืนขึ้นหรือยกมือขึ้นศีรษะแล้วแต่กรณี จากนั้นประธานที่ประชุมก็จะให้มีการอภิปรายและลงมติในญัตตินั้นเพื่อจะปฏิบัติต่อไป

ข้อกำหนดให้การเสนอญัตติ

ในปัจจุบันข้อบังคับการประชุมสภาได้กำหนดขอบเขตการเสนอญัตติเข้าสู่สภาเพื่อพิจารณาไว้ดังนี้

1. ในขณะที่ที่ประชุมสภากำลังปรึกษาหรือพิจารณาญัตติใด ญัตติหนึ่งอยู่มาชิกจะเสนอญัตติอื่นใดมิได้นอกจากญัตติต่อไปนี้
 - ก) ญัตติขอแปรญัตติเฉพาะในเรื่องที่มีใ้ร่างพระราชบัญญัติหรือกฎหมาย
 - ข) ญัตติขอให้รวมระเบียบวาระประชุมที่เป็นเรื่องเดียวกันทำนองเดียวกันหรือเรื่องเกี่ยวเนื่องกันมาพิจารณาพร้อมกัน
 - ค) ญัตติขอให้ส่งปัญหาไปยังคณะกรรมการเพื่อพิจารณาหรือขอให้บุคคลใดส่งเอกสารหรือมาแถลงข้อเท็จจริงหรือแสดงความคิดเห็น เมื่อที่ประชุมได้ลงมติเห็นชอบตามที่เสนอแล้วห้ามมิให้เสนอญัตติลักษณะเดียวกันอีก
 - ง) ญัตติขอให้รวมหรือแยกประเด็นในการลงมติ
 - จ) ญัตติขอให้เลื่อนการปรึกษาหรือพิจารณา เมื่อที่ประชุมได้ลงมติเห็นชอบที่ได้เสนอแล้วจะเสนอญัตติอีกไม่ได้
 - ฉ) ญัตติขอให้ปิดอภิปราย เมื่อที่ประชุมได้ลงมติเห็นชอบตามที่ได้เสนอแล้วจะเสนอญัตตินี้อีกไม่ได้
 - ช) ญัตติขอให้ยกเรื่องอื่นขึ้นปรึกษาหรือพิจารณา เมื่อที่ประชุมได้ลงมติเห็นชอบตามที่เสนอแล้วจะเสนอญัตตินี้อีกไม่ได้
2. ญัตติขอให้ปิดอภิปราย และญัตติขอให้ยกเรื่องอื่นขึ้นปรึกษา ห้ามมิให้ผู้ใดเสนอในคราวเดียวกันกับการอภิปรายของตน
3. ญัตติใดที่ได้เสนอต่อสภาและสภาได้พิจารณาและมีมติให้ตกไปแล้วสมาชิกสภาจะเสนอญัตติที่มีหลักการเช่นเดียวกันขึ้นอีกในสมัยประชุมเดียวกันไม่ได้ เว้นแต่เป็นญัตติที่ยังไม่ได้มีการลงมติหรือญัตติที่ประธาน สภาอนุญาตเมื่อได้พิจารณาเห็นแล้วว่าเหตุวาระนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

ญัตติ ในฐานะกลไกการดำเนินงานของรัฐสภา

รัฐสภาเป็นองค์กรทางการเมืองที่เป็น ที่แสดงออกถึงเจตน์จำนงของประชาชนของประเทศในอันที่จะร่วมกันปกครองและบริหารบ้านเมืองโดยผ่านทางผู้แทนราษฎร โดยอำนาจหน้าที่หลักที่สำคัญของรัฐสภาในการดำเนินการดังกล่าวนี้ อาจจะสรุปได้ 2 ประการ คือ การออกกฎหมายเพื่อใช้บังคับและการควบคุมการบริหารแผ่นดินต่อฝ่ายบริหาร ในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญทั้ง 2 ประการนั้น ผู้ทำหน้าที่ ก็คือสมาชิกรัฐสภาซึ่งเป็นผู้แทนของปวงชนชาวไทย แต่ในองค์กรรัฐสภานั้นเป็นที่รวมผู้แทนเป็นจำนวนมากซึ่งมีหลักการและเหตุผลของแต่ละบุคคลแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไป โดยที่ผู้แทนเหล่านั้นจะมาร่วมกันหาเหตุผลและข้อสรุปในประเด็นต่าง ๆ ในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวโดยกระทำในนามของสภา ดังนั้นในการที่สมาชิกจะต้องการให้เกิดผลใดก็ตามตามความคิดของตน จะต้องเสนอความคิดเหล่านั้น เพื่อให้สภาลงพิจารณา ลงมติว่าจะดำเนินการตามข้อคิดเห็นที่เสนอนั้นหรือไม่ ข้อเสนอที่จะเสนอให้สภาพิจารณาและลงมตินั้นก็คือญัตติ ดังนั้นญัตติซึ่งเป็นกลไกในการดำเนินงานของรัฐสภาที่สำคัญ 2 ประการ กลไกในด้านการตรากฎหมาย และกลไกในด้านที่จะควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน

ก) ญัตติ : กลไกในด้านการตรากฎหมาย

กฎหมายเป็นข้อบังคับของรัฐที่กำหนดความประพฤติบุคคลในรัฐ ความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ โดยให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของประชาชน ซึ่งในการปกครองระบอบประชาธิปไตย รัฐสภาในฐานะที่เป็นองค์กรที่เป็นตัวแทนของปวงชนชาวไทยจะดำเนินการตรากฎหมาย โดยจะเป็นผู้พิจารณาลงมติ ให้ความเห็นชอบในร่างกฎหมายที่ได้ถูกเสนอมาโดยผู้แทนราษฎรหรือคณะรัฐมนตรีเพื่อนำไปใช้บังคับต่อไป ดังในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน มาตรา 76 บัญญัติไว้ว่า “ร่างพระราชบัญญัติจะตราขึ้นเป็นกฎหมายได้ก็แต่โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา” โดยที่ผู้ที่จะเสนอร่างกฎหมายให้รัฐสภาพิจารณาได้แก่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือคณะรัฐมนตรี ซึ่งผู้เสนอจะต้องเสนอร่างกฎหมายของตน ในลักษณะที่เป็นญัตติที่จะก่อให้เกิดผลเป็นกฎหมาย ซึ่งเรียกว่าร่างพระราชบัญญัติ เพื่อให้รัฐสภาพิจารณาลงมติเห็นชอบว่าจะให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายหรือไม่

ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติของรัฐสภานั้น ถ้าสมาชิกสภาผู้ใดมีความคิดเห็นในการที่จะเปลี่ยนแปลงยกเลิกถ้อยคำในร่างพระราชบัญญัตินั้นก็ได้โดยเสนอคำขอแก้ไขเพิ่มเติมซึ่งเรียกว่า คำแปรญัตติ ต่อประธานคณะกรรมการที่พิจารณาร่างพระราชบัญญัตินั้น เพื่อพิจารณาคำแปรญัตตินั้นว่าสมควรจะแก้ไขตามคำแปรญัตตินั้นหรือไม่

ข. ญัตติ : กลไกในด้านการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน

หลักการสำคัญอย่างหนึ่งในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้แก่การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐสภาที่กระทำต่อฝ่ายบริหาร ซึ่งเป็นการถ่วงดุลย์อำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติหรือรัฐสภาที่มีต่อฝ่ายบริหาร เพื่อป้องกันมิให้ฝ่ายบริหารใช้อำนาจในการบริหารประเทศอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน ดังในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน มาตรา 135 บัญญัติไว้ว่า “วุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐสภามีหลายวิธี แต่จะขอก้าวโดยใช้ญัตติ ซึ่งกระทำได้หลายวิธีการ ดังนี้

1. ญัตติขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะวิธีนี้เป็น การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินและถ่วงดุลย์อำนาจของฝ่ายรัฐสภาที่มีต่อฝ่ายบริหารขั้นสุดท้ายและเด็ดขาด ซึ่งเป็นผลให้คณะรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีที่ถูกเปิดอภิปรายพ้นออกจากตำแหน่งได้ ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 137 บัญญัติไว้ดังนี้

“สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า หนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกทั้งหมดของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะ

เมื่อการเปิดอภิปรายสิ้นสุดลง โดยมีใช้ด้วยมติให้ผ่านระเบียบวาระเปิดอภิปรายนั้นไป ให้สภาผู้แทนราษฎรลงมติไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจ การลงมติในกรณีเช่นว่านี้มีให้กระทำวันเดียวกับที่มีการอภิปรายสิ้นสุดลง มติไม่ไว้วางใจต้องมีคะแนนเสียงมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดของสภาผู้แทนราษฎร

ในกรณีที่มติไม่ไว้วางใจมีคะแนนเสียงไม่มากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดของสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายนั้นเป็นอันหมดสิทธิที่จะเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะอีกตลอดสมัยประชุม” และมาตรา 155 ได้บัญญัติไว้ว่า “ความเป็นรัฐมนตรีสิ้นสุดลงเฉพาะตัวเมื่อ

- (1)
 - (2)
 - (3)
 - (4)
 - (5) สภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ไว้วางใจตามมาตรา 137 และมาตรา 154 บัญญัติไว้ว่า รัฐมนตรีทั้งคณะพ้นจากตำแหน่งเมื่อ
- (1) สภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ไว้วางใจตามมาตรา 137
 - (2)
 - (3)
 - (4) ความเป็นรัฐมนตรีของนายกรัฐมนตรีสิ้นสุดลงตามมาตรา 155

จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญทั้งสามมาตราดังกล่าว การดำเนินการในเรื่องญัตติการเปิดอภิปรายทั่วไปนี้ผู้เสนอก็คือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น และจะต้องเข้าชื่อร่วมกันเสนอจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด ญัตติขอเปิดอภิปรายนี้ผู้เสนอจะขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ รัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือรวมกันทั้งคณะเลยก็ได้ การเสนอญัตตินี้จะต้องกระทำเป็นหนังสือยื่นต่อประธานสภาผู้แทนราษฎรและจะต้องเขียนแสดงว่าจะเปิดอภิปรายทั่วไปในเรื่องใดบ้าง เพื่อที่ฝ่ายรัฐบาลจะเตรียมตัวในการตอบข้อกล่าวหาได้อย่างถูกต้อง และเป็นการทำหน้าที่ที่ประชุมสภาได้รับทราบข้อมูลทั้งสองได้อย่างถูกต้องเพื่อเป็นการประกอบในการตัดสินใจลงมติ ซึ่งการเปิดอภิปรายทั่วไปนี้ก็เพื่อต้องการที่ให้คณะรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่งเนื่องจากการบริหารประเทศก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน ซึ่งจะเป็นการอภิปรายที่เผ็ดร้อนและผู้

อภิปรายมีอารมณ์ขาดการไตร่ตรองในการพิจารณาในการลงมติ ดังนั้นในรัฐธรรมนูญได้ มีบทบัญญัติกำหนดไม่ให้ลงมติในวันเดียวกันกับการอภิปราย สิ้นสุดลงก็เพื่อให้สมาชิกสภา ได้ไปคิดเหตุผลให้รอบคอบกว่าเดิมในการลงมติไม่ไว้วางใจนี้ จะต้องมีความเสี่ยงมากกว่า กิ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดของสภาผู้แทนราษฎรและถ้ามติไม่ไว้วางใจนี้มีคะแนน เสี่ยงไม่มากกว่ากิ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งหมายความว่า ญัตติขอเปิดอภิปรายนี้ ไม่สามารถทำให้คณะรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่งได้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายนี้หมดสิทธิที่จะเข้าชื่อเสนอญัตติ ขอเปิดอภิปรายทั่วไปอีกตลอดสมัยประชุมนี้

ในขณะที่กำลังอภิปรายญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปนี้อยู่ ถ้ามีสมาชิกผู้ใดเสนอ ญัตติโดยวาจาต่อประธานที่ประชุมสภาขอให้ผ่านระเบียบวาระญัตติเปิดอภิปรายทั่วไปนั้น โดยมีสมาชิกรับรองครบตามข้อบังคับและมีการพิจารณาลงมติให้ผ่านระเบียบวาระเปิดอภิ- ปรายนี้ตกไปจะสิ้นสุดการอภิปรายญัตตินี้

การใช้อำนาจบริหารของคณะรัฐมนตรีในการบริหารราชการแผ่นดินนั้น มีขอบ- เขตกว้างขวางมาก นอกจากจะทำกฎหมายที่บัญญัติโดยได้รับความยินยอมและเห็นชอบ จากรัฐสภาแล้วมาดำเนินการ จึงต้องดำเนินการต่าง ๆ ที่มีได้กำหนดไว้ในกฎหมายด้วยเพื่อ ประโยชน์สุขแก่ประชาชน ดังนั้นอำนาจในการบริหารประเทศของคณะรัฐมนตรีนั้น มี ขอบเขตกว้างขวางมาก และส่งผลกระทบต่อกระเทือนการดำเนินชีวิตของประชาชนมากที่สุด ซึ่งต้องมีการถ่วงดุลย์อำนาจฝ่ายบริหาร โดยรัฐสภาตามแนวความคิดของนักปราชญ์ฝรั่งเศส ชื่อมองเตส กีเออร์ เพื่อป้องกันมิให้ฝ่ายบริหารใช้อำนาจนั้นอันจะทำให้เกิดความเดือดร้อน แก่ประชาชนตามการปกครองระบอบประชาธิปไตยระบบรัฐสภาของไทยนั้น การถ่วงดุลย์ ขันสุดท้ายของรัฐสภาต่อคณะรัฐมนตรีในเมื่อคณะรัฐมนตรีบริหารราชการแผ่นดินก่อให้เกิด ความเดือดร้อนแก่ประชาชน ก็คือ ญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจ รัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือรายคณะ ซึ่งจะมีผลให้รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีทั้งคณะต้อง พ้นจากตำแหน่งญัตตินี้โดยปกติสมาชิกฝ่ายค้านหรือฝ่ายที่ไม่ร่วมรัฐบาลจะเป็นผู้เสนอ ซึ่ง ก็เปรียบเสมือนว่าสมาชิกฝ่ายค้านมีหน้าที่เป็นผู้ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินโดยตรง ซึ่ง

ในความเป็นจริงก็เป็นเช่นนั้น และเมื่อมีการลงมติ ในญัตตินี้ก็จะทำให้รัฐบาลได้รับความไว้วางใจทุกครั้ง เนื่องจากสมาชิกฝ่ายที่สนับสนุนรัฐบาลย่อมมีมากกว่าสมาชิกฝ่ายค้านอยู่แล้ว หรือในการอภิปรายญัตตินี้ที่ประชุมได้มีมติให้ผ่านระเบียบวาระนี้ ไปซึ่งทำให้คณะรัฐมนตรีไม่ต้องพ้นจากตำแหน่ง จากสถิติการเปิดอภิปรายทั่วไปของวุฒิสภาไทยจำนวน 30 ครั้ง ยังไม่มีการอภิปรายใดที่ทำให้รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่งเลย แต่เป็นเพียงการตีแผ่ข้อบกพร่องการบริหารงานฝ่ายบริหารให้ประชาชนได้รับทราบเท่านั้น

2. ญัตติขอให้คณะกรรมการสามัญคณะใดคณะหนึ่งหรือขอให้สภาตั้งคณะกรรมการวิสามัญกระทำการ หรือพิจารณาสอบสวนหรือศึกษาเรื่องใด ๆ อันอยู่ในอำนาจหน้าที่ของสภา

ในการบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายบริหารเมื่อเกิดข้อบกพร่อง หรือทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนแก่ประชาชน สมาชิกสภามีสิทธิที่จะเสนอญัตติให้คณะกรรมการไปสอบสวนในเรื่องที่ทำให้ประชาชนเดือดร้อนได้ โดยเสนอให้ประชุมสภาพิจารณาเห็นชอบเสียก่อนถ้าที่ประชุมเห็นชอบก็มอบหมายให้คณะกรรมการที่เสนอมาในญัตตินั้น ไปพิจารณาสอบสวนแล้วเสนอผลการรายงานต่อที่ประชุมสภา ในการเสนอให้คณะกรรมการเป็นผู้ดำเนินการสอบสวนนั้น สมาชิกสภาอาจจะเสนอให้คณะกรรมการประจำสภา ซึ่งมีหน้าที่สอดคล้องกับกิจกรรมของฝ่ายบริหารอยู่แล้วก็ได้ คณะกรรมการประจำสภาได้แก่คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ กรรมการการคมนาคม คณะกรรมการการต่างประเทศ คณะกรรมการการทหาร และคณะกรรมการการปกครอง เป็นต้น เช่น ญัตติเรื่องให้สภามอบหมายให้คณะกรรมการการปกครองพิจารณาปัญหาเสพติดให้โทษหรือมิฉะนั้นสมาชิกสภาจะเสนอให้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นดำเนินการโดยเฉพาะก็ได้ เมื่อเสร็จสิ้นงานที่สภามอบหมายให้ดำเนินการแล้ว คณะกรรมการวิสามัญนั้นก็สลายตัวไป เช่น ญัตติเรื่องตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาปัญหาน้ำมันขาดแคลน

เมื่อคณะกรรมการได้ทำการพิจารณาหรือสอบสวนเรื่องในญัตติใด ๆ แล้วก็ทำสรุปรายงานการพิจารณาสอบสวนเรื่องนั้นเสนอต่อสภาเพื่อพิจารณา โดยปกติในการ

พิจารณาสอบสวนเหตุทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อนนั้น คณะกรรมาธิการจะมีข้อสังเกตที่ คณะรัฐมนตรีควรทราบหรือควรที่ฝ่ายบริหารนำไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นแนวทางในการแก้ไข ปัญหา นั้นไปพร้อมกับสรุปรายงานนั้นด้วยเพื่อให้สภาพิจารณาและเป็นข้อมูลแนวทางในการติดตามการบริหารราชการแผ่นดินฝ่ายบริหารต่อไป ในกรณีที่สภาเห็นด้วยกับข้อสังเกตของคณะกรรมาธิการ ประธานสภาฯก็แจ้งข้อสังเกตนั้นไปยังคณะรัฐมนตรี เมื่อพ้นกำหนดระยะเวลา 60 วัน นับตั้งแต่วันที่ประธานสภาฯส่งข้อสังเกตของคณะกรรมาธิการให้คณะรัฐมนตรีทราบ คณะรัฐมนตรีได้ปฏิบัติตามข้อสังเกตนั้นประการใดหรือไม่ ประธานสภาฯจะต้องแจ้งให้ที่ประชุมทราบในโอกาสแรกที่มีการประชุมสภา

การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินวิธีนี้ไม่มีความเด็ดขาดที่จะทำให้คณะรัฐมนตรีปฏิบัติตามข้อสังเกตของคณะกรรมาธิการนั้น แต่ญัตตินี้ก็อาจจะเป็นแนวทางการสืบหาข้อมูลในการบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายบริหาร เพื่อมาเสนอต่อสภาในการที่จะนำไปใช้ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของคณะรัฐมนตรีด้วยวิธีอื่น ๆ ที่เด็ดขาดได้

3. ญัตติเพื่อให้ที่ประชุมสภาพิจารณาความเดือดร้อนของประชาชน

การที่ประชาชนจะมีความกินดีอยู่ดีและอยู่กันอย่างสงบสุข ก็ขึ้นอยู่กับการบริหารราชการแผ่นดินโดยฝ่ายบริหารเป็นผู้ดำเนินการซึ่งมีคณะรัฐมนตรีเป็นหัวหน้า เมื่อประชาชนมีความเดือดร้อนขึ้นมา สมาชิกสภามีสิทธิ์เสนอญัตติเกี่ยวกับเรื่องนั้นเพื่อให้สภาพิจารณาวินิจฉัยหาทางช่วยเหลือได้ เช่น ญัตติเรื่องให้รัฐบาลทบทวนการจัดเก็บภาษีศุลกากร ซึ่งนำพืชผล 6 ชนิด ไปขายแก่พ่อค้า ซึ่งเป็นเรื่องความเดือดร้อนของประชาชน เหล่านี้สมาชิกสภาฯได้นำมาเสนอต่อสภาเพื่อให้สภาพิจารณาหาทางแก้ไขความเดือดร้อนนั้น ซึ่งบางครั้งที่ประชุมอาจจะมีมติให้ตั้งคณะกรรมาธิการไปสอบสวนเรื่องความเดือดร้อนก็ได้ เช่น ญัตติเรื่องความเดือดร้อนของราษฎรเกี่ยวกับการปลูกป่าของรัฐบาล เมื่อที่ประชุมได้พิจารณาแล้วได้มีมติมอบหมายให้คณะกรรมาธิการการเกษตรไปศึกษาญัตติดังกล่าวแล้วมา รายงานต่อสภาภายใน 90 วัน แต่โดยปกติแล้วญัตติในลักษณะนี้เป็นญัตติที่จะมีผลไปบังคับรัฐบาลให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้หรือแม้จะถามรัฐบาลก็กระทำไม่ได้เพราะเป็นเรื่องของสภาที่พิจารณาดำเนินการกันเองซึ่งไม่เหมือนกระทู้ แต่โดยส่วนมากแล้วเมื่อ

มีญัตติลักษณะที่เสนอความเดือดร้อนของประชาชนให้แก่สภาพิจารณานั้น คณะรัฐมนตรีก็จะตอบชี้แจงในญัตตินั้นและบางทีก็จะรับเรื่องนั้นไปพิจารณาดำเนินการแก้ไขในเรื่องความเดือดร้อนนั้น

ค. ญัตติ : กลไกในการประชุมสภา

ญัตติในลักษณะนี้โดยมากเป็นญัตติที่เสนอด้วยวาจาในที่ประชุมนั้นเลย ซึ่งญัตติประเภทนี้ข้อบังคับการประชุมทั้งของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาในปัจจุบันได้กำหนดไว้ตรงกัน (ดูเรื่องญัตติที่เสนอด้วยวาจา) อาจจะแบ่งแยกลักษณะได้ดังนี้

1. เพื่อให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ เมื่อที่ประชุมสภากำลังพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามระเบียบวาระประชุม เมื่อมีเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จะต้องการให้พิจารณาทันทีสมาชิกมีสิทธิเสนอญัตติต่อที่ประชุม เพื่อขอให้สภาปรึกษาหรือพิจารณาเป็นเรื่องด่วนได้ หรือที่ประชุมสภาพิจารณาเรื่องที่สำคัญของชาติ สมาชิกอาจจะเสนอให้ที่ประชุมสภาให้การประชุมลับได้ หรือขอให้งดใช้ข้อบังคับข้อใดข้อหนึ่งเพื่อประโยชน์ในการประชุมก็ได้

2. เพื่อแก้ปัญหาในการประชุม เมื่อที่ประชุมสภาพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ หรือต้องการข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาพิจารณาต่อไปอีก สมาชิกมีสิทธิที่จะเสนอต่อที่ประชุมให้ส่งปัญหานั้นไปยังคณะกรรมการเพื่อพิจารณาหรือให้บุคคลใดส่งเอกสารหรือมาแถลงข้อเท็จจริงหรือแสดงความคิดเห็นได้

3. เพื่อยุติการพิจารณาในเรื่องนั้น เมื่อที่ประชุมสภาได้พิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างยืดเยื้อวุ่นวายหรือไม่มีทางที่จะจบลงได้ง่าย สมาชิกสภาผู้ใดคนหนึ่งอาจจะเสนอญัตติต่อที่ประชุมสภาเพื่อขอให้ปิดอภิปรายหรือเพื่อขอให้หาเรื่องอื่นขึ้นปรึกษาหรือพิจารณา ซึ่งจะทำให้การอภิปรายในเรื่องนั้นยุติลง

นอกจากนั้น เมื่อเกิดปัญหาในการดำเนินงานของรัฐสภาเนื่องมาจากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือวุฒิสภา เพื่อให้ตีความบทบัญญัตินั้นให้เป็นแนวทางในการดำเนินงานได้ เช่น ญัตติเรื่องให้สภาตีความตามมาตรา 135 และ 142 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521

สรุป

ในการดำเนินการต่าง ๆ ของสภานั้น ญัตติเป็นกลไกที่สำคัญที่จะนำไปสู่ในการดำเนินการนั้น ๆ ในนามของสภา โดยสมาชิกสภาจะเป็นผู้เสนอให้ที่ประชุมสภาพิจารณาก่อนว่าจะยอมรับที่จะดำเนินการตามนั้นหรือไม่ โดยทั่วไปแล้วอาจจะกล่าวได้ว่า รัฐสภาพึงงานที่จะต้องดำเนินการที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การตรากฎหมาย และการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งจะต้องเริ่มมาจากการเสนอญัตติในเรื่องดังกล่าวก่อนทั้งสิ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าญัตตินั้นมีความสำคัญมากในการเริ่มต้นที่จะดำเนินการพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ของสภา โดยเฉพาะอย่างยิ่งญัตติต่าง ๆ ที่ใช้ในการพิจารณาความเดือดร้อนของประชาชน นั้นมีความสำคัญมากถึงแม้จะเป็นเรื่องของสภาที่ไม่มีผลต่อฝ่ายบริหาร ซึ่งยกเว้นญัตติของเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะ นั้นเป็นญัตติที่ที่ฝ่ายบริหารน่าจะต้องรับรู้และตระหนัก เพื่อใช้ในการแก้ไขความเดือดร้อนของประชาชนและบริหารราชการแผ่นดินเห็นจะเป็นกระจุกเงาสะท้อนให้เห็นถึงผลของการบริหารงานของรัฐบาลต่อประชาชนเพื่อจะนำไปปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติเป็นส่วนรวม

ดร.โนวาท ได้ชื่อว่าเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของเมืองไทย มีกำเนิดมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2417 คือเมื่อ 111 ปี ล่วงมาแล้ว ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ท่านได้ทรงร่วมเป็นองค์อุปถัมภ์ในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ดร.โนวาทมีอายุสั้น ๆ ก็ถึงต้องปิดการดำเนินการ คือมีอายุเพียงปีเศษเท่านั้น

ผู้เขียนเรื่องดร.โนวาท ได้นำเรื่องราวที่น่าสนใจยิ่งในประวัติศาสตร์การพิมพ์หนังสือพิมพ์ของไทย โดยได้เรียบเรียงตั้งแต่ กำเนิดหนังสือ จวบจนสิ้นสุดการพิมพ์ โดยเฉพาะพระราชหัตถเลขาของพระปิยมหาราช และที่เกี่ยวข้องในวงการพิมพ์ดร.โนวาท มาลงไว้ด้วย

บรรณาธิการ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา ภูมิพลอดุลยเดช กับ หนังสือพิมพ์เครือธรรมา เมื่อ 111 ปีมาแล้ว

โดย ญัฐวดี สุทธิสงคราม

ความเบื้องต้น

เมื่อ พ.ศ. 2520 คุณอุไร รุจิรานนท์ เลขาธิการสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนบทความลงในวารสารของสมาคมฉบับอนุสรณ์ ถึงพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ หรือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยไม่กำหนดหน้ากระดาษ ครอบคลุมเหมาะกับข้าพเจ้ากำลังเรียบเรียงพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นอยู่เป็นเรื่องใหญ่มาก จึงรับสนองคุณท่านเลขาธิการสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยด้วยความยินดี เรื่อง “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์กับหนังสือพิมพ์เครือธรรมาเมื่อ 103 ปีมาแล้ว” จึงอุบัติขึ้นด้วยประการฉะนี้ แต่หนังสือวารสารสมาคมหนังสือพิมพ์ลงพิมพ์ไปเพียงบางส่วนเท่านั้น ในการพิมพ์ครั้งนี้ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงปรับปรุง เพิ่มเติมให้บริบูรณ์ขึ้นจนจบเรื่อง

ขอให้บทความเรื่องนี้เป็นประตูดอกไม้รูปเทียนสักการบูชา แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ในวันพระที่ระลึกถึงพระองค์ ในวันที่ 23 ตุลาคม ทุกๆ ปีด้วย
เทอญ

LIART

(1) หนังสือพิมพ์ครูไฉวาท หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย

หนังสือพิมพ์ “ครูไฉวาท” นี้ ท่านศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช กล่าวว่าเป็น “หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย” กำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2417 มีอายุมาถึงปี 2418 ก็เลิกพิมพ์ไป” หนังสือพิมพ์ครูไฉวาทนี้มีเจ้านายหนุ่มๆ คิดตั้งขึ้น แล้วพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชทรงอุดหนุนและทรงสนับสนุนเป็นกำลังอยู่เบื้องหลังเช่นเดียวกัน เมื่อผู้ทรงจัดการออกหนังสือครูไฉวาทกราบบังคมทูลปรึกษาพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชทรงเห็นชอบด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วทรงอุดหนุนให้ทำหนังสือเรื่องนี้ให้สำเร็จ “จะได้เป็นคุณแก่แผ่นดินต่อไป”

หนังสือพิมพ์ “ครูไฉวาท” นี้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น 4 กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ต้นราชสกุลวงศ์ “เกษมสันต์” เป็นต้นคิดกระทำขึ้นและต่อมาทรงเป็นบรรณาธิการและผู้พิมพ์โฆษณา ส่วนคณะผู้จัดทำนั้นทราบแต่นามปากกา ทราบแน่แต่ว่ามีขุนนางหนุ่มคนหนึ่งเป็นนักเรียนนอกคือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พรหรือชุมพร บุณนาค) เป็นผู้แถลงการณ์และท่านผู้นี้อาจจะมีส่วนให้หนังสือพิมพ์ครูไฉวาทต้องล้มเลิกไป เกิดเหตุด้วยเขียนรุนแรงเกินไปประการหนึ่งด้วย ดังจะได้กล่าวในตอนต่อไปข้างหน้า

หนังสือพิมพ์ “ครูไฉวาท” ฉบับแรกพิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อวันอังคารเดือน 8 แรม 9 ค่ำ ปีมะแม จศก จุลศักราช 1236 ตรงกับวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2417 หลังจากกำเนิดหนังสือราชกิจจานุเบกษาฉบับแรกในรัชกาลที่ 5 เป็นเวลาเดือนเศษ ในหนังสือครูไฉวาทฉบับแรกท่านผู้ทรงจัดออกหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ทรงชี้แจงวัตถุประสงค์ในการออกหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ว่า “หนังสือราชกิจจานุเบกษา” ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานพิมพ์ในโรงพิมพ์ในพระบรมราชวัง แล้วจำหน่ายไปก่อนแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย และคนต่างๆ นั้นเป็นคุณประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก แต่ราชกิจจานุเบกษาคำนี้น่าแปลว่าเพ่งดูตามราชการใหญ่ผู้น้อย ก็ซึ่งจะเอาเรื่องนอกราชการคือ ข่าวต่างประเทศและข่าวบอกราคาสินค้าและการเลหลัง เป็นต้น มาลงพิมพ์ในราชกิจ-

* โปรดอ่านหนังสือ “ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย” ของท่านศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช พิมพ์ 2508

งานเบกษาของหลวงนั้นหาสมควรไม่เพราะจะผิดจากคำแปลของกิจจานุเบกษานั้นไป ข้าพเจ้าจึงพร้อมใจกับพระองค์เจ้าพี่ พระองค์เจ้าน้องและข้าราชการที่ได้อ่านหรือกัน คิดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นอีกอย่างหนึ่งให้ชื่อว่า “ตรุโณวาท” แปลว่าคำสอนของคนเด็กหนุ่มให้เป็นฉบับอนุโลมตามราชกิจจานุเบกษาขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง”

องค์บรรณาธิการยังได้ทรงชี้แจงประเภทเรื่องบทความที่จะลงพิมพ์ในตรุโณวาทได้อีกว่า

“ในหนังสือตรุโณวาทนี้จะมีเรื่องความเกี่ยวข้องอยู่ในราชการบ้าง ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า *Political* ความนอกราชการ คือข่าวต่างประเทศ *Foreign news* และบอกราคาสินค้าและการเลหลังคือ *advertisements* และหนังสือสุภาษิตเครื่องสอนใจคือ *Proverbs* และตำราการแสดงแบบแผนวิชาต่างๆ คือ *Sciences and fine arts* และหนังสือบทกลอนกาพย์ โคลงกาพย์ฉันทคือ *Poetry and Drama* ของโบราณบ้างของใหม่บ้าง และเรื่องนิยายเก่าใหม่คือ *fable* ที่เป็นคติทางชักนิตานจูงปัญญาของคนให้ฉลาดขึ้น และจดหมายเหตุการณ์เล็กน้อยคือ *general news* เป็นข่าวในกรุง ข่าวนอกกรุงลงพิมพ์ในโรงพิมพ์ข้าพเจ้า.....”

นอกจากนี้องค์บรรณาธิการทรงประกาศแก่คนทั่วไปว่า

“ถ้าผู้ใดมีเรื่องความเป็นข่าวคราวต่างๆ ซึ่งเป็นเครื่องประดับปัญญาแก่คนทั้งหลายซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่า *article* นั้น ขอจงได้ส่งมาช่วยท่านบำรุงในการพิมพ์ข้าพเจ้าด้วย” ครั้งนี้องค์บรรณาธิการพระชนมายุเพียง 18 พรรษา ส่วนพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชมีพระชนมายุ 21 พรรษา จึงอยู่ในวัยหนุ่ม ปัญหาเรื่องคนหนุ่มดูหมิ่นคนแก่ได้เกิดขึ้นแล้วในสมัยนั้น ไม่ใช่เกิดขึ้นแต่ในสมัยนี้คนหนุ่มคิดดูหมิ่นคนแก่ซึ่งเป็นเจ้านายและขุนนาง เจ้านายที่ทรงอำนาจในเวลานั้นรองจากพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชก็คือกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ซึ่งมีพระชนมายุได้ 36 พรรษา ส่วนขุนนางผู้ยิ่งใหญ่ก็คือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) อายุได้ 66 ปี พอดีเกิดกรณีพิพาทระหว่างวังหลวงกับวังหน้าขึ้นด้วย เจ้านายหนุ่มสมัยนั้นจึงโจมตีวังหน้าสนับสนุนวังหลวงกันไปหมด หนังสือตรุโณวาท ก็แปลออกอย่างชัดเจนว่า

คือ “คำสอนของคนเด็กหนุ่ม” แต่พระราชอัยยาศัยพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชนั้น ทรงสุขุมคัมภีรภาพ ทรงพระสติปัญญาเล็งเห็นคุณประโยชน์ระหว่างคนหนุ่มกับคนแก่ ได้เป็นอย่างดี จึงทรงดำรงพระองค์เป็นกลาง ทรงระงับปัญหาขัดแย้งระหว่างคนหนุ่มกับคนแก่มาได้ตลอดรัชกาลดังที่ท่านผู้อ่านทั้งหลายได้ทราบที่อยู่แล้วโดยทั่วกัน

(2) ทรงตั้งปรีวีเคาน์ซิลและเคาน์ซิลออฟสเตท (สภาการแผ่นดินในรัชกาลที่ 5)

นอกจากเสนาบดีสภาซึ่งมีอยู่แต่เดิมโบราณมาแล้ว ใน พ.ศ. 2517 นั้นพอดีเกิดมีการพัฒนาทางการเมืองขึ้นใหม่เรื่องหนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชทรงประกาศตั้งปรีวีเคาน์ซิล (Privy Council) คือที่ปรึกษาในพระองค์ขึ้นอย่างหนึ่ง และทรงตั้งเคาน์ซิลออฟสเตท (Councillor of State) คือคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินขึ้นอีกคณะหนึ่ง หนังสือพิมพ์ตรุโณวาทสนับสนุนเรื่องการตั้งปรีวีเคาน์ซิลและเคาน์ซิลออฟสเตทอย่างเต็มที่ ดังปรากฏข้อความในบทความในหนังสือตรุโณวาท ฉบับลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2417 ว่าดังนี้—

“ถามด้วยเรื่องปรีวีเคาน์ซิล”

ด้วยข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 1 แผ่นที่ 15 ลงวันอาทิตย์ เดือนเก้าขึ้นสิบเอ็ดค่ำ มีข่าวว่าด้วยปรีวีเคาน์ซิลประชุมถือน้ำ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามได้พระราชทานตราตั้ง และมีพระบรมราชโองการในที่ประชุม กล่าวถึงการซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่ได้ตั้งปรีวีเคาน์ซิล และทรงยินดีขอบพระทัยที่ท่านทั้งหลายได้รับเป็นที่ปรีวีเคาน์ซิล ครั้นทรงอ่านสปีดจบแล้วจึงท่านเจ้าพระยาภูธราภัยผู้ว่าที่สมุหนายกอ่านคำสปีดเป็นคำทูลตอบแทนท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลาย ซึ่งได้ลงเซ็นชื่อไว้ท้ายหนังสือเดเวตส์พร้อมกันทั้ง 49 คนนั้น ข้าพเจ้าได้อ่านตรวจดูเรื่องความคำสปีด และได้ตรวจดูชื่อเจ้าและขุนนางซึ่งรับเป็นปรีวีเคาน์ซิล มีทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นคนสำคัญในราชการ ซึ่งข้าพเจ้าได้รู้จักมาเป็นอันมากนั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมากที่จะได้เห็นเมืองสยามมีความเจริญขึ้น การเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่และยอมให้เจ้าและขุนนางมีอำนาจพูดการได้ทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนคิดเห็นเป็นการดีมีประโยชน์แก่บ้านเมือง และท่านปรีวีเคาน์ซิล

* เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุณยรัตพันธุ์)

ทั้งหลายก็ได้สาบานถวายทุกคน (มีคำสาบานของปรีวี เคน์ซิล แต่คำสาบานนั้นท่าน
สาบานว่าอย่างไร ข้าพเจ้ายังไม่ทราบชัดเพราะยังไม่มีคำสาบานลงพิมพ์ในราชกิจจา-
นุเบกษา^๕)

อนึ่ง ในคำเอเดเรตส์ของพวกเคน์ซิลทั้งหลาย ซึ่งท่านเจ้าพระยาภูธราภัยได้
ท่านถวายนั้นก็ให้เห็นเป็นแน่ที่ท่านทั้งหลายซึ่งรับเป็นที่ปรีวีเคน์ซิล ได้ประนีประนอม
พร้อมเพรียงกัน ช่วยกันทำนุบำรุงสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามให้มีความเจริญยิ่งขึ้น ไม่มี
ความรังเกียจแก่กันและกันว่าวาสนาน้อย วาสนามากก็ดี อายุน้อยอายุมากก็ดี ได้มาเป็น
ปรีวีเคน์ซิลแล้ว ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งคิดการซึ่งเป็นความดีความเจริญ ก็ไม่มีความอิจฉารังเกียจ
แก่กันดังนั้นก็เป็นที่หมายอย่างหนึ่งว่า ท่านเคน์ซิลทั้งปวงคงจะรักษาความสามัคคีพร้อม
พร้อมกัน ช่วยกันคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินสยามให้มีความเจริญเหมือนคำในเอเดเรตส์
แล้วไว้ว่า ปรีวีเคน์ซิลทั้งหลายจะตั้งความสุจริตกตัญญูกตเวทิต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินสยาม ตลอดบรมราชโอรสที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป ให้คิดต่อเนื่องไปดังที่โปรด
พระราชทานพรแก่พวกปรีวีเคน์ซิล ทุกประการนั้น ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่งด้วยว่า
กรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้ เพราะการที่สืบราชอิสริยยศต่อเนื่องกัน* แต่
ก็พเจ้ามีความสงสัยอยู่ว่า ในพวกซึ่งท่านรับเป็นที่ปรีวีเคน์ซิลนั้นเห็นนามท่านเสนาบดี
ข้าราชการอีกหลายท่าน มีชื่อในปรีวีเคน์ซิลแต่ท่านเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก ๑ ท่าน
เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ๑ แต่ท่านเสนาบดีนั้นไม่มีชื่อในปรีวีเคน์ซิล
จะเป็นด้วยเหตุอันใด ข้าพเจ้ายังไม่ทราบ ถ้าในหลวงจะไม่เชิญให้ท่านเป็นปรีวีเคน์ซิล
เพราะท่านชราหรือป่วยอยู่บ้างดอกกระมัง ถ้าในหลวงได้เชิญท่านแล้ว ท่านจะไม่รับด้วย
ความขัดข้องด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ถ้าท่านจะไม่อยากอวดสติปัญญาที่ยังไม่รู้แน่ แต่ถ้า
ในหลวงเชิญแล้วท่านไม่รับก็ผิดไป ถ้าคำสาบานจะเร็วแรงเป็นอย่างไร ท่านกลัวจะรับ
การไปไม่ตลอด ท่านจึงไม่อาจรับ ข้าพเจ้าอยากจะทราบให้ชัด ขอท่านผู้อ่านที่ได้รู้การ
เรื่องนี้ชัดเจนแล้วให้ช่วยอธิบายให้ข้าพเจ้าทราบชัดด้วย ขอท่านเจ้าของหนังสือพิมพ์
สุโขเวลาจงได้พิมพ์หนังสือนี้ จะได้ให้ท่านผู้อ่านอธิบายความให้ชัดเจนด้วย

* เวลานั้นวังหน้ายังมีพระชนม์อยู่

แจ้งความมา ณ วันอังคารเดือนเก้า แรมห้าค่ำ ซึ่งตรงกับวันที่ 1 กันยายน

พ.ศ. 2417

จากบทความในหนังสือตรุโณวาทฉบับลงวันที่ 1 เดือนกันยายน พ.ศ. 2417 ดังกล่าวมานั้น ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ว่าหนังสือตรุโณวาทไม่พอใจเสนาบดีที่ไม่ยอมเป็นปรีวีเคาน์ซิลประการหนึ่งประการใด เสนาบดีที่ไม่ยอมเป็นปรีวีเคาน์ซิลเพราะรังเกียจตำแหน่งก็มีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกิตติมศักดิ์ มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน 1 เวลานั้นอายุ 66 ปีแล้ว และเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) สมุหพระกลาโหมคน และเสนาบดีคนอื่น ๆ อีก ซึ่งแก่ชรามากแล้ว อนึ่งเสนาบดีคนสำคัญ ๆ ในเวลานั้นคือ อัครมหาเสนาบดี 2 ท่านคือเจ้าพระยาภูธราภัยสมุหนายกกรมมहाดไทย เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์สมุหพระกลาโหม เจ้าพระยายมราช (เฉย ชุมพุก) เสนาบดีกรมเมือง เจ้าพระยาธรรมศาสตร์ธิบดี (ละมั่ง สนธิรัตน์) เสนาบดีกรมวัง เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เสนาบดีกรมคลัง (กรมท่า) เจ้าพระยารัตนบดินทร์ (บุญรอด กัลยาณมิตร) เสนาบดีกรมนา เวลานั้นเป็นเจ้าพระยาพลเทพฯ หนังสือพิมพ์ตรุโณวาทจึงโจมตีท่านเสนาบดีที่ไม่ยอมเป็นปรีวีเคาน์ซิล เรื่องที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ไม่ยอมเป็นปรีวีเคาน์ซิลนี้ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงไว้แล้วในหนังสือเกียรติประวัติสมเด็จพระยาองค์นั้น จึงขอคัดกล่าวในบทความนี้ จะกล่าวสรุปว่าหนังสือพิมพ์ตรุโณวาทโจมตี และเขียนข้อความกระแนะกระแหนเสนาบดีซึ่งนิยมนโยบายการปกครองตามแบบเก่า ๆ ซึ่งหนังสือตรุโณวาทสนับสนุนนโยบายการปกครองแบบใหม่ ๆ คือมีที่ปรึกษาในพระองค์และที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชได้ประกาศตั้งขึ้นดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นที่เรียกว่า “ปรีวีเคาน์ซิล “และ” เคาน์ซิลออฟสเตท”

อีกประการหนึ่ง จากบทความในตรุโณวาทดังกล่าวมาแสดงว่าหนังสือตรุโณวาทไม่สนับสนุนกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ซึ่งดำรงตำแหน่งวังหน้าในเวลานั้นเพราะเหตุหลักกว่าตามธรรมเนียมว่าวังหน้าวังหลวงควรจะเป็นผู้ตั้งตามราชประเพณีอันมีมาแต่โบราณ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดมาจนกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลก่อน ๆ แต่เนื่องจา

LI RT

เหตุการณ์ตอนรัชกาลที่ 4 เสด็จสวรรคต ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชกำลังทรงพระประชวรหนัก แม้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เองก็คงจะคิดว่ารัชกาลที่ 5 คงจะไม่รอดพระชนม์ ท่านจึงตั้งกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเป็นวังหน้าขึ้น ซึ่งเป็นเหตุให้เจ้านายฝ่ายวังหลวงไม่พอพระทัยตลอดมา ประจวบกับในปี พ.ศ. 2417 นี้เกิดกรณีพิพาทกันขึ้นระหว่างวังหลวงกับวังหน้าในเวลาต่อเนื่องกับเกิดคดีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พรหรือชุมพร บุณนาค) เขียนหนังสือพิมพ์ครุโณวาทตั้งได้กล่าวมาบ้างแล้ว และจะได้กล่าวถึงต่อไป กรณีพิพาทครั้งนั้นถึงกับวังหน้าต้องหนีไปทรงอาศัยสถานกงสุลอังกฤษก็เป็นเหตุให้เกิดความบาดหมางกับวังหลวงทวีมากขึ้น และตามโบราณราชประเพณีวังหน้านั้นย่อมเป็นตำแหน่งรัชทายาทหรือเป็นพระมหาอุปราช หากสิ้นวังหลวงไปวังหน้าก็จักได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินสืบสันตติวงศ์ต่อไป เมื่อหนังสือพิมพ์ไม่พอใจวังหน้าคือกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเช่นนี้ เพราะฉะนั้นบทความในหนังสือพิมพ์ครุโณวาทจึงสนับสนุนให้มีคำสาบานในปรีวีเคาน์ซิลให้มีข้อความว่า “(ข้าพเจ้า) ทั้งหลายจะตั้งความสุจริตคดีญูทศเวทีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามตลอดบรมราชาโปรตที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป ให้คิดค่อเนื่องไปดั่งเช่นโปรดพระราชทานแก่พวกปรีวีเคาน์ซิลทุกประการนั้น ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่งคือว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไป เพราะการที่จะสืบราชอิสริยยศต่อดิศเนื่องกัน”

ความจริงใน พ.ศ. 2417 นั้น พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชยังไม่มีพระบรมราชาโสรสซึ่งเป็นเจ้าฟ้าเลย ความบาดหมางระหว่างพรรควังหลวงกับพรรควังหน้ามีอยู่ตลอดจนกระทั่งกรมพระราชวัง

บวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคตเมื่อวันศุกร์ เดือน 9 แรม 3 ค่ำ ตรงกับวันที่ 28 สิงหาคม ปีระกา พ.ศ. 2428 พระชันษา 48 ปี นำประหลาดที่วังหน้าอันมิใช่พระราชโอรสวังหลวงเกิดขึ้นพระชนม์ก่อนวังหลวงตลอดมาทุกรัชกาลในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ นับตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 5 วังหน้าสิ้นพระชนม์ก่อนรัชกาล

สงคราม ระหว่างคนหนุ่มกับคนแก่ในวงราชการ มิได้มีขึ้นแต่ในปัจจุบันนี้เป็นครั้งแรก การที่คนหนุ่มเรียกคนแก่ว่า “อ้ายแก่” หรือ “อ้ายเฒ่า” หรืออ้ายไดโนเสาร์

แต่ลำานปี ด้วยวาจาอันดูหมิ่น ถูกเหยียดหยาม แต่ความจริงได้เกิดมีมาแต่ในรัชกาลที่ 5 แล้ว ดังจะสังเกตได้จากบทความการเมืองและนิทานการเมืองในหนังสือตรุโณวาทนี้ก็ได้ ตำนานข้าราชการผู้แก่เฒ่าอย่างเจ็บแสบอยู่เสมอ ปัญหาเรื่องคนแก่กับคนหนุ่มมาเกิดขึ้นแพร่หลายอีกครั้งหนึ่งเมื่อภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อภายหลัง 24 มิถุนายน 2475 คณะก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้นแก่ก็มี หนุ่มก็มี พวกหนุ่มที่ฉลาดหลักแหลมก็พยายามเหยียบบ่าคนแก่อยู่เสมอ พอได้ทีก็ถีบคนแก่ออกไปนอกสังเวียนการเมืองเพื่อตนจะได้เป็นใหญ่เร็วขึ้น ก็มีมากบ้างน้อยบ้างเหมือนกัน ความจริงในสังคมไทยเราอบรมกันมาแต่โบราณให้เด็กเคารพนับถือผู้ใหญ่มีแต่โบราณ และความจริงก็เป็น การสมควรที่จะอบรมเช่นกันเพื่อความสันติสุขสงบเรียบร้อยของสังคม อันมีหัวหน้าครอบครัวหัวหน้าหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และหัวหน้าหรือประมุขของประเทศเป็นหลักดังจะเห็นจากบทบัญญัติพระร่วงหรือสุภาษิตพระร่วงมีหลายบทว่า :-

“อย่านั่งชิดผู้ใหญ่”
 “อย่าไผ่สูงให้พันศักดิ์”
 “อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่”
 “อย่าไผ่ตนให้เกิน”
 “ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ”
 “จงนบนอบผู้ใหญ่”
 “อาสาเจ้าจนตัวตาย”
 “อาสานายจงพอแรง”
 “นอบคนต่อผู้เฒ่า”
 “ภักดีเจ้าจงอย่าเกียจ”
 “เจ้าเคียดอย่าเคียดตอบ”

ในหนังสือพิมพ์ตรุโณวาทซึ่งผู้เขียนประกอบด้วยคนหนุ่มเป็นส่วนมากก็โจมตีคนแก่ซึ่งยังคงรับราชการอยู่ในเวลานั้นอย่างสาเดเสียเทเสียทำนองเดียวกับทุกวันนี้ว่าคนแก่เป็นไดโนเสาร์แต่ลำานปี ฉะนั้นอาศัยที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ถึงแม้ว่าทรงอยู่

หน่วยหนึ่ง แต่ก็ทรงพระบัญชาหลักแหลมเหมือนกับพระโพธิสัตว์มาเกิด พระองค์ทรง
 ปรานีมิตรระหว่างคนแก่กับคนหนุ่มไว้ได้เป็น อย่างดีทรงเห็นคุณ สมบัติอันดีของคนหนุ่ม
 และทรงเข้าใจในความรู้สึกนึกคิด ประสพการณ์ของคนแก่คนแก่ ซึ่งเห็นแต่กิจราชการงาน
 ได้ในบ้านเมืองของตนอยู่ใน “กระลาครอบ” มิเคยได้ข้ามน้ำข้ามทะเลไป “เห็นทะเลไกล
 กลางสมุทร” เป็นอย่างดี ซึ่งจะทอดทิ้งเสียก็ไม่ได้เหมือนกัน และทรงตระหนักดีว่าสังคม
 หนึ่งนั้นจะเปลี่ยนหน้ามือเป็นหลังมือรวดเร็วทันใด ถ้าเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปปฏิวัติ
 เร็วเกินไป คนไทยเปลี่ยนแปลงจิตใจไม่ทันก็ย่อมได้รับแต่ความยากลำบากทั้งคนหนุ่มและ
 คนแก่เป็นเสียการส่วนรวมของชาติบ้านเมือง

(8) หนังสือศรุโณวาทถูกฟ้องและการดำเนินคดี

หนังสือพิมพ์ศรุโณวาทดำเนินกิจการด้วยดีมาได้หลายเดือน จนถึงเดือนอ้าย
 ปลายปีใน พ.ศ. 2417 นั้นเกิดมีเรื่องยุ่งยากอื้อฉาว เนื่องจากเจ้าพระยาภาสกรวงศ์
 (พร บุนนาค) ซึ่งเวลานั้นยังเป็นที่พระยาภาสกรวงศ์ ได้เขียนบทความกระแหนะกระแหน
 เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง ต้นสกุลเพ็ญกุล) บิดาของเจ้าจอมมารตามรกฎในรัชกาล
 ที่ 5 เข้าและเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กลับเขียนกระแหนะกระแหนให้กระทบกระเทือนถึง
 องค์พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช ขอร่านผู้อ่านได้ โปรดอ่านข้อความในหนังสือศรุโณ-
 วาท เล่มที่ 1 หน้าเบอร์ 264 วันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น 14 ค่ำ ปีวอก ศก 1236 ตรง
 กับวันที่ 22 ธันวาคม 2417 คอนหนึ่ง ซึ่งเป็นบทสนทนาระหว่างนายจิตรกับนายใจ
 กานองเดียวกับนายมันนายคงสนทนากันในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ทางวิทยุกระจาย
 เสียง มีความว่าดังนี้ :-

“ละคอนของท่านเคาน์ซิล โรงหนึ่ง เขาถือว่าเล่นเรื่องสามก๊กสนุกนัก ละคอน
 ละครพระปราสาทก็สู้ไม่ได้ ท่านฝึกหัดของท่านเป็นชั้นเล็กชั้นใหญ่ เล่นดีนัก ละคอน
 งานปรีวีเคาน์ซิลอีกโรงหนึ่งก็เล่นสู้ไม่ได้ด้วยหึงหัดใหม่ แต่เจ้าของหลงนัก ท่านไม่ได้
 คุยดูบ้างถา จึงถามเรา นายจิตรว่าเรายังไม่เคยดูเลยแล้วนายจิตรว่า ท่านพูดกับเรา
 ได้ก่อนนั้นว่า พวกท่านเคาน์ซิลเอาใจใส่ในราชการนัก ด้วยในหลวงตั้งไว้เป็นที่ปรึกษา
 ราชการแผ่นดิน เราเห็นว่าท่าน “เคาน์ซิลที่มีละคอนเล่นอยู่แล้ว เคยเอาใจใส่ในราชการ

ก็จะมาทอดทิ้งไป หาดังใจแข็งแรงไม่ด้วยละคอนเป็นของประโลมโลกย์ภาจให้หลุ่มหล
 ยินดีตฤกตรองไปแต่ในการเล่น จะรักษาคำสาบานไปไม่ค้อยจะตลอดดอกกระมัง นา
 ใจตอบว่า ราชการเราก็ไม่เห็นที่ท่านทอดทิ้ง เราเห็นท่านกลับแข็งแรงขึ้นอีก แต่ละคอน
 นั้นท่านจะหลงๆไม่หลงเราไม่รู้ท่านเลย แต่คำสาบานนั้นเราทลายไม่ถูก แต่เห็นว่าถ้าผล
 ประโยชน์ในราชการที่ท่านได้พออยู่แล้ว ก็เห็นจะรักษาบริสุทธิ์อยู่ได้ถ้าผลประโยชน์
 ในราชการกระพ่องกระแพรงอยู่แล้วน่าจะจะไม่บริสุทธิ์ไปได้ นายจิตรว่าทำไมจะไม่
 หลง แต่ที่ไหนท่านจะบอกใครว่าท่านหลงแล้ว ครึ่งหม่อมไกรสร ซึ่งเป็นโทษแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ท่านไม่ได้ยินญา แต่นั้นนอกกริตหลงละคอน
 ตัวผู้ ลืมละลูกเมียเสียสิ้น ละคอนตัวเมียทิ้งนั้นแล้วเราเห็นจะหลงมากกว่าหม่อม
 ไกรสร ถ้าตำแหน่งเคาน์ซิลไม่เล่นละคอนแล้ว เราเห็นจะชอบด้วยการท่วงโยที่จะชว
 ขวายก็จะน้อยเข้า คำสาบานก็จะบริสุทธิ์อยู่ได้ นายใจว่าถ้ากระนั้นเล่นสักวาก็มีเสี
 ราชการด้วยญา นายจิตรว่าถ้าผู้ใดหลงเล่นมั่วเมา ก็เสียราชการเหมือนกัน.....

ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ว่าบทความของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์นั้นเขียนแบบ สนทนา
 ระหว่างนายจิตรกับนายใจทำนองเดียวกับคำสนทนาระหว่างนายมันกับนายคง สนทนาที่
 ทางวิทยุกระจายเสียง สมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยหนึ่งดังกล่า
 มาแล้วนั่นเอง แต่ท่านผู้อ่านจะเห็นได้อีกว่าฝีปากเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ที่ให้นายจित्रนายไ
 สนทนากันนั้นคมกริบ ถากถางเฉือนชำแหละเอาเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเจ็บแสบ
 สาหัส เพราะข้อความที่นายจित्रนายใจสนทนาตามตอบกันนั้นทำให้ผู้อ่านในสมัยนั้นเข้าใจ
 ว่าเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นถึงปรีวีเคาน์ซิล แล้วไปหลงนางละคอนจนเสียราชกา
 แผ่นดิน ทำให้คำสาบานตอบรับหน้าที่ปรีวีเคาน์ซิลนั้นผิดคำสาบานไป ซึ่งความจริงมิไ
 เป็นเช่นนั้นเลย ข้อความที่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เขียนไว้ในบทสนทนานั้นทำให้เจ้าพระย
 มหินทรศักดิ์ธำรงโกรธเคืองมาก เพราะผู้เขียนได้นำพฤติกรรมของท่านไปเปรียบกับหม่อม

- สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พระองค์เจ้าหญิงละม่อม) พระอภีบาลสมเด็จพระปิยมหาราชและ
 สมเด็จพระเจ้าฟ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ 4 ทุกพระองค์
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 1 กรมหลวงรักษ์รณเรศ มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
 รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (เจ้า บุนนาค)

ไกรสร คือกรมหลวงรักษรณเรศ ซึ่งหลงละคอนผู้ชายตั้งจาริกอยู่ในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 3 ว่า หม่อมไกรสรนั้นตั้งแต่เล่นละคอนเข้าแล้ว ก็ไม่ได้บรรทมข้างในด้วย หม่อมห้ามเลย บรรทมอยู่แต่ที่แก่งข้างท้องพระโรงด้วย พวกละคอนเป็นสวาทกับพวก ละคอนไม่ถึงห้าเลย เป็นแต่เอามือเจ้าละคอนและมือท่านกำคูดุฐานด้วยกันทั้งสองฝ่าย ให้สำเร็จภาวะธาตุเคลื่อนพร้อมกันเป็นแต่เท่านั้น หม่อมไกรสรได้ทำผิดหลายอย่าง “เพราะ ด้วยอ้ายพวกละคอนชักพาให้เสียคน” ดังนั้นท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงจึงโกรธเคือง ผู้เขียนหนังสือตรุโณวาทมาก ไม่เพียงเท่านั้น ในตอนต่อมาก็ยังมีข้อความกระทบกระเทือน กระแทนกระแทนท่านอีกและตอนนี้กระทบกระเทือนถึงเจ้าจอมมารตามรกฎในรัชกาลที่ 5 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงด้วยว่าดังนี้

“แล้วนายใจถามนายจิตรอีกว่า ครั้นพวกท่านเคาน์ซิลได้เป็นเจ้าพระยาชั้น 2 ท่าน* ทำไมท่านที่แข็ง ๆ แรง ๆ อยู่อีกนั้นไม่ได้เป็นเจ้าพระยานาหมื่นชั้นแล้ว นายจิตร ตอบว่า ท่านที่แข็ง ๆ แรง ๆ อีกนั้น เราสังเกตดูเห็นในหลวงได้โปรดตั้งบุตรท่าน 2 คน ให้เลื่อนที่ขึ้นไปแล้ว เห็นจะโปรดตั้งให้เป็นเกียรติยศกับบิดาดอก แต่ท่านเจ้าพระยาทั้ง 2 นั้นเห็นท่านจะแข็งแรงกว่าท่านเหล่านั้นแล้วท่านก็มีเมื่อดีมาก ท่านจึงได้เป็นเจ้าพระยา นายใจถามว่าท่านมีเมื่อดีมากอย่างไร นายจิตรว่าผลความชอบในราชการที่ท่านทำมาแต่ หลังนั้นซิ เปรียบเหมือนเม็ดเพชรพลอยที่ดีมีราคามาก นี่แลคำชาวบ้านเขาเรียกว่าเมื่อดี ดี เราเห็นว่าเมื่อดีของท่านเช่นนั้นแลมีมากและชันษาอายุก็เจริญอยู่แล้ว สมจะเป็นผู้ใหญ่ ในราชการได้ ในหลวงจึงโปรดให้เป็นเจ้าพระยานาหมื่น แล้วได้ยืมว่าหนังสือราชกิจจานุ- เบกษาลงพิมพ์ว่าเจ้าพระยาผู้หนึ่งมีศักดิ์นาพันหนึ่ง ค่ะโมยที่ไหนลักเอาศักดิ์นาของท่าน ไปเสียแก่พันแล้ว* คิด ๆ ดูก็น่าใจหายด้วยศักดิ์นานั้นเป็นที่หมายยศของท่านนำกล้วตระกูล ท่านจะเศร้าหมองไปภายหน้า แต่มีคนต่อว่ามาในหนังสือตรุโณวาท นายใจถามนายจิตร ว่าเจ้าพระยาทั้งสองนี้ ท่านเห็นคืออยู่ดอกฤา นายจิตรตอบว่าเราก็อ่านว่ามีเมื่อดีมากดี

* เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) และเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี (แพ บุนนาค)

* หนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษาลงพิมพ์ศักดิ์นาของเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ฯ ตกสูญไปสูญหนึ่ง จึงถูกนามากระ-
แทนกระแทนว่าขโมยลักไปเสียแก่พัน

อย่างนั้นแล้วจะให้เห็นว่าดีอย่างไรอีกเล่า นายใจว่าท่านดีเช่นนี้เรียกว่าดีในราชการเพราะท่านหมั่นขนทรายเข้าวัด เรายากใครรู้ดีนอก ๆ ของท่านบ้าง นายจิตร์ว่า คนเราจะหาให้ดีพร้อมนั้นหายาก คำผู้ใหญ่เชื่อว่าบางทีดีแต่หน้าบ้านหลังบ้านไม่ดี บางทีดีแต่หลังบ้านหน้าบ้านไม่ดี จะทำให้ดีทั้งหน้าบ้านหลังบ้านนั้นน้อยนัก ทุกวันนี้ถ้าใครรักษาดี ๆ ไม่แตกไม่ร้าวแล้ว ก็นับถือว่าดีเกิด เจ้าพระยาทั้งสองนี้เราก็เห็นว่าท่านดี ๆ ท่านไม่แตกเห็นจะดีทั้งหน้าบ้านหลังบ้านดอกกระมัง.....”

ท่านที่ประสงค์จะอ่าน บทสนทนาระหว่างนายจิตร์กับนายใจโดยละเอียดกว่านี้ ขอท่านได้โปรดอ่านจากหนังสือตรุณวาท ซึ่งข้าพเจ้าได้อ้างถึงไว้ข้างต้นนั้นเถิด

ข้อความในหนังสือพิมพ์ตรุณวาทที่พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชไม่พอพระราชหฤทัยมาก และทรงกริ้วก็คือข้อความที่ว่า “เมื่อดดี” และ “ดีแต่ภายในขนทรายเข้าวัด” ส่วนที่ว่าเล่นละครจนสมจรรย์ด้วยสัตว์นั้นแล้วแต่จะว่าไป เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทอดพระเนตรบทสนทนาของนายจิตร์นายใจตอนนี้เข้าก็โปรดให้หาตัวผู้เขียนทันที ก่อนเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงจะยื่นเรื่องราวเป็นเวลาก่อนหลายวัน ทรงมีพระราชหัตถเลขาสอบสวนมาทางเจ้านายผู้ทำหนังสือพิมพ์ตรุณวาท ในที่สุดก็ทราบว่าเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นผู้เขียน ดังปรากฏข้อความในพระราชหัตถเลขาซึ่งจะได้นำมากล่าวไว้ต่อไปข้างหน้า แต่ก็ต้องดำเนินคดีสอบสวนกันอย่างวุ่นวาย

เมื่อเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงได้อ่าน หนังสือตรุณวาทดังกล่าวมาก็รู้สึกตัวว่า โดนคำสอนของคนเด็กหนุ่มเข้าแล้ว รู้สึกเสียใจมากแค้นเคืองมาก เพราะธรรมดาท่านกับพวกสกุลขุนนางในยุคนั้น ไม่ค่อยจะลงรอยกันมาแล้วแต่ในรัชกาลที่ 4 คิดดูไม่มีทางอื่นจะกระทำได้ เจ้าพระยามหินทรฯ จึงทำหนังสือยื่นเรื่องราวขึ้นกราบบังคมทูลมุลคดีถวาย แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง หนังสือกราบบังคมทูลมีความพิสดารอย่างไรนั้นเราทราบไม่ได้ เพราะเราทราบว่าสูญหายไปเสียข้างไหน ทราบแต่ว่าเมื่อได้ทรงทราบความในหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ทรงพระราชหัตถเลขาสั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤษฏาภินิหาร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 4 กรมพระนเรศวรวรฤทธิ) กับพระยาธรรมจรรย์นุกุลมนตรี (จำเริญ

บุรณศิริ) ซึ่งเป็นปรีวีเคาน์ซิลทั้งสองท่านดำเนินการสืบสวนและสอบสวนตามกระบวนการ
ความต่อไป ปราบกฏข้อความตามสำเนาพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 24 เดือนธันวาคม
พ.ศ. 2417 ดังต่อไปนี้:—

ร. ที่ 27

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 5 7 1 ค่ำ 1236

ด้วยเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงทำเรื่องราวยื่นร้องด้วยเรื่องหนังสือตราโนวาท
นั้นให้พระองค์เจ้ากฤษฎาภินิหารและพระยาจรรย์ยานุกุลมนตรี ปรีวีเคาน์ซิลทั้ง
สองแสวงหาตัวเจ้าของหนังสือพิมพ์ตราโนวาทมาถามเอาตัวผู้พิมพ์ให้ได้ จะได้พิจารณา
ตามเนื้อความต่อไป

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ก็เป็นหน้าที่ของพระองค์เจ้ากฤษฎาภินิหารกับพระยาจรรย์ยานุกุลมนตรี จักต้อง
ดำเนินคดีความต่อไปตามพระราชกระแสรับสั่งดังกล่าวนี้

และในวันเดียวกันนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ได้ทรงพระราช-
หัตถเลขาถึงเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ดังสำเนาพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 24 เดือน
ธันวาคม พ.ศ. 2417 เช่นเดียวกัน มีความดังต่อไปนี้

ร. ที่ 80

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 5 7 1 ค่ำ 1236

ถึง เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง

ด้วยเรื่องหนังสือตราโนวาทนั้น ฉันมีความโกรธมาตั้งแต่วันเห็นหนังสือนั้นแล้วได้
สืบได้ความแต่วันนั้น แต่ยังไม่เห็นผู้ใดมาว่ากล่าว แต่วันนั้นเธอมาว่าฉันนั้นฉันก็มีความยินดี
ด้วย บัดนี้มีผู้มารับว่าเป็นผู้เกี่ยวข้องด้วย จะขอไม่ให้ชำระแต่ฉันว่าได้สั่งให้ชำระแล้วจะ
กลับไม่ได้แล้ว ก็ถูกมาเสียการ เรื่องนี้ได้ชำระเสียเป็นต้นๆ แต่ดูเจ้าตัวก็น่าตื้นมากอยู่
ได้ส่งกระดาษเล็กมาให้ดูด้วยเพราะกิดเจ้าหมื่นศรีนั่งอยู่ที่นั่นจะพูดไม่ได้ จึงพูดดังนี้

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

*คือเจ้าพระยาเกษกรวงศ์ (พร หรือชุมพร บุณยาก) เวลานั้นเป็นเพียง “พระยาเกษ”

LI RT

ตามข้อความในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ที่ว่า “ด้วยเรื่องหนังสือไตรภพนั้น
ฉันมีความโกรธมาตั้งแต่วันเห็นหนังสือนั้นแล้ว ได้สืบได้ความตั้งแต่วันนั้น แต่ยังไม่
ผู้ใดมากกว่าแล้ว” นั้นเป็นความจริงอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงสืบสวน
และสอบสวนผู้เขียนคำสนทนาเรื่องนายจิตรนายใจสนทนากันก่อนที่เจ้าพระยามหินทร
ศักดิ์ธำรงยื่นเรื่องราวให้ชำระเอาตัวผู้เขียนมาลงโทษเสียอีก จึงขอย้อนไปกล่าวเรื่องการ
สอบสวนสักเล็กน้อย ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขา ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา
ภาณุวงศ์วรเดช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสเรียกว่า “ท่านเล็ก” ดังสำเนา
พระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 2 11^๖ ค่ำ 1236 ตรงกับวันที่ 14 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417
ดังนี้:—

ร. ที่ 53

สมมุติเทวราชูปถัมภ์

21^๖ 1 ค่ำ 1236

ถึง ท่านเลกภาณุรังษีสว่างวงศ์

ด้วยฉันได้เห็นหนังสือท่านเชรมสรวรส่งมาเรื่องนายจิตรนายใจอ่านสองดูเหมือน
ความจะกระเดียดอยู่ในการละครน้อยๆ หนึ่ง แต่ดูลายมือที่ตลกนั้นเป็นของพระยาภาค
แต่เรื่องนายจิตรนายใจนี้เป็นเรื่องของเจ้าหมื่นศรี จะเป็นของใครแต่ต้องถามท่านเชรมดู
จึงจะได้ความ แต่ดูความนั้นจะกระเดียดหากเขาจะเห็นอย่างไรให้บอกมาให้ทราบ
พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

คำว่า “ท่านเชรมสรวร” นั้นคือ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาค คือกรมหลวง-
พรหมวรานุรักษ์ ต้นราชสกุลวงศ์ “เกษมสันต์ ณ อยุธยา”

“เจ้าหมื่นศรี” นั้นคือ เจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์ เข้าใจว่านามเดิมชื่อ เจิม อมาตยกุล
ต่อมาเป็นพระยาเพชรพิไชย ข้อความในพระราชหัตถเลขาที่ว่า “ท่านสองดูเหมือนความ
กระเดียดอยู่ในการละครน้อยๆ หนึ่ง” นั้นก็เพราะเหตุว่า เจ้าพระยามหินทรฯ เล่นละคร
เรื่องสามก๊ก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้เสด็จไปทอดพระเนตรละครและ

LI RT

ทรงโปรดละครอนต่างๆ นั้นด้วย ดังปรากฏความอยู่ในพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้า-
กฤษณาภินิหาร คือกรมมหรสพวรรฤทธิ ลงวันเดือนปี ตรงกับวันที่ 9 เดือนธันวาคม พ.ศ.
2417 ดังต่อไปนี้

ร. ที่ 46

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 4 1 / ค่ำ 1236

ถึง พระองค์เจ้ากฤษณาภินิหาร

ด้วยคำวันนั้นฉันมาดูละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ เล่นเรื่องสามก๊ก
ติดจะเคอะมากเหมือนนั่งเวทีเดียว ตั้งแค้นจะสู้ของเราไม่ได้ แต่ถึงละครก็ไม่ได้สู้บการ
ของเราเลย ได้นั่งคิดดู ถ้าในโรงจะมีแต่ไฟหลังกับนำโรงที่บ้อมคงจะไม่สว่าง กลัวจะ
ต้องมีโคมติดเพดานด้วย แต่ถ้าจะติดให้ห้อยย้อยลงมา เห็นจะไม่งาม ต้องติดให้มาอยู่
ในรบายม่านได้จะดี กับอนึ่งที่คนดูนั้นถ้าจะตั้งเก้าอี้เปล้าก็ได้ แต่ดูเหมือนจะไม่สู้งาม
ถ้ายกพื้นเดี่ยวๆ มีพนักเป็นบอกรู้ ได้จะงาม แต่การจะมากไปทุกอย่างไว้ก็ไม่วู้ ถ้าทำได้
จะดีกับม่านที่เปิดปิดนั้น ฉันคิดระยะใหม่เปิดบ่อยๆ เหลื่อมบ่อยๆ เห็นจะดีขึ้น แต่ติด
จะเปลืองเวลาบ่อยๆ กับวันนั้นจะออกแต่สองทุ่ม จะกินข้าวกันที่ไหน เวลาไรๆ จะกะ
เวลาลงกลัวจะเสียเวลากิน เธอต้องปฤชากันเสียจะได้เลื่อนเวลาให้พอเหมาะกัน อนึ่ง
วันนั้นฉันจะดูละครทาวนอนเต็มทีด้วยอดนอนมาแต่คืนวานนี้ เวลาพรุ่งนี้จะต้องลงมาช่วยดู
การต่อสายๆ ทฎาบายๆ ขอโทษเสียเถิด จะนอนเสียให้เต็มอ้อมไว้รับกลางคืน

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ว่า แม้พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เจ้าหลวงก็ทรงโปรดการละครอนเหมือนกันตามความนิยมสมัยนั้น ไม่ใช่แต่เจ้าพระยามหิน-
ทรศักดิ์ธำรง

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ครั้งนั้นพร้อมกัน
กับเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ราชโกษาธิบดี (แพ บุนนาค) ซึ่งปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึง
เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ว่าสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) กับ

LI RT

เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ไม่พอใจนัก ได้ทูลขัดขวางเต็มที่ตลอดมา เพราะตำแหน่งเจ้าพระยามหินทรฯ นี้เทียบเท่ากับตำแหน่ง "ยมราช" แต่เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) กลับสนับสนุน เพราะฉะนั้นเจ้าพระยาภาณุวงศ์ก็คงจะไม่สนับสนุนตามสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ไปด้วย จึงได้เขียนบทความกระเดียดเอาเจ้าพระยามหินทรศกัດอย่างรุนแรงจนเกิดความ ด้วยเจ้าพระยามหินทรศกัດยื่นเรื่องราวให้พระเจ้าอยู่หัวชำระตั้งกล่าวมาแล้วข้างต้น องค์บรรณาธิการได้ทรงหนังสือกราบบังคมทูลแต่จะกราบบังคมทูลว่ากระไรเราไม่ทราบ และนอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงองค์บรรณาธิการและเจ้าของหนังสือพิมพ์ตรุโณวาท ทรงสงสัยเรื่องนายจิตรนายใจใครกันแน่เป็นผู้เขียน ดังสำเนาพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 14 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ดังข้อความต่อไปนี้

ร. ที่ 54

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 27 1 ค่ำ 1236

ถึงพระองค์เจ้าเกษมสรว

ด้วยฉันได้รับหนังสือของเธอขออนุญาตที่จะส่งหนังสือที่มีผู้ส่งมาไม่ชัดเจน ฉันไม่มีความรังเกียจ ถึงจะยุ่งยั้งอย่างไรก็อ่านได้ แต่ยังไม่ส่งใครอยู่ที่เรื่องนายจิตรนายใจนั้นเดิมเป็นของเจ้าหมื่นศรี แต่ตัวดินสอที่ตกมานั้นเห็นลายมือพระยาภาณุการจะยกย้อนกันประการใด อยากจะทราบขอให้เธอบอกมาให้ทราบด้วย

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

เดิมทรงสงสัย เรื่องนายจิตรนายใจนั้นเดิมเป็นเรื่องของเจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์เป็นผู้เขียน แต่นำไปทูลพระเนตรลายมือเขียนตกเติมในบทความเป็นพระยาภาณุการทรงสถาปนาขึ้นเป็นกรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ ต่อมาใน พ.ศ. 2439 ทรงสถาปนาขึ้นเป็นกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ทรงเป็นต้นราชสกุลวงศ์ "สิงหราช" พระราชหัตถเลขา มีข้อความดังต่อไปนี้ :-

LIART

ร. ที่ 69

สมมุติเทวราชูปบัติ

๓๐

วัน 2 7 1 ค่ำ 1236

ถึง กรมหมื่นอักษรสารโสภณ

ด้วยเรื่องหนังสือตราไฉนว่าที่กับท่านวันนี้ ยังหาได้พูดละเอียดไม่เห็นว่าจะตอบแล้วต้องแก้ อย่าให้เป็นสำนวนของท่าน แลอย่าให้เป็นการเข้าข้างตัวท่านไปทีเดียว จึงจะดีถ้าจับได้จะว่ามายับ ๆ เยิน ๆ เหมือนเอาเกลือแลกพิมเสน ต้องให้ความไปเหมือนคำที่ว่าเจ้าพระยามหินทรว่าตระกูลของท่านกลัวจะไม่ยั่งยืน นั่นก็เป็นการแข่งตระกูลเขาตรง ๆ ที่เดียวควรจะยกเป็นโทษได้กับเรื่องที่ดีควรจะไปก็หลายแห่ง แต่ฉันจำไม่ได้ให้ท่านทรงคิดให้ดีต้องตอบเสียบ้างจึงจะได้ แต่อย่าให้ท่านมีความวิตกในการที่ทำนั้นเลย คนที่ปวงเขาเห็นมากกว่าทำการดีแล้ว มีแต่คนที่อยากจะทำเล็ก ๆ น้อย จะพูดเท่านั้น อย่าให้ท่านมีความระแวงสงสัยในตัวฉันเลย คงจะหนุนบำรุงท่านให้ดีต่อไป

หลานชายที่รักของท่าน

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงเมื่อวันที่ 21 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ในวันเดียวกันนั้นทรงถึงเจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์ (เจิม อมาตยกุล) มีข้อความดังต่อไปนี้

ร. ที่ 70

สมมุติเทวราชูปบัติ

วัน 2 7 1 ค่ำ 1236

ถึง เจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์

ด้วยการเรื่องเพลงพิมพิต่าง ๆ นั้น เดี่ยวนี้ดูเสียงที่พูดว่ากาญจน์มีมากขึ้นทุกทีก็จะเป็นที่ร้อนใจมาก ด้วยคำที่พระยาภาษมักเป็นคำร้าย ๆ เป็นที่รำคาญ แล้วก็ได้ขาดเลยสักนิดเดียว เห็นว่าถ้าบ่อย ๆ นี้ จะไม่เสียหนังสือก็จะเสียคนเป็นแน่ คิดว่าถ้าตัวเราตไว้เสียก่อนเห็นจะดีถ้าพูดนักไปจะเสียการเสียที่เดือนอย่างนั้นเอง

(พระบรมนามาภิไธย) R.Chulalonkorn R.

LI RT

ในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้แสดงให้เราทราบว่า เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ชอบเขียนคำร้าย ๆ ตามนิสัยของท่านซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า ในวันเดียวกันคือในวันที่ 21 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ทรงพระราชหัตถเลขาธิการ คือพระองค์เจ้าเกษมสันต์ โสภากย์ เวลานั้นพระชนมายุได้ 18 พรรษา ต่อมาในปีมะแม พ.ศ. 2426 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ถึงรัชกาลที่ 6 จึงทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ เมื่อ พ.ศ. 2456 ท่านเป็นราชสกุลวงศ์ "เกษมสันต์" ทุกวันนี้พระราชหัตถเลขานี้มีข้อความทรงดักเตือนต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์แก่การทำหนังสือพิมพ์มีข้อความดังนี้

ร. ที่ 55

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 2 7 1 ค่ำ 1236

ถึงพระองค์เจ้ากฤษฎาภินิหาร

ด้วยการเรื่องแรกนั้น ฉันไม่สู้ไว้ใจกึ่งเลกปลาน้อยเสียแล้วด้วยได้เห็นหนังสือส่งมาลงตรุโณวาทความดูเหมือนจะเด็ดๆ อยู่สักน้อย แต่ว่าก่อนสองเรื่องนายจิตร นายใจ แต่เห็นลายมือที่ตกอยู่นั้นเป็นลายมือที่ตกอยู่นั้นเป็นลายมือพระยาภาส แต่เรื่องนายจित्रนายใจนี้เป็นของเจ้าหมื่นศรีการจะยกยกอันเป็นกลกันอยู่อย่างไร ไม่ทราบแน่ได้มีหนังสือถามท่านเกษมไปแล้ว แต่เธอจะต้องแต่งจดหมายเพ่งดูความให้ดีที่เดือนมานี้เพื่อจะไม่ให้ดี ที่เดือนมานี้เพื่อจะไม่ให้เฟลอเธอไปที่เดียว

พี่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิ ไชย) Chulalonkorn R.

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงเมื่อวันที่ 14 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ในวันรุ่งขึ้นคือวันที่ 15 ธันวาคม 2427 จึงได้ทรงถึง "ท่านเล็ก" อีกดังต่อไปนี้:-

LI RT

ร. ที่ 56

สมมุติเทวราชูปถัมภ์

วัน 3 7 1 ค่ำ 1236

ถึง ท่านเล็กภานุรังษีสว่างวงศ์

ด้วยหนังสือที่ส่งมาเรื่องนายจิตรนายใจนั้น เธอเห็นว่าไม่เป็นการเสียตีสี่
นั้นให้ลงพิมพ์ก็ได้ แต่ฉันคิดไปนั้นเพราะเห็นว่า เจ็ชวณกัณฑ์หลงเล่น เห็นเข้าเรื่องกันอยู่
จึงได้คิดวุ่นไปแต่ถ้าเป็นของเจ้าหมื่นศรีจริงแล้ว ก็เห็นไม่เป็นตามอย่างเช่นเธอคิดนั้น ให้
เธอส่งให้พระองค์เจ้าเกษมรมไปที่เดียวเถิด

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ทรงสอบสวนเจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์แล้ว จึงทราบความจริงว่าพระยาภาษกรวงศ์
เป็นผู้เขียนจึงทรงบอก "ท่านเล็ก" ดังข้อความต่อไปนี้

ร. ที่ 59

สมมุติเทวราชูปถัมภ์

8
วัน 4 7 1 ค่ำ 1236

ถึง ท่านเล็กภานุรังษีสว่างวงศ์

ด้วยเรื่องนายจิตรนายใจนั้น ฉันได้พบเจ้าหมื่นศรีเขาว่าไม่ใช่ของเขาเป็น
ของพระยาภาษปลอมเอาชื่อไป จึงบอกมาให้เธอทราบ การก็เห็นจะเป็นแน่ได้ ให้บอก
ท่านกฤษดาด้วยคำที่เธอจดหมายคาดความคิดเจ้าหมื่นศรีมาว่าคงพูดไปรวเदनนั้น ถ้าเป็น
พระยาภาษจะว่าอะไรเล่าขอให้เธอช่วยบอกท่านด้วย

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงเมื่อวันที่ 16 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ต่อมา
ในวันรุ่งขึ้น จึงได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ องค์บรรณาธิการ

LI RT

และเจ้าของหนังสือพิมพ์ทรูไฉวาทอีก แต่ก็ทรงเมตตาเจ้าพระยาภาสกรวงศ์อยู่ตลอดมา ทรงเข้าพระราชหฤทัยว่าเจ้าพระยาภาสกรวงศ์นี้มีคุณสมบัติหลายประการ แต่มีนิสัยที่เรา เราเรียกกันว่า “ชอบเกาที่คัน” แล้วอาจจะรู้สึกตัวเป็นนิสัยเป็นติได้ ทรงกล่าวถึงบทความของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ว่า “แหลมมากอยู่สักหน่อย” ดังปรากฏในพระราชเลขาถึงองค์บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ทรูไฉวาทเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2417 ดังต่อไปนี้:—

ร. 63

สมมติเทวราชอุปบัติ

๖๖

ถึง พระองค์เจ้ากระเกษมสันต

ด้วยฉันได้รับหนังสือของเธอที่สวนสราญรมย์ เมื่อเวลาคืนนี้ ได้ทราบทุกประการแล้ว เรื่องความนายจิตรนายใจนั้น ฉันก็ทราบชัดแล้วว่า เป็นของพระยาภาสกรวงศ์แต่ที่จะลงพิมพ์นั้นก็ไม่สู้มีขีดขวางสิ่งไรดอก เรื่องนายมากไม่เข็ดนั้น ถ้ายกเรื่องวัดเสี้ยความอื่นก็มีระกุกะบังเล็กน้อย แต่ถึงจะลงไปก็ไม่สู้เป็นไรนัก เป็นแต่แหลมมากอยู่สักหน่อย

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงเมื่อวันที่ 19 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ในเวลาเดียวกันนี้ได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 4 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ต้นราชสกุลวง “ทองใหญ่”

ร. ที่ 66

๘๐

วัน 7 7 1 ค่ำ 1236

ถึง พระองค์เจ้าทองใหญ่

ด้วยฉันได้รับหนังสือของเธอฉบับหนึ่ง ซึ่งได้ทราบสาบมาแต่คืนนี้แล้วนั้น ได้ทราบแล้วทุกประการ ข้อหนึ่งที่เดือนมาด้วยเรื่องกระทงใหญ่ นั้น การเรื่องนั้นจะต้องยอมรับผิดชอบเพราะไม่มีเวลาจะเรียงเลย แล้วก็ช้เกียดด้วย แต่ที่เรียงไว้เบื้องต้นนั้นอยู่

LI RT

ที่ขุนราชอักษรแล้ว ถ้าเธอจะเอา ก็ให้ไปเรียกเอาเถิด แต่ตอนปลายนั้นความก็คล้าย ๆ กัน ให้เธอไปเรียกเอาเองบ้างก็ได้ ข้อสองหนังสือสามคือพระภาษที่ส่งมานั้น ของแกก็ตกลงได้ไม่ขัดขวางสิ่งไร แต่ข้อสามที่ว่าด้วยนายจิตรนายใจนั้นยังลเมออยู่ ให้ไปแก้พื้นเสีย กับองค์เจ้ากระกรมสันตโสภาคย์เถิด

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงเมื่อวันที่ 19 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ต่อมาในวันที่ 21 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ทรงถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 3 กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ (พระองค์เจ้าสิงหราช พระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ 3) ในเวลานั้นทรงกรมเป็นกรมหมื่นอักษรสาโรธรูป พระชนมายุ 84 พรรษา ทรงกำกับกรมอักษรพิมพ์การอยู่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2419 ทรงสถาปนาขึ้นเป็นกรมขุนบดินทรไพศาล ต่อมาใน พ.ศ. 2439 ทรงสถาปนาขึ้นเป็นกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ทรงเป็นต้นราชสกุลวงศ์ "สิงหราช" พระราชหัตถเลขามีข้อความดังต่อไปนี้:—

ร. ที่ 64

สมมุติเทวราชอุปบัติ

13

วัน 2 7 1 ค่ำ 1236

ถึง กรมหมื่นอักษรสาโรธรูป

ด้วยเรื่องหนังสือพิมพ์ตรุณาว่าที่วาทกับท่านวันนี้ ในตอนนั้น ยังหาได้พูดละเอียดไม่เห็นว่าจะตอบแล้วต้องแก้ อย่าให้เป็นสำนวนของท่าน แลอย่าให้เป็นการเข้าข้างตัวท่านไปที่เดียว จึงจะดี ถ้าจับได้จะว่ามายับ ๆ เยิน ๆ เหมือนเอาเกลือแลกพิมพ์เสน ต้องให้ความไปเหมือนคำว่าเจ้าพระยามหินทรว่าตระกูลของท่านกลัวจะไม่ยั่งยืนนั้นก็เป็นการแข่งตระกูลเขาตรง ๆ ที่เดียว ควรจะยกเป็นโทษได้กับเรื่องที่ว่าควรจะได้ก็หลายแห่ง แต่ฉันจำไม่ได้ให้ท่านทรงคิดให้ดีต้องตอบเสียบ้างจึงจะได้ แต่อย่าให้ท่านมีความวิตกในการที่ท่านนั้นเลย คนทั้งปวงเขาเห็นมากกว่าทำการดีแล้ว มีแต่คนที่อยากจะทำอะไร ๆ น้อยจะพูดเท่านั้น อย่าให้ท่านมีความระแวงสงสัยในตัวฉันเลย คงจะทูลบำรุงท่านให้ดีขึ้นต่อไป

หลานชายที่รักของท่าน

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

LIART

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงเมื่อวันที่ 21 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ในวันเดียวกันนั้นทรงถึงเจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์ (เจิม อมาตยกุล) มีข้อความดังต่อไปนี้

ร. ที่ 70

สมมุติเทวราชูปบัติ

18

วัน 2 7 1 ค่ำ 1236

ถึง เจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์

ด้วยการเรื่องพิมพ์ต่าง ๆ นั้น เดียวนี้ดูเสียงที่พูดว่าคายนนั้นมีมากขึ้นทุกทีกลัวจะเป็นที่ร้อนใจมาก ด้วยคำที่พระยาภาษมักเป็นคำร้าย ๆ เป็นที่รำคาญ แล้วก็ไม่ได้ขาดเลยสักนิดเดียว เห็นว่าถ้าบอย ๆ นัก จะไม่เสียหนังสือก็จะเสียคนเป็นแน่ คิดว่าถ้าเราดไว้เสียก่อนเห็นจะดีถ้าพูดนักไปจะเสียการเสียที่เดือนอย่างนั้นเอง

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้แสดงให้เราทราบว่าเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ชอบเขียนคำร้าย ๆ ตามนิสัยของท่านซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า ในวันเดียวกันนั้นคือในวันที่ 21 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ทรงพระราชหัตถเลขาถึงองค์บรรณาธิการ คือพระองค์เกษมสันต์ โสภาคย์ เวลานั้นพระชนมายุได้ 18 พรรษา ต่อมาในปีมะแม พ.ศ. 2426 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ถึงรัชกาลที่ 6 จึงทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์เมื่อ พ.ศ. 2456 ท่านเป็นต้นราชสกุลวงศ์ "เกษมสันต์" ทุกวันนี้พระราชหัตถเลขานี้มีข้อความทรงตักเตือนต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์แก่การทำหนังสือพิมพ์มีข้อความดังนี้

LI RT

ร. ที่ 71

สมมติเทวราชูปบัติ

13

วัน 2 7 1 ค่ำ 1236

ถึง พระองค์เจ้ากระเชรมสันท

ด้วยฉันมีความวิตกอยู่ด้วยหนังสือตรุโณวาทกล้วนานไปจะเสียหนังสือเสีย จึง
 ขอดิเตียนมาสักหน่อยหนึ่งเรื่องหนึ่ง การเรื่องโรงพิมพ์ที่ลงศกตินาผิตนั้นไม่ควรจะว่า
 กล่าวกรรมอักษรมากนัก ด้วยการที่เป็นแต่ผิตเล็กน้อย ให้เขาคิดดูสักหน่อย ระวังเจ้านาย
 จะพากันเสียไป จะเป็นทีหมิ่นประมาทได้ กับหนึ่งเรื่องพระสงฆ์ที่ไม่ถวายบังคมนั้นก็ควร
 จะว่ากล่าวด้วย ทำการผิตจริง ๆ แต่คำซึ่งเป็นคำไม่เพราะเหตุเหมือนหนึ่งคำว่า แดก
 เหล่านั้นไม่ควรจะให้มืหนังสือ เพราะเป็นวาจาไพเราะ ๆ พุดกัน แลคำอื่นที่เป็นคำไม่สู้เพราะ
 ในเรื่องนี้ยังมีอีกหลายเรื่องขออย่างให้มีต่อไป

พี่ชายของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงแนะนำผู้ทำหนังสือพิมพ์ตรุโณวาทว่าไม่ควรจะใช้
 คำหยาบเช่นคำว่า “แดก” เป็นต้น พระราชประสงค์อันนี้ก็น่าจะเป็นที่พึงสังวรณสำหรับ
 ผู้ทำหนังสือพิมพ์กาลต่อมาเหมือนกันว่าไม่ควรจะใช้คำหยาบในหนังสือพิมพ์ เพราะจะทำ
 ให้เป็นการเสื่อมเสียมาสู่วงการหนังสือพิมพ์ และอาชีพหนังสือพิมพ์โดยทั่ว ๆ ไป เพราะเป็น
 คำหยาบคาย ถ้านำมาใช้แล้วประชาชนจะพุดตามคำหยาบนั้น ๆ เป็นการเสีย

ต่อมาในวันที่ 23 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ก็ทรงถึงกรมหลวงบดินทร-
 ไพศาลโสภณ ดั่งมีข้อความต่อไปนี้:—

ร. ที่ 73

สมมติเทวราชูปบัติ

15

วันที่ 4 7 1 ค่ำ 1236

LIART

ถึง กรมหมื่นอักษรสาร

ด้วยหนังสือที่จะไปส่งดรุโณวาหนั้นให้ท่านระวังให้มาก ด้วยเจ้าของหนังสืออยู่
ค่างไม่ชอบที่ท่าน ถ้าคิดอุบายฝากไปอย่างไรให้ไกลตัวท่านเสียได้จะดี แต่คิดเห็นว่าจะรู้
ได้เป็นแน่ คำที่จดมาในหนังสือนั้นเป็นแต่การท้วงติงบ้าง ตามแต่ท่านจะเห็นควรเกิด
อนึ่งฉันได้มีหนังสือต่อว่าของเจ้าของดรุโณวาทไปด้วย ให้ระวังคำหยาบ ๆ ต่อเจ้านายแล้ว

หลานชายที่รักษของท่าน

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในวันที่ 23 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 นั้น ทรงพระราชหัตถเลขาถึงกรม-
หลวงอินทรไพศาลโสภณอีก ทรงยืนยันว่าเรื่องนายจิตรนายใจที่เป็นปัญหาที่อยู่นั้น
เป็นของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เขียน ไม่ใช่เจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์เขียน

ร. ที่ 74

สมมุติเทวราชอุปบัติ

15

วันที่ 4 7 1 ค่ำ 1236

ถึง กรมอักษรสาร

ด้วยหนังสือที่ท่านเรียงมาลงดรุโณวาหนั้น ที่ว่ารายเจ้าหมื่นศรีนั้นเห็นจะผิด
มากที่เดียวด้วยการเรื่องนี้ไม่ใช่ของเจ้าหมื่นศรีเป็นแน่ ได้ซักไซ้ดูนักแล้ว จนท่านเล็ก
ก็ได้ให้สมุดแล้วก็ลงใจพร้อมกันเป็นแน่ว่าเป็นของพระยาภาส แล้วก็ได้มีหนังสือไปถาม
พระกระเกษมสันต ก็บอกว่าเป็นของพระยาภาสเป็นแน่ คำนั้นก็เห็นว่าจะเป็นของพระยา
ภาส แต่ที่ท่านเรียงมานั้นเป็นสองคน กลัวจะช่วยกันรวมใส่เอาจะแก้ต่อไปลำบาก ฝ่าย
พระยาภาสก็จะหัวเราะเอาว่าไม่รู้เท่าได้ปฤกษากับท่านเล็ก เห็นว่าควรจะต้องจัดเสียใหม่
ให้เป็นแต่พระยาภาสจะดี ด้วยหนังสือนี้เขาลักชื่อกันมันจะเป็นเชอะงป แต่คงจะสืบ
ต่อไปอีกว่า จะเป็นเจ้าหมื่นศรีหนุมานใช้ถ้าท่านทำเรื่องนี้ให้ดี ๆ จะไพล่เป็นของเจ้าพระยา-
มหินทรตอบไปเสียได้ก็จะดี ให้ท่านทรงตริตรวงดู ถิด ถ้าจะปฤกษา ท่านเล็กบ้างก็ได้

หลานชายที่รักษ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

LI RT

ในวันที่ 23 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 นั้นทรงพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์ทางกล่าวดังคำว่า “เม็ดดี” นั้นว่าผู้เขียนได้เขียนซ่อนไขเข้าไปถึงในวังในวังทรงแสดงพระราชประสงค์ว่า จะทรงประกาศตอบในหนังสือราชกิจจานุเบกษาแก้ไขให้ทราบนั้นโดยทั่วไปดังปรากฏความพิสดารอยู่ในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์ดังต่อไปนี้

ร. ที่ 75

สมมติเทวราชอุปบัติ

15

วันที่ 4 7 1 ค่ำ 1236

ถึง เจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์

ด้วยหนังสือครุโณวาทซึ่งว่าถึงเขามีเม็ดดีนั้น คิด ๆ ไปก็มีความวิตกอยู่ ด้วยคำอย่างนี้บ่อย ๆ ถึงสองครั้งแล้ว เมื่อต้นไม้ที่รากก็ซ่อนไขเข้ามา ถึงในวัง กลัวคนทั้งปวงจะเห็นจะพูดไปถามคำนั้นหนาขึ้น คิดว่าจะต้องประกาศตอบเรื่องนี้ในราชกิจจานุเบกษาจึงจะได้ แต่คนทั้งปวงขาสงสัยอยู่ว่าเราเป็นผู้แต่ง ด้วยมีชื่อ นายจิตร นายใจอยู่ ให้คิดให้จงดี บอกมาให้ทราบไว้

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในวันเดียวกันนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ทรงแสดงพระราชประสงค์ว่าจะลงประกาศเรื่อง “เม็ดดี” ตอบได้ในหนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษา ดังต่อไปนี้

ร. ที่ 76

15

วันขึ้น 4 7 1 ค่ำ 1236

ถึง กรมหมื่นอักษรสาร

ด้วยจะต้องรับบอกมาให้ท่านทราบ ด้วยหนังสือราชกิจจานุเบกษาฉบับนี้ จะมีประกาศด้วยเรื่องเม็ดดี ค่อยเรียงแล้วจึงจะส่งไป เห็นว่าถ้าท่านจะลงครุโณวาท เอาคำในราชกิจจานุเบกษาใส่ด้วย

LI RT

ก็จะดีขึ้นมากทีเดียว ด้วยวันอาทิตย์ราชกิจจานุเบกษาออก ๓ ครุโณวาทออก ครั้นจะไม่บอกมาก่อนกลัวทำ
จะเรียงเสียแล้วเสร็จ จะแทรกลงที่หลังลำบาก การเรื่องนี้หม่อมฉันก็โกรธมากอยู่ จะต้องว่าเป็น
ราชการให้คอยดูเถิด

หลานชายที่รักของท่าน

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

แต่อย่างไรก็ดี ยังไม่ทันประกาศเรื่อง "เมื่อดิ" ลงพิมพ์ในหนังสือราชกิจ
จานุเบกษาตามพระราชดำริ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ก็ได้ทำหนังสือที่ยื่นเรื่องราวและ
ทรงสั่งให้กรมพระนเรศวรฤทธิกับพระยาธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี เป็นผู้ชำระตั้งปรากฏ
ในพระราชหัตถเลขา ร. ที่ 27 ลงวัน 5 $\frac{1}{1}$ ค่ำ 1236 ตรงกับวันที่ 24 ธันวาคม 2417
ตั้งได้กล่าวมาแล้ว ต่อไปนี้ก็เป็นพระราชหัตถเลขา เมื่อเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ได้ยื่น
เรื่องราวกล่าวโทษแล้วเป็นการดำเนินคดีนี้ต่อไปตามขั้นตอน

ร. ที่ 78

สมมติเทวราชอุปัชฌาย์

วันที่ 5 $\frac{1}{1}$ ค่ำ 1236

ถึง กรมหมื่นอักษรสารโสภณ

ด้วยความเรื่องครุโณวาทนั้น บัดนี้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ ทำเรื่องราวร้องขอ
ชำระเอาตัวผู้ลงให้ได้ ได้สั่งให้พระองค์เจ้ากฤษดาภกับพระยาธรรมจรรย์ยานุกุล เป็นผู้ไปชำระเจ้าขอ
หนังสือครุโณวาทแล้วคำประกาศที่จะลงในราชกิจจานุเบกษานั้นจะต้องฟังดูสักวันหนึ่งก่อน ถ้าควรจะมีเพิ่มเติม
อีกจะได้เพิ่มลง บอกมาให้ท่านทรงทราบไว้

หลานชายที่รัก

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ท่านผู้อ่าน จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนั้นทรงโกรธผู้เขียน
เรื่องนายจิตรนายใจอยู่ก่อนและทรงสอบสวนเรื่องราวมาจนจะทำคำประกาศในราชกิจ
จานุเบกษาอยู่แล้ว เจ้าพระยามหินทรจึงได้มายื่นเรื่องราวเป็นคดีขึ้น ตั้งปรากฏในพระราช
หัตถเลขาต่อไปนี้

LI RT

ร. ที่ 79

สมมติเทวราชอุปบัติ

วันที่ 5 7 1 ค่ำ 1236

ถึง ท่านเล็กภาณุรังษีสว่างวงศ์

ด้วยการเรื่องหนังสือดรุโณวาหนั้น บัดนี้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ ทำเรื่องราวมายื่นขอ
ให้ชำระปลูกซากัน เห็นว่าควรจะชำระได้เพราะไม่เหมือนหนังสือทั้ง จึงได้ส่งท่านกฤษดาภักดิ์พระยา
ธรรมจรรย์ยานุกูลไปชำระเจ้าของหนังสือดรุโณวาหนั้นตามเรื่องราวที่ขอ บอกมาให้เธอทราบด้วยเป็น
การใหญ่ขึ้นจนได้

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในวันเดียวกันนี้ พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึง
เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ชำระด้วย ดังปรากฏในสำเนาพระราชหัตถเลขา ร. ที่ 80 ดังได้กล่าว
มาแล้วแต่ข้างต้น

ความจริงเรื่องราวเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ดรุโณวาหนั้น ข้าพเจ้าได้เรียบเรียง
ไว้แล้วในชีวิตและเกียรติคุณของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ชำระซึ่งอยู่ในหนังสือชุด “เจ้า-
พระยา” แต่ยังไม่ได้พิมพ์เผยแพร่จะกล่าวซ้ำในบทความนี้ก็เลยยืดเยื้อเกินไป ใน พ.ศ.
2417 นั้น เจ้าพระยามหินทรฯ มีอายุได้ 53 ปี ท่านเป็นข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ 4
ตั้งแต่ทรงผนวชในรัชกาลที่ 3 เมื่อเสด็จสวรรคตนั้นยังเป็นพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ
ต่อมาในรัชกาลที่ 5 ทรงเลื่อนขึ้นเป็นพระยาราชนิกูลคู่กับพระยาศรีวิพัฒน์รัตนราช-
โกษาธิบดี (แพ บุนนาค) ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาพร้อมกันใน พ.ศ. 2417 ซึ่งเป็นเหตุ
ให้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เขียนบทสนทนาเรื่องนายจิตรนายใจลงพิมพ์ในหนังสือดรุโณวาหนั้น
เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ชำระ นามเดิมชื่อเพ็ง เป็นต้นสกุล “เพ็ญกุล” ทุกวันนี้ เจ้า-
พระยามหินทรมีชื่อพิเศษเรียกกันในรัชกาลที่ 4 ที่ 5 “นโปเลียน” ท่านมีธิดาคนหนึ่ง
ได้เป็นเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 5 คือ เจ้าจอมมารดาอมรฤกษ์ เจ้าจอมมารดาพระองค์-
เจ้าหญิงจุฬารัตนราชกุมารี ประสูติเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2415 กับพระองค์เจ้าชาย

LI RT

เพ็ญพัฒน์พงศ์ คือกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ต้นราชสกุลวงศ์ “เพ็ญพัฒน์” ทุกวันนี้ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงถึงแก่อสัญกรรมในรัชกาลที่ 5 เมื่อวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2437 อายุได้ 73 ปี ท่านผู้นี้ชื่อประวัติพิสดารนำศึกษาค้นหนึ่งจึงนำมากล่าวในบทความนี้ตามที่นึกได้และตามสมควรแก่หน้ากระดาษเพื่อประกอบหนังสือครุโณวาท

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงราชทัตถเลขา ร. ที่ 80 ถึงเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงใจทักในคดีนี้แล้ว จึงได้ทรงพระราชทัตถเลขา ถึงพระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เป็นตราการชำระคดีนี้เมื่อวันที่ 24 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ดังสำเนาพระราชทัตถเลขาตั้งต่อไปนี้:—

ร. ที่ 81

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วันที่ 5 7 1 ค่ำ 1288

ถึง พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร

ด้วยเรื่องครุโณวาทที่เธอบอกมานั้นวันนี้ฉันพบเจ้าหมื่นศรี พระองค์สาย เจ้าหมื่นเสมอใจได้เล่าให้ฟัง แต่การเรื่องนี้ฉันโกรธมากมาแต่แรกแล้วได้ร่างประกาศไว้ว่าจะลงในราชกิจจานุเบกษา เจ้าพระยามหินทรศักดิ์มาพูดขึ้นก็เป็นดีฉันจึงสั่งให้ชำระดู คนทั้งปวงช่วยกันโลหิตร้อนขึ้นมา เมื่อเวลายังนั่งพูดอยู่กับเจ้าหมื่นศรี พระองค์สาย พระยาภาษมาตบประคองจะเข้ามาหา กอเข้ามาถึงก็น่าซัดทีเดียว แต่เจ้าหมื่นศรีบอก.....จะนาหาแต่คืนนี้ ครั้นเจ้าพระยามหินทรออกไปแล้ววันนี้.....พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ฉันตอบแก่ว่าได้สั่งให้เขาชำระแล้วจะกลับเสียอย่างไรได้ ดูท่านแก่เต็มที เจ้าหมื่นศรีว่าให้ทำเรื่องราวลูกแก้วโทษ เห็นทำกระซิบกันอุบิบอยู่ การเรื่องนี้ฉันมีความเจ็บใจมาก ถ้าชำระเป็นอย่างไรต่อไปจะต้องออกประกาศให้จงได้ ให้เธอคิดการที่จะชำระให้จงดีอย่าให้เป็นการเสียได้

พี่ชายของเธอที่รัก

(พระปรมาภิไธย) Chulalonkorn R.

น่าเสียดายที่พระราชทัตถเลขา ร. ที่ 81 ดังกล่าวนั้นมีข้อความเลอะเลือนอ่านขาดความไปมาก แต่ถ้าอ่านประกอบกับพระราชทัตถเลขา ร. ที่ 82 ลงวันเดียวกัน ถึง “ท่านเล็กภาณุรังษี สว่างวงศ์” ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้ ก็จะได้เนื้อความประกอบกันเป็นอันดี ดังต่อไปนี้

LIART

ร. ที่ 82

สมมติเทวราชอุปบัติ

วัน 5 7 1 ค่ำ 1236

ถึง ท่านเลกภาณรังษีสว่างวงษ

ด้วยเชอบอกมาด้วยการเมื่อคืนนั้น ฉันได้พบเจ้าหมื่นศรี พระองค์สาย

เจ้าหมื่นเสมอใจแล้วเขาเล่าให้ฟังทุกประการ กำลังพูดกันอยู่นั้นพระยาภาษมาตบประดุเรียกเจ้าแข่ง
 อึ่งที่เดียว เจ้าแข่ง" แก้อีกเสียไม่ออกไปเป็นนานจนฉันใช้ ไปพบกันถึงทะเลาะกับเจ้าแข่ง จะเข้ามา
 ให้ได้ แล้วฉันให้รับมาดูหน้าแกซีดเต็มที หอบุ่สักครู่หนึ่ง เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ ก็ตามเข้ามา
 ถวายเรื่องราวกระหนาบกันต่อหน้าทีเดียว เจ้าพระยามหินทรถึงร้องไห้ว่าข้าท้าว เม็ดคั้นถ้าสืบได้
 จากคนทั้งปวงจนปากหนึ่งว่าฉันหลงผู้หญิงแล้วให้เอาตัวไปตัดหัวเสียเถิด อัจจนถึงสปีดสมเด็จพระ
 เจ้าพระยาฯ เรื่องงานราชาภิเษก แต่ข้าท้าวเล่นละครสมจรด้วยสัจวันนั้นตามแต่ฉันจะว่าไปเกิด
 ขึ้นอยู่อีกข้อที่ว่าคืออยู่แต่ภายใน ขนทรายเข้าวัด พุดมาทีเดียวแล้วเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ก็บอกเข้าหุ้
 กรธ ด้วยพระยาธรรมจรรย์ยาภิมาช่วยขอให้ชำระด้วย เวลานั้นหัวเราะแพะหน้าแกซีดเต็มที ครั้น
 เจ้าพระยามหินทรออกไปแล้ว แกจศหมายไล่กระตาศ์ปอกเกตุบ¹ ว่าถ้าโปรดให้ชำระเรื่อง
 ครุโณวาทแล้ว พราราชาอาญาไม่พันเกล้าฯ ฉันว่า สั่งเขาไปแล้วกลับไม่ ได้แก่น้อ้อแล้วเอคิเตอ⁽²⁾
 จะชี้ตัวควรจะต้องรับเอาเองจึงจะถูก⁽³⁾ ฉันลุกมาเสีย แต่เห็นเจ้าหมื่นศรีจะสอนให้ลูกแก่โทษด้วย
 ความใหญ่ถึงผิดน้ำลบด

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalongkorn R.

ในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ทรงออกพระนามและนามบุคคลเท่าที่ทราบคือ
 พระองค์สาย" คือพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสวางนิกต ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 2
 เรมหลวงศาริราชสนิท "เจ้าหมื่นเสมอใจ" คือเจ้าหมื่นเสมอใจในราช (ชั้น บุนนาค)
 เอมมาเป็นพระยามนตรีสุริยวงศ์ เป็นคนสำคัญในรัชกาลที่ 5 คนหนึ่งเหมือนกัน

เจ้าแข่ง คือหม่อมเจ้าแข่ง ในพระวรวงศ์เธอชั้น 1 พระองค์เจ้าเพชรหึง เป็นพระองค์เจ้าแข่ง
 รัชกาลที่ 5

1. "ปอกเกตุบ"

สมุดเล่มเล็ก ๆ ใส่กระเป่า

2. เอคิเตอ บรรณาธิการ

3. ตามหลักสุตรนั้นบรรณาธิการจะต้องรับผิดชอบด้วย

พระเจ้าเป็นผู้นำลง ถือว่าเห็นชอบด้วยกับข้อความที่เขียนนั้น

LI RT

ในวันเดียวกันนั้นได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์มีข้อความ
ดังต่อไปนี้

ร. ที่ 83

สมมุติเทวราชูปบัติ

วัน 5 7 ค่ำ 1288

1

ถึง เจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์

ด้วยวันนี้พระยาภาสกรวงษ์มีหนังสือจดที่หัวว่าไปรเวตมาขอโทษแล้วว่าขอย
ใช้ชำระ ให้เป็นการไปรเวต ถ้าชำระถึงจะไม่เอาโทษก็ทราบถึงเจ้าคุณจะดีเทียบ คำนี้ที่แกว่า
ดูเหมือนไม่มีความในตัว ขำ ๆ เลย เป็นแต่กลัวเจ้าคุณจะดีเทียบเท่านั้น แต่จะเป็นการที่คิดอย่าง
จริง ๆ หยา อย่างไรก็ไม่รู้แต่การเรื่องนี้เห็นว่าคงแล้วที่จะกลับเสียนั้นไม่ได้ เธอจะเห็นการอย่าง
บ้าง

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้คำว่า "ไปรเวต" คือ แปลว่าเป็นจดหมายส่วนตัว
ไม่เกี่ยวกับทางราชการบ้านเมืองแต่อย่างใด และในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ท่านผู้
จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาภาสกรวงษ์นั้นเกรงกลัวสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช
บุนนาค) พี่ชายใหญ่มาก คำว่า "เจ้าคุณ" คือสมเด็จพระยาฯ ไม่อยากจะให้สมเด็จพระ
เจ้าพระยาฯ ทราบเรื่องนี้กลัวถูกดีเทียบ เพราะฉะนั้นการที่บางท่านเข้าใจว่าเจ้าพระย
ภาสกรวงษ์เขียนบทความลงในตรุโณวาทเสียดสี กระเดียดสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ พี่ชายเ
ของท่านเห็นว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะยังรู้สึกเกรงกลัวอยู่

ร. ที่ 84

สมมุติเทวราชูปบัติ

วัน 5 7 ค่ำ 1288

1

ถึง พระยามหามนตรี

ด้วยเดี๋ยวนี้ โกรธอยู่ด้วยหนังสือตรุโณวาทมาก แต่ตัวพระยามหามนตรี
รู้ตัวหาไม่ ไม่คิดร่างประกาศไว้ฉบับหนึ่งจักเอาชื่อพระยามหามนตรีร้องคร่ำกับพระบรม

LI RT

โครงการคิดว่าจะส่งไปให้ เราไปลงในราชกิจจานุเบกษาที่พอเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ทำเรื่องราวมายื่น
 รุ่พอดี นัดนี้ให้พระองค์เจ้ากฤษดาแล พระยาธรรมจรรย์ฯชำระเอาตัว แต่เจ้าของทำเรื่องราว
 รุ่แก่โทษมายื่นแต่ว่ามาเป็นการไปรเวตจะรับไม่ได้ จึงบอกมาให้รู้ไว้ด้วยจะเป็นผู้รับพระบรมราช
 โองการ

(พระปรมาภิไธย) Chulalongkorn R.

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ตรงกับวันที่ 24 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ถึง
 พระยามหามุนี (อ้า อมรานนท์) ต่อมาเป็นโทษถูกถอดคราวเกิดเรื่องสมเด็จพระนางเจ้า-
 สุนันทากุมารีรัตน์และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอสิ้นพระชนม์ด้วยเรือพระประเทียบเล่มที่
 บางพูด นนทบุรี แล้วพ้นโทษได้กลับมีบรรดาศักดิ์อีก เป็นพระยาพิไชยสงครามใน
 พ.ศ. 2417 นั้นเป็น "คนโปรด" คนหนึ่งของรัชกาลที่ 5 พระยามหามุนี (อ้า) เป็น
 คนรับพระบรมราชโองการในประกาศเรื่อง "เครื่องราง เม็ดดี" ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา
 ดังท่านผู้อ่านจะได้อ่านต่อไปข้างหน้า

ร. ที่ 85

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 6 7 1 ค่ำ 1298

1

ถึง ท่านเล็กภาณุรังษี

ด้วยการครั้งนี้ที่ฉันให้ชำระนั้น เพราะอยากจะทราบพระยาภาษาเสียสักครั้ง
 หนึ่ง ด้วยพระยาภาษามีใช้ช่วยแต่เรื่องหนังสือพิมพ์ การอื่น ๆ ก็เป็นการช่วยโน้นชื่อนี้ชื่อนั้น
 หลายอย่าง ขณะนี้กำลังละเลิงใจว่าไม่มีคนหนุ่ม ๆ ผู้ใดจะเสมอเพราะชอบคำขอมมาก เจ้าคุณพี่ชาย
 เล่าก็เอาไปส่งพ่อเอาความอยู่ทั้งสิ้น ตานี้จึงได้ฟังช้านัก จึงอยากจะให้รู้สำนึกเสียสักครั้งหนึ่ง
 แต่การที่จะชำระเป็นโทษเป็นทัณฑ์นั้นก็ไม่ได้ดังดอก เป็นแต่จะให้สุแก่โทษเสียแต่คงจะต้องประกาศ
 ในราชกิจจานุเบกษาให้จงได้ด้วยการที่เขาว่านั้นก็คงมาก ถ้าไม่แก้เสียไปที่ท่านเขรมนั้นไม่เกี่ยวข้องอะไร
 ดอก ๗ วันนี้นัดลงท้องไปมากหลายครั้งอ่อนใจไป

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalongkorn R.

LI RT

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ทรงเมื่อวันที่ 25 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417

ในวันเดียวกันนี้ ทรงพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร ตระลา-
การผู้ชำระคดีนี้คนหนึ่งถึง 2 ฉบับมีข้อความสำคัญคือ ให้นำเรื่องคดีนี้ขึ้นเข้าปรึกษาต่อ
ปรีวิเคาน์ซิลพร้อมด้วยคำดูแลโทษของจำเลย ดังต่อไปนี้

ที่ ร. 86

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน ๐ ๗ 1 ค่ำ 1236

๒

ถึง พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร

พระยารธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี ด้วยเรื่องหนังสือครุโณวาทที่ส่งให้ชำระเมื่อวานนั้น
บัดนี้พระยาภาษก็ทำเรื่องราวแก้โทษมาขึ้นเป็นไปรเวดฉบับหนึ่ง ได้ส่งหนังสือนั้นมาด้วย ให้เอา
ปฤกษาเคาน์ซิล จะเห็นประการใด

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ร. ที่ 87

วัน ๐ ๘ 1 ค่ำ 1236

๒

ถึง พระองค์เจ้ากฤษดา

ด้วยฉันส่งหนังสือพระยาภาษมานั้นให้เอาขึ้นให้เคาน์ซิลดู แต่การครั้งนั้น ใช่ว่าจะ
เอาถึงเป็นโทษทันทีนั้นก็มิ ได้ออก แต่จะต้องทำให้พระยาภาษเขตหลายเสียบ้าง ด้วยเดี๋ยวนี้แก
กำเริบมากนัก ต้องให้เคาน์ซิลว่าโทษจึงจะดี แล้วจึงค่อยตัดรอนต่อไป แต่ต้องให้เป็นการปรีวิ-
เคาน์ซิล

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในบทความนี้ ข้าพเจ้าไม่สามารถจะหาต้นฉบับความเห็นของเคาน์ซิลวินิจฉัย
เรื่องเจ้าพระยาภาษกรวงศ์มาประกอบไว้ได้ แต่ตามสำเนาพระราชหัตถเลขาข้างต้นว่าเคาน์-
ซิลวินิจฉัยลงโทษหนักอยู่มาก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงกำชับมาว่า “ใช้
ว่าจะเอาถึงโทษหนัก” เป็นแต่เพียงแสดงให้ท่านเจ้าพระยาภาษกรวงศ์รู้สึกเข็ดหลาบเท่า

LI RT

นั้น ท่านผู้อ่านจะเห็นน้ำพระราชหฤทัยในสมเด็จพระปิยมหาราชว่าทรงมีพระเมตตากรุณา และเต็มเปี่ยมไปด้วยน้ำพระราชหฤทัย อันประกอบไปด้วยพรหมวิหาร 4 ทรงศุภพิชราชธรรมอันประเสริฐแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้รับใช้สอยด้วยความจงรักภักดีตลอดรัชกาล

ในวันเดียวกันนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระราชหัตถเลขา ร. ที่ 89 ตอบหนังสือขององค์บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ตรูโนวาท หนังสือกราบบังคมทูลของบรรณาธิการว่ากระไรนั้นเราไม่ทราบเพราะหาต้นหรือสำเนาฉบับไม่ได้ทราบแต่ว่าองค์บรรณาธิการทรงวิตกในการชำระคดีนี้เหมือนกัน ตั้งข้อความในพระราชหัตถเลขาตั้งต่อไปนี้ :-

ร. ที่ 89

วันที่ 6 9 1 ค่ำ 1280

2

ถึง พระองค์เจ้าเกษม

ด้วยเรามีหนังสือมานั้นได้ทราบแล้ว อย่าให้เรามีความวิตกเลย ให้ไปฟังดูหนังสืออันมีท่านเล็กนั้นเถิด การสั่งไปเสร็จแล้วไม่ต้องเขียนยืดยาว

พี่ชายของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในวันต่อมาคือวันที่ 26 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร และพระยาธรรมจรรย์ยานุกูลมนตรี ตระลาการทรงกล่าวถึงเรื่องเอาคดีเข้าประชุมทั้งปรีวีเคาน์ซิล และเคาน์ซิล ออฟสเตต ตั้งความพิสดารปรากฏอยู่ในพระราชหัตถเลขา ถึงพระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร และพระยาธรรมจรรย์ยานุกูลมนตรี ซึ่งเป็นตระลาการทั้งสองในคดีนี้ ตั้งต่อไปนี้

LI RT

ร. ที่ 93

สมมุติเทวราชูปบัติ

วัน 7 7 1 ค่ำ 1236

3

ถึง พระองค์เจ้ากฤษดาภิหาร พระยาธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี
 ด้วยความเรื่องครุโณวาทนั้น เห็นว่าผู้ผิดเป็นคนในปรีวีเคาน์ซิล ควรจะต้องประชุม
 ปรีวีเคาน์ซิลปรึกษาโทษ เมื่อประชุมกันที่นอกเห็นอย่างไรแล้ว ให้นำความมาบอกจะต้องประชุม
 ปรีวีเคาน์ซิล ซึ่งอยู่ในเคาน์ซิลออฟเสดต แลปรีวีเคาน์ซิลอื่น ๆ บ้างที่พระที่นั่งสมมุติเทวราชูปบัติ
 เวลานี้ ให้ท่านทั้งสองนัดเคาน์ซิลเสียด้วย แลให้เรียกพระยาภาษกรวงมาด้วยจะได้ว่าโทษ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในวันเดียวกันนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระราชหัตถเลขา
 เป็น "ไปรเวต" เป็นส่วนพระองค์ถึงพระยาธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี ทรงแสดงพระราช
 ประสงค์ในการที่ทรงให้ชำระคดีนี้ อย่างพิสดารดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ร. ที่ 93
 ดังต่อไปนี้ :—

ร. ที่ 94

สมมุติเทวราชูปบัติ

วัน 7 7 1 ค่ำ 1236

3

ถึง พระยาธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี
 ด้วยการเรื่องหนังสือพิมพ์ครุโณวาทนั้น ฉันคิดเห็นว่าพระยาภาษกรวงษเดิมก็เป็นคน
 เล็กน้อย ไม่มีใครนับถือ ฉันเป็นผู้หนุนนำรุ่งปลุกสร้างมาจนโตใหญ่ถึงขั้นนี้ นิสัยเป็นคน ฟุ้งซ่าน
 โพล่ง ๆ จึงได้เป็นดังนี้ ฉันเห็นว่าเวลานี้ก็กำเริบมาก เพราะคนที่ยกย่อง บ่อยๆ จนหลงไป
 ถ้าจะไม่กำหนาบลงเสียให้อ่อนไม่ได้ แต่ข้อที่จะเอาโทษทัณฑ์ ให้ถึงกับความผิดนั้น คิดเห็นว่าจะมี
 ความเสียอยู่หลายประการประการหนึ่งถ้าพระยาภาษกรวงษ จะกลับตัวเป็นดี ได้บ้างก็จะขาดคนใช้
 ไปเสียคนหนึ่ง อีกประการหนึ่งการที่ชำระครั้งนี้ คำนินทาจะมีว่าถึงที่ว่าคนอื่นนิ่งเสีย ครั้งนี้เกี่ยว
 ข้องถึงในหลวงจึงได้ชำระว่ากล่าวถ้าเป็นการอย่างนี้ก็ไม่สู้ดี เพราะอนึ่งการอย่างนี้ก็เป็นครั้งแรก
 หวังมีขึ้นในปรีวีเคาน์ซิล ควรจะต้องเป็นตัวอย่างในปรีวีเคาน์ซิลไว้ ฉันจึงเห็นว่า ถ้าประชุมปรีวี

LI RT

าน์ซิล ชี้แจงปฏิกษาทโทษแล้วให้พระยาภวกรวงษบาลชำระตัวเสีย แล้วคาดโทษเอาเป็นมัดไว้
หนึ่ง บางที่จะเข็ดหลาบได้จะได้ ใช้อัดไป แต่ความเห็นนั้นบอกมาเป็นไปรเวตอย่าให้พระยาภว
ภว แต่เจ้าพระยามหินทรนั้ปฏิกษาก็ ได้ แต่การซึ่งจะแก้ ในหนังสือพิมพ์นั้นจะต้องใช้หมาย
ระภาคในราชกิจจานุเบกษาแต่แต่งเพิ่มเติมความเสียให้ชัดก็เห็นว่าจะพอแก้ ไป ได้ ท่านจะเห็นการ
ระการใด ถ้าเห็นอย่างไรอยู่ก็ ให้พระองค์เจ้ากฤษดาจคหมายมาให้ทราบด้วย

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในวันเดียวกัน ทรงพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณ ทรง
รับเรื่องทีกรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณจะลงพิมพ์ในหนังสือตรุโนวาทเกี่ยวกับการกระทำ
องเจ้าพระยาภวกรวงษอีก ดังความพิสดารปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชหัตถเลขาตั้งต่อ
ปนี้ : —

ร. ที่ ๑๖

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน ๗ ๗ ๑ ค่ำ ๑๒๓๖

๓

ถึง กรมหมื่นอักษรสาร

ด้วยได้รับหนังสือที่จะลงตรุโนวาทของท่านจากพระองค์เจ้าเทวัญ* แต่
ารนี้ ได้นัดประชุมกันวันนี้ จะว่ากล่าวก็เป็นการใหญ่แล้ว ถ้าจะลงว่าจู้จี้ ไปอีกก็เห็นว่าจะไม่มี
ระโยชน์สิ่งไร เป็นแต่ว่ากันด้วยปาก การจะไม่รู้จบ ที่ถูกประกาศในราชกิจจานุเบกษาก็ออก
ตัวตรง อายมากอยู่แล้ว งดไว้ก่อน เมื่ออย่างไรต่อไปจึงค่อยคิดจะดี

หลานชายของท่าน

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในวันเดียวกันนี้ ได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงท่านเล็กภาณุรังษี “พร้อมด้วย
ส่งเรื่องจะเป็นบทความหรืออย่างไรไม่ทราบได้ของกรมหมื่น อักษร สาส์น โสภณมาประทาน
“ท่านเล็ก” ด้วย

* ต่อมาเป็นสมเด็จพระยาเทเวระวงศ์โรประการ

ร. ที่ ๑๐

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน ๗ ๗ ๘ ค่ำ ๑๒๓๖

ถึง ท่านเล็กภาณุรังษี

ด้วยเรื่องกรมอักษรนั้น ฉันเห็นว่าการก็ได้อยู่แล้ว ถ้าจะว่าจริงไปเห็น
จะไม่ได้ ถ้างดได้เสียก่อนจะดี ฉันได้ส่งมาด้วยแล้ว

พี่ชายของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalongkorn R.

ในวันเดียวกันนั้น ได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงพระยาเจริญราชไมตรีด้วย
พระยาเจริญราชไมตรีคนนี้นามเดิมชื่อ “พลับ อมาตยกุล” ต่อมาได้เป็นพระยาธรรม-
สารนิติเป็นตราการ คนสำคัญในรัชกาลที่ ๕ คนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า-
หลวงทรงกล่าวถึงผลดีผลเสียในการที่จะลงโทษเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ท่านผู้อ่านจะเห็น
ได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนั้นทรงพระปรีชาญาณสุขุมรอบคอบคัมภีรภาพยิ่งนัก
และทรงพระเมตตาเจ้าพระยาภาสกรวงศ์อยู่มาก

ร. ที่ ๑๗

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน ๗ ๗ ๑ ค่ำ ๑๒๓๖

๓

ถึง พระยาเจริญราชไมตรี

ด้วยการเรื่องพระยาภาสกรวงศ์นั้น ฉันได้คิดการมานานแล้ว เห็นอยู่
ว่าครั้งนั้นพระยาภาสกรวงศ์กำลังโผลงมาก แล้วก็รับยกขึ้นอยู่มาก การสิ่งไรก็ถึงเจ้าคุณมาก ฉันก็
ไม่เป็นที่วางใจมา แล้วแต่การครั้งนี้คิด ๆ ไป ถ้าจะลงโทษพระยาภาสกร คนต่างประเทศที่ไม่รู้การ
ก็คงจะดีเดียนว่านายพลวงภูมินทา จึงชำระถอดเคาน์ซิล อาศัยความนินทานิดหนึ่งเท่านั้น จึงต้อง
ถอดเคาน์ซิล ออฟเฟดด หนึ่งเจ้าของหนังสืออูโรโนวาหเล่าก็มีความผิดที่ไม่ตรวจตรา ยอมให้ลงไป
แต่ไม่ได้เป็นปรีวีเคาน์ซิล จึงไม่มีโทษแต่ถึงกระนั้นก็มีคนกล่าวว่า น้องท่าน ๆ ไม่ทำ ถึงที่
คนอื่นท่านทำ นี่ก็เสียอีกประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้า ท่านก็กริ้วร่ามาก แต่ก็ไม่ได้ทำโทษสิ่งไร เป็นแต่ดำโคตรเค้าเหล่ากอยับเยินก็เป็นที
เสียชื่อมาเท่าบัดนี้ คำที่ว่าครั้งนี้ดีกว่าครั้งพระยาอภัยรณฤทธิ์แต่ผิดกันที่มีคำสาบาล แต่ถึง

LIERT

กระนั้นก็คงมีค่านินทา อนึ่งถ้าจะพิเคราะห์โดยละเอียดจริง คำที่พระยาภาวภูพานั้นจริง ๆ ก็จะเป็นไปเพราะความฟุ้งซ่าน ที่จะตั้งใจเอาตัวฉันตรง ๆ ที่เดิยวันนั้น ก็เห็นจะไม่เป็นนัก แต่การข้อนีเห็นอยาก คำที่เคาน์ซิลว่า ให้ออกจากที่นั้นก็ชอบ ถ้าออกเสียได้ก็ดี การซึ่งจะปรึกษาต่อไปก็จะไม่ต้องระวังสิ่งไร แต่ฉันยังมีความวิตกอยู่เท่านี้ จึงชี้แจงมาเสียให้เธอเข้าใจ แต่คำเคาน์ซิลนั้นถึงจะแรงประการใดก็ไม่ผิด แต่ขอให้ช่วยคิดด้วยว่าจะจัดการอย่างไรจึงจะสิ้นความยินร้ายในตัวฉัน แต่เป็นทางกลางพอสมควร แต่ซึ่งจะยกโทษให้เสียที่เดิยวันนั้นไม่ได้ ให้เธอตรองดูให้สมควรเถิด เวลาพรุ่งนี้จึงมาพบกัน

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalongkorn R.

ในวันเดียวกันนั้นได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน เช่น พระยามหามุนตรี (อ๋า) พระยารธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี (จำเรียม บรมเสิริ) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ “ท่านเล็กภาณุรังษี” และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคดีหนังสือพิมพ์ดุริเยศวาท ดังกล่าวมานี้

ร. ที่ ๑๘

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน ๗ ๗ ๑ ค่ำ ๑๒๘๖

๓

ถึง พระยามหามุนตรี

ด้วยได้รับหนังสือซึ่งลงชื่อกัน เดือนมานั้นก็ชอบด้วยราชการอยู่แล้ว แต่จะต้องขอเดือนมาบ้าง ด้วยการทำครั้งนั้นยังเป็นการเงี้ยว ๆ อยู่ แล้วก็เห็นเหตุเล็กไม่สู้โตนัก ถ้าจะทว่าความสงสัยไปก็จะเป็นการตื่นไปต้องระวังแต่เป็นการเสีย ๆ ถ้าทำวันวายไป ลางที่เหตุยังไม่มีการให้เหตุมีขึ้นได้ ขอให้สงบปากคำไว้ อย่าให้ระตุกกระตาคขึ้นเลย อนึ่งการแต่ก่อนขุนนางที่มีความผิดเป็นโทษก็มีอยู่มาก ๆ การครั้งนี้ไม่สู้กระไรนักเห็นจะไม่เป็นไร

กับการที่จะว่าโทษนั้น เห็นว่าจะไปไม่ได้ถึงไหนนัก ถ้าจะทำไปได้ก็ตามไทย ๆ คงถูกคิดเดียนมาก ด้วยคำสาบาล ก็จบเขาไม่ถูกที่สำคัญมีทางแก้ตัวได้ ถ้าจะเอาโทษถึงล้มทรวน คงไม่งามเป็นแน่ การที่เคาน์ซิลพูดนั้นไปโดยกำลังที่จะไม่อยากจะให้อยู่ในเคาน์ซิล แต่เห็นว่าถ้าโทษเพียงเท่านั้นถอดแล้ว โทษอื่นยังมีมากกว่านี้ เห็นจะต้องไปตามคำพระยากระลาปณ์ว่า

*เข้าใจว่าเป็นเรื่องเตือนให้ระวังวังหน้าในสมัยนั้นก่อนเกิดกรณีวังหน้ากับวังหลวง ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งในรัชกาลที่ ๕

LI RT

อนึ่งคำที่พระยาภาษวานั้นเมื่อพิเคราะห์ โดยจริงก็เป็นคำเลยไปตามนิสัย ๆ

ก็การครั้งนี้จะพลอยตัดสินใจไปตามคำเคาน์ซิลด้วย คนทั้งปวงเขาจะว่าเข้ากับตัวเองแล้ว ก็จะเป็นคนไม่หลักหลายโกรธง่าย รักง่ายนักไป ด้วยพระยาภาษกรวงศ์คนนี้ ก็ได้ก่อร่าง มาเองแต่ต้นจนถึงบัดนี้ก็เป็นคนโตใหญ่แล้วเป็นทุนเดิม ถ้าครั้งนี้เป็นแต่ห้ามประชุมเคาน์ซิล ถ้าจะดี ต่อไปก็คงจะรู้สึกประหลาดตัวใหม่แก้อายให้ดีขึ้น เมื่อดีขึ้นได้จริง ๆ ก็เป็นคนอย่างหนึ่ง แล้วก็ คิดถึงบุญคุณสองชั้นสามชั้น ด้วยตัวเป็นคนหนุ่มกำลังพลุกพล่านอยู่ ไม่เคยถูกจับ ถ้าถูกเข้าบ้าง แล้วก็เพื่อจะดี ไปได้ เมื่อกลับตัวไม่ได้ จะทำอย่างไรต่อไปก็ง่ายไม่ยากลำบากสิ่งไร เพราะพี่น้อง ก็ไม่สู้จะเข้ากันนัก ถ้าได้เปลี่ยลงถึงขั้นนี้แล้ว ถ้าเสียต่อไปอีกก็ล้มง่ายทีเดียว ถ้าจะทิ้งเปล่าเสีย ที่เดียวคน ๆ คนนี้ก็ไม่ใช่ โง่ที่เดียวมัก คงจะหันไปคิด

การสิ่งไรขึ้นเพราะเป็นการจนความคิด ไม่มีที่หมาย เพราะเคาน์ซิลถอดแล้วตั้งไม่ได้อีก แต่ที่จะ คิดอันตรายสิ่งไรนั้นก็ยากอยู่ เพราะถึงได้บังคับการอยู่ในทหารบัดนี้แล้วก็ไม่มีใครรักใคร่นับถือก็มาก น้อย จะคิดร้ายได้อยู่ก็แค่ปากจะพูดเท่านั้น คิดเห็นการดังนี้จึงบอกมาให้ทราบ ถ้าเราเห็นการอย่างไร ก็ให้จดหมายมาให้ทราบ การที่จะห้ามประชุมนั้นจะต้องสั่งแต่เจียบ ๆ หาไม่จะเป็นที่โทษนัยมากนัก เสียตายคนอยู่ด้วย เป็นคนหนุ่มแล้วก็เคยใช้มา ให้เราตรึงรองดูจงมากเกิด

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

พึงสังเกตว่า ตามหนังสือของพระยามหามนตรี (อ้า) กราบบังคมทูลตั้งกล่าว มานั้น พระยามหามนตรีเองคงจะทราบเหตุทราบเรื่องวังหน้ากำลังเรียกระดมพลเตรียมป้องกันตัว สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังคิดแต่เรื่องเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เท่านั้น เพราะเวลานั้น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้เป็นผู้บังคับการทหารหน้าอย่างยุโรปอยู่ด้วยตำแหน่งหนึ่ง ฝ่าย สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังไม่ได้ทรงคิดถึงเรื่องวังหน้า แต่พระยามหามนตรีคงจะทราบ ข่าวนั่ว ๆ มาแล้ว จึงได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลเรื่องการจัดการทหารวังหน้าไว้ป้องกัน รักษาตัวส่วนวังหลวง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้าว่าด้วยกรณีพิพาทระหว่างวังหน้ากับ วังหลวง แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังทรงคิดแต่เรื่องคดีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เท่า นั้น ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาถึงพระยาธรรมจรรย์ยานุกูลมนตรี (จำเรียม บุรณศิริ) ดังต่อไปนี้

ร. ที่ ๑๑

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน ๗ ๗ ๑ ต่ำ ๑๒๓๖

๘

ถึง พระยาธรรมจรรย์ยานุกุลมนตรี

ด้วยการเรื่องพระยาภาษากรวงษนั้น ฉันมีความวิตกอยู่ ด้วยเคาน์ซิลนั้นเห็นพร้อมกัน
 มาว่าควรจะทำอะไรถึงไม่เลี้ยงต่อไป แต่ฉันยังคิดอยู่ว่าการที่พระยาภาษากรวงษทำผิดไปนั้นไม่สู้เป็น
 การใหญ่มากนักเป็นแต่การปลั่งพลาดลงมีความผิด แต่เห็นว่ายังเบาว่าพระยาภัยรณฤทธิรงค์แผ่น
 ดินพระจอมเกล้า ครั้นนี้ถ้าจะลงโทษตามที่ปรึกษาคงจะมีนินทาหลายอย่างตามเช่นได้พูดกันแล้วนั้น
 อีกประการหนึ่งกลัวจะเป็นที่หวาดหวั่นต่อไป ด้วยคนเคยใช้สอยขึ้นชื่อว่าเป็นคนโปรดปรานเป็นนัก
 เป็นหนา แต่กริ้วด้วยมีความผิดครั้งเดียวเท่านั้น ถึงไม่ชบเลี้ยงต่อไปการที่จะทำราชการรักษาด้วยาก
 คำนี้ถ้าไม่ได้มีในขณะนี้ หรือในหมู่เคาน์ซิลที่มาประชุมเลยก็คงจะมีในข้าพเจ้าในคนหมู่อื่น ๆ บ้างเป็น
 แน่ ถ้าไม่ฉนั้น คนที่จะช้งเคาน์ซิลอยู่ก็จะพูดว่าต้องกลัวเคาน์ซิล ดูแต่พระยาภาษาเกิดชนิดนี้เดียว
 ยังต้องถอด ยิ่งว่าเป็นคนโปรดเป็นหนักเป็นหนา เห็นว่าทำอย่างนี้มีขึ้นแล้วก็เป็นที่น่ารำคาญมาก
 แต่ยกโทษพระยาภาษาให้สมควรแล้ว ถ้าจะมีผู้พูดจากี่ว่าผิดนอคนหนึ่งไม่ได้ เพราะฉนั้นจึงมีความ
 วิตกอยู่ ใ้ว่าจะเห็นแก่หน้าพระยาหตุมีผู้มาช่วยขยับขยายนั้นก็หาไม่ แต่คิดว่าจะเป็นคนใหญ่
 มังคับการต้องไปตอตริตรองการให้ตลอดจึงจะดี แต่การนี้อยากจะทำความผิดของเธอแท้ ๆ จะ
 เห็นการประการใดขอให้ตริตรองดูโดยยุติธรรมเถิด

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

การเรื่องนี้ได้มีหนังสือมาถึงพระยาเจริญราชไมตรีด้วยฉบับหนึ่งแล้ว ถ้าเห็นการประการ
 ใดก็ให้ไปดูภาษากับท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ด้วย ให้คิดการรักษาเกียรติยศให้ดี อย่าให้เป็นช่องเป็น
 หลุมที่คนจะเข้าได้ทั้งผู้ใดก็อย่าให้กำเร็นจึงจะสมควรที่จะจัดการใหญ่ต่อไป

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

LIART

ร. ที่ 100

สมมติเทวราชูปบัติ

วัน ๗ ๗ ๑ ค่ำ ๑๒๓๖

4

ถึง พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

เจ้าหมื่นศรีเสาวรักษ์

ด้วยเครื่องพระยาภาษครั้งนั้น สักเกตคุณเคาน์ซิลซึ่งปรึกษานั้น เห็นว่าจะตั้งอยู่ถ้าจะ
เอาจริงก็คงจะห้อยให้ แต่คงจะมีคำพูดว่าถ้าเอาพระยาภาษไว้เป็นที่รังเกียจเคาน์ซิลกลัวกฎหมาย
จะเสื่อมสูญเสียจะไม่แข็งแรงได้ คำนี้คงจะมีพูดมีเจ้าพระยามหินทรเป็นต้น พระยาเจริญก็ได้พูด
เหมือนกันในวันนี้ แต่ถ้าจะยอมตามเคาน์ซิลแล้ว ก็ดูน่าเกลียดมักเหมือนใจฉันทมนต์ที่ พระ
ยาภาษก็ขึ้นชื่อว่าเป็นคนโปรด ผิดครั้งเดียวก็ลงโทษเป็นนักเป็นหนาคุณเป็นที่หวาดหวั่นง่าย ชั่งง่ายนัก
คงเป็นที่ติเตียนเป็นแน่ แต่ถ้าจะเอาตามที่คิด พระยาภาษจะกลับตัวได้หรือไม่ อมิงเคาน์ซิลจะว่า
เป็นที่เสียใจ จะทำอย่างไรดี แต่เห็นว่าพระยาภาษนั้นที่จะแก่งทำจริง ๆ แก่งจะไม่ได้ออก ยังมี
สงสารแกอยู่ ความที่สัจย์ชื่อของแกก็มีบ้าง แต่การนี้จะปรึกษาพวกเคาน์ซิลอื่น ๆ แล้วเห็นจะไม่
เห็นด้วยเลย จึงได้ปรึกษาปรีวีเคาน์ซิลทั้งสองคนนี้ แต่ขอเตือนมาน้อยหนึ่งว่าจะพูดการเรื่องนี้ใน
ที่ประชุมอย่าให้มากนัก ด้วยเขาพาโลว่าเราเข้ากันเขาจะว่าฉันเชื่อคนเด็ก ๆ มากกว่าผู้ใหญ่จะเป็น
ที่เขาเสียใจไป

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ต่อมาในวัน ๑ ๗ ๑ ค่ำ ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๔๑๗ ทรงพระ

4

ราชหัตถเลขาถึงพระยามหามนตรี (อ่ำ อัมรานนท์) มีข้อความว่า:—

ร. ที่ 101

สมมติเทวราชูปบัติ

วัน ๑ ๗ ๑ ค่ำ ๑๒๓๖

4

ถึง พระยามหามนตรี

ด้วยได้รับหนังสือที่บอกมาด้วยการที่จะจัดรักษานั้นชอบแล้ว ชอบใจมากการเรื่องก็
ความวิตกอยู่ แต่ครั้นจะทำไปก็ดูไม่งามเลย การทหารนั้นถ้าจะชักถอนเสียในเวลานี้ ก็เหมือนหนี

LI RT

ปลูกผีให้เกิดขึ้นคิดรักษาเอาแต่เป็นการเงียบ ๆ ดีกว่า ถ้าเวลาทำให้พระอิทรเทพมาอยู่ใฝ่ในสนาม
หญ้าจะดี แต่พระยาภาษนั้นจะต้องทำเสมอ ๆ ไป ด้วยการจะเป็นช่องที่เสีย เพราะพระยาภาษรู้
การงานมาก ต้องเอาไว้ก่อน

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

ในเวลานั้นพระยาภาษกรวงศ์เป็นผู้บังคับการทหารหน้าอยู่ เพราะฉะนั้นพระ-
พุทธเจ้าหลวงทรงไว้ในพระราชหัตถเลขาถึงพระยามหามนตรี (อ่ำ) ว่า “แต่พระยาภาษ
นั้นจะต้องเสมอ ๆ ไป ด้วยการจะเป็นช่องที่เสียเพราะพระยาภาษรู้การงานมาก ต้องเอาไว้
ก่อน”

คำว่า “พระอินทรเทพ” ในพระราชหัตถเลขาตั้งกล่าวมานี้ เข้าใจว่าคงเป็น
พระอินทรเทพที่ชื่อ “ทับ” แต่ไม่ทราบนามสกุลอีก ในขณะนั้นก็เข้าใจว่า พระยามหามนตรี
(อ่ำ) คงจะทราบถึงการเคลื่อนไหวของวังหน้าแล้ว แต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังไม่ทรง
ทราบเรื่องวังหน้าแต่อย่างใดคงทรงมุ่งอยู่เรื่องเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เท่านั้น

ร. ที่ 109

สมมติเทวราชอุปบัติ

วัน 1 7 1 ค่ำ 1286

4

ถึง ท่านเล็กภาณุรังษี

ด้วยความเรื่องพระยาภาษนั้นวันนี้เกล้าขิลทำคำปรึกษาตอบมาหลายคน
อยู่ในแล้วแต่จะโปรด แต่เจ้าพระมหินทรนั้นยังเสียงแข็งอยู่ พระยาธรรมจรรย์นั้นตามคำที่พูดไว้
แต่ขอให้สมโทษให้ได้ พระยากระสาปนั้นนั้นก็ว่าตามที่พูด แต่ฉันคิดว่าถ้าได้รับคำปรึกษาหมดแล้ว
จะเรียงเป็นคำตัดสินส่งไปที่เกล้าขิลแล้วลงราชกิจจาเป็นแล้วกัน คงต้องมีโทษแต่ที่เป็นที่รังเกียจ
เกล้าขิล จะต้องห้ามประชุมเท่านั้น ที่ตัวฉันยกโทษได้ด้วยเห็นแก่คาแอกแหวๆ แต่จะต้องกำทาบ
เสียให้เข็ดก่อน ออกันนี้ให้คงอยู่ตามเดิม ถ้าทำดีขึ้นจึงจะให้กลับเข้า ท่านพี่ชายใหญ่นั้นได้สั่ง
กระหนาบมามาก แต่ว่าเป็นที่เสียใจเรียกว่าไว้ง้างโคศ แต่ท่านพี่ชายน้อยนั้นข้างเคียงไม่ได้
แต่ฉันเห็นว่าถ้าทำโทษพระยาภาษครั้งนี้เป็นเสียการที่ดีเป็นแน่ จึงได้คิดตั้งนั้นบอกมาให้เธอทราบด้วย
พี่ชายของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

LI RT

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้เป็นฉบับสุดท้ายว่าด้วยเรื่องคดีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์
เขียนหนังสือพิมพ์ตรุโณวาท เพราะได้รับคำปรึกษาโทษจากเคาน์ซิลเสร็จแล้วก็เรียงไป
ลงประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาลงวันอาทิตย์เดือนอ้ายแรม 4 ค่ำ ตรงกับวันที่ 29
เดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 ดังจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า

เป็นอันว่าคดีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์นั้นก็จบลงด้วยลงโทษประกาศในหนังสือ
ราชกิจจานุเบกษาในวันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม 4 ค่ำ ซึ่งตรงกับวันที่ 27 เดือนธันวาคม
พ.ศ. 2417 ปีนั้นเอง ก็ได้ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาเกี่ยวกับคดีเจ้าพระยา-
ภาสกรวงศ์ว่าด้วยเรื่องเครื่องรางเม็ดดีดังต่อไปนี้

ประกาศเรื่องเครื่องรางเม็ดดี

ด้วยพระยามหามุนตรีศรีธรรมาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ให้
ประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยให้ทราบทั่วกันว่า
คำซึ่งพูดกันอยู่บ่อยๆ ว่า เขามีเครื่องราง เขามีเม็ดดี จึงได้เป็นอย่างไรอย่าง
นั้นท่านทั้งปวงคงจะได้พูด ได้ยิน ได้ฟังอยู่บ่อยๆ จนถึงบัดนี้ก็มีผู้พูดในหนังสือพิมพ์
ตรุโณวาทว่ามีเม็ดดีก็เมื่อท่านทั้งปวงได้ยินถ้อยคำดังนี้หนาหูเข้าแล้ว ความเชื่อนั้นก็เกิด
ขึ้นได้โดยเร็วเพราะเคยนึกเคยเชื่อ เคยฟังมาหลายแห่ง มิใช่แต่ในพระราชวัง เมื่อลงใจ
เชื่อแล้วก็เป็นความโหมมนัสเสียใจท้อถอยในราชการไป เป็นที่สงสัยสนเท่ห์ จนเจ้าก็
ไม่เชื่อข้า ข้าก็ไม่เชื่อเจ้า เสียราชการไปทั้งสิ้นเพราะฉะนั้นจึงให้ประกาศทราบทั่วกันว่า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาถึง 6 ปี 7 ปี มาแล้วแต่
แรกจะว่ายังทรงพระเยาว์อยู่ก็ตามที แต่ใน 2 ปี 3 ปีนี้ก็ทรงพระเจริญพอจะให้กิจการทั้ง
ปวงเป็นไปได้บ้างแล้วค้ำในซึ่งเป็นตัวโปรดตัวปรานก็มี แต่ไม่ได้ทำความคุมเหงเบียด
เบียนให้ผู้ใดได้รับความเดือดร้อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ยังไม่ได้ทำการสิ่งใดให้
ปรากฏว่าเป็นการผิดยุติธรรมเพราะข้างใน การเก่าๆ ซึ่งเป็นคำดีเดียนก็มีอยู่หลายอย่าง
ในการทุกวันนี้ก็ทรงเข้าพระทัยว่าการเช่นอย่างแต่เดิมนั้นก็ยังไม่เป็น ขอให้ท่านทั้งปวง
ตริตรงเถิด การเป็นยังไรมาย่อมได้เห็นได้ฟังอยู่ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นท่านผู้ที่ได้ทราบการ

อยู่จริง ๆ จงวางใจให้เป็นยุติธรรมแล้วแลแต่ตรึงรองดู ก็คงจะเห็นว่าการเป็นอย่างไรเพราะ
ตั้งพระราชหฤทัยตั้งนี้จึงทรงพระราชดำริให้เห็นว่าไม่ควรเลยที่ท่านทั้งปวงจะพูดจะคิดถึง
เครื่องรางเมื่อดังอย่างเช่นเก่า ๆ เมื่อมีผู้พูดผู้คิดตั้งนี้ ก็เป็นที่เสียพระราชหฤทัยมาก เพราะ
ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ล้นเกล้าพระราชาธิราชยศลงตั้งเคาน์ซิลออฟสแตตแลปรีวีเคาน์-
ซิล เป็นที่ปรึกษาราชการ เพื่อจะให้ช่วยยึดหน่วงพระองค์ให้ตกไปในทางที่ผิด ก็เมื่อการ
ซึ่งเป็นความเดือดร้อน เป็นความไม่ดีมีขึ้นอย่างไร ก็ควรที่ปรีวีเคาน์ซิลจะกราบทูลตัก
เตือนให้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยความซื่อสัตย์กะตัญญูจึงจะชอบ มีท่าน
เสนาบดีและปรีวีเคาน์ซิลผู้ใดผู้หนึ่งก็มีได้กราบทูลว่ากล่าวสิ่งใดเลย จึงทรงพระราชดำริห์
เห็นว่าการซึ่งทรงประพฤติไปนั้นเป็นการถูกต้องเรียบร้อยดีอยู่ก็ผู้ซึ่งพูดซึ่งคิดตั้งนั้นนั้นถ้า
เป็นคนนอกจากเคาน์ซิล นอกจากข้าราชการก็เห็นจะเป็นคนไม่รู้จักอะไรเลย พูดไปตาม
ความคิดความเห็นของตัวโดยลำพังที่ฟังชาน ถ้าเป็นเคาน์ซิลก็เห็นว่าเป็นการไม่ควรจะพูด
เหมือนหนึ่งทั้งหนังสือตั้งนี้ ก็จะต้องแลเห็นชัดว่าเคาน์ซิลผู้นั้นจะเป็นคนมีความวิสัยมาก
และเป็นคนมีโวหารมาก บ้า ๆ อยู่ จึงได้พูดตั้งนี้ ตัวเป็นเคาน์ซิลควรจะทำเรื่องราวขึ้น
กราบบังคมทูลที่ไม่อาจกราบบังคมทูลนั้นจะเป็นเพราะเหตุใด ให้ท่านทั้งปวงดำริห์ตรึงรอง
ดูเถิด ชาย ๆ จะผิดด้วยคำสาบารบั้งดอกกระมัง การซึ่งว่าชี้แจงมาทั้งนี้เพราะจะให้ท่าน
ทั้งปวงเห็นว่าคนซึ่งพูดนั้นไม่ได้พูดโดยความที่จับมันกันตาย เป็นคำพูดพล่อย ๆ ควรจะ
เชื่อได้ฤฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งพระราชหฤทัยจะทรงชุบเลี้ยงข้าราชการให้สมควร
แก่ความดีความชอบ และจะให้ราชการเป็นไปโดยยุติธรรม ให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขทั่ว
กัน ทรงพระวิตกอยู่ว่าท่านทั้งปวงได้ยินถ้อยคำตั้งนี้ก็จะมีความท้อถอย เสียใจไป จึง
โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศมาให้ทราบโดยทั่วกันว่า ช่างในก็ส่วนหนึ่ง ราชการก็ส่วนหนึ่ง
ไม่เกี่ยวข้องสิ่งไรกันเลย ทั้งในปัจจุบันนี้แลเบื้องหน้า อย่าให้เชื่อถ้อยถ้อยคำคนที่พูดอย่าง
นี้เลยเป็นอันขาด จงให้ตั้งใจทำราชการหาความดีความชอบต่อไปข้างหน้าเทอญ

ประกาศมา ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรมสี่ค่ำ ปีจอศก

(ตรงกับวันที่ 27 ธันวาคม 2427)

LIART

เป็นอันว่าเรื่องคดีเจ้าพระยาภาษากรวงศ์เขียนหนังสือพิมพ์ตรุโณวาทเสียดสีเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงและกระทบกระเทือนถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็สิ้นสุดลงด้วยเกณฑ์พิจารณาลงโทษว่ามีความผิด และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเรื่องคดีนี้ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาดังกล่าวมานี้ คดีนี้เป็นอันเลิกกันไปพอดีก็เกิดกรณีพิพาทระหว่างวังหลวงกับวังหน้าขึ้นอีกต่อเนื่องกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ต้องทรงต่อสู้ด้วยความโหมหนัสนับเป็นอันยิ่งเพราะเป็นเหตุการณ์ใหญ่เรื่องหนึ่งในรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2417 ส่วนเจ้าพระยาภาษากรวงศ์นั้นเข้าใจว่าเลิกเขียนลงพิมพ์ในหนังสือตรุโณวาทหรือถ้าจะเขียนเป็นเรื่องเป็นราวในทางวิชาการ และคงจะเลิกเขียนแบบกระทบกระเทียบเปรียบเปรยเสียดสีแม้กระทั่งถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันเป็นลักษณะนิสัยของเจ้าพระยาภาษากรวงศ์มาแต่ดั้งเดิมชอบประพฤติดังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในประวัติของเจ้าพระยาภาษากรวงศ์ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อจะแต่งตอนนี้ ข้าพเจ้าระลึกได้ถึงคำของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรินทร์ ซึ่งนับว่าเป็นมหามิตรของเจ้าพระยาภาษากรวงศ์พระองค์ 1 ได้เคยทรงปรารภเรื่องอหฺยาศรัยและความประพฤติของเจ้าพระยาภาษากรวงศ์ ดำรัสว่าในพระบาลีกถาว์วาก็เลสกกับวาสนา 2 อย่างนี้ตัดได้ขาดแต่พระพุทธรเจ้า นอกจากพระพุทธรเจ้าแม้พระอรุคสาวกก็ตัดได้แต่กิเลส วาสนานั้นตัดหาได้ไม่เป็นต้นว่าพระสารีบุตรชาติก่อนเกิดเป็นวานรเมื่อเป็นพระชินาสพแล้วเดินไปถึงห้วงน้ำยังโดดข้ามอย่างวานร เพราะตัดวาสนาที่ติดตัวไม่ได้ เจ้าพระยาภาษากรวงศ์นั้นที่จริงกิเลสก็อยู่ข้างเบามาก เป็นแต่หนักอยู่ด้วยวาสนา ถ้าเกิดทันครั้งพระพุทธรกาลบางทีก็เห็นจะได้มรรคผล แต่คงไปทำให้เกิดอ้อฉาว ในมณฑลพุทธรสาวก เพราะวาสนาติดตัวไป กรมพระสมมตฯ ได้ดำรัสอย่างนี้ ข้าพเจ้าจะลองอธิบายต่อไป อันวาสนาของเจ้าพระยาภาษากรวงศ์นั้นถ้าเป็นอุปมาโดยย่อ เปรียบดังเห็นใครจะคันตรงไหนแล้วเป็นอดที่จะจ๊ะจะเกาเข้าที่ตรงนั้นไม่ได้ ไซ้ว่าจะทำด้วยอคติอย่างไรเป็นมูลเสมอหนักก็หาไม่ เป็นด้วยอดไม่ได้เป็นพันกรมพระสมมตฯ จึงทรงเห็นว่าเป็นวาสนาอย่างทีกล่าวในพระบาลี ถ้าจะรวมเรื่องที่เกิดปากเสียงเพราะวาสนาของเจ้าพระยาภาษากรวงศ์มา พรรณาก็เห็นจะไม่หมดได้ จะยกมาแสดงแต่พอให้เห็นเป็นตัวอย่าง ดังครั้งหนึ่งดูเหมือน

จะเป็นวันสวดมนต์ถึงหน้า เจ้านายกับข้าราชการประชุมกันอยู่ที่หน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พอพระราชอัธยาศัยหนึ่งซึ่งรู้จักกันโดยมากกว่า ท่านเล่นหนังเดินมา เจ้าพระยาภาส ๗ ก็เอ่ยทักขึ้นว่า “อย่างไรเจ้าคุณตะโจสบายฤา” ท่านเจ้าคุณจะเข้าใจฤาไม่ก็หาทราบไม่ แต่พอท่านเดินขึ้นพระอุโบสถไปแล้ว เจ้านายพากันส่นพระเศียรว่า เจ้าพระยาภาสทักมนุษย์น่ากลัวจริง ๆ แต่นั้นมาถ้าใครทักตามผู้อื่นด้วยยกก็บียวาก็มักกล่าวกันว่าทักคนราวกับเจ้าพระยาภาส ๗ เลยเกิดเป็นคำแผลง สำหรับใช้เมื่อกล่าวแสดงว่าผู้ใดใช้ยกกับบียวจากต่อผู้ใดก็ว่า “ทัก” ผู้หนึ่งดังนี้ เจ้าพระยาภาส ๗ ไม่แต่ “ทัก” ด้วยปากอย่างเดียว บางทีก็แต่งหนังสือ “ทัก” เช่นเมื่อช่วยแต่งหนังสือพิมพ์ตรุโณวาท แลเมื่อเป็นกรรมการแต่งหนังสือวชิรญาณต่อมา ถึงเคยเกิดถ้อยเกิดความ ตัวท่านเองได้รับความเดือดร้อนรำคาญหลายคราวก็ไม่เข็ด แต่การที่ทักนั้นถ้าจะว่าก็ไม่ปราศจากยุติธรรมทีเดียว เพราะถ้าผู้ที่ถูกท่านทักทักตอบท่านบ้าง จะตอบรุนแรงสักเท่าไร ท่านก็ไม่ถือโกรธ เมื่อผู้อื่นเห็นยุติธรรมที่มีอยู่ในอัธยาศัยของท่าน ความขัดเคืองก็เสื่อมคลาย เพราะฉะนั้นถึงผู้ใดจะไม่ชอบก็เป็นแต่ดีเตียน หากมีผู้ใดที่จะเป็นศัตรูปองร้ายต่อท่านไม่ นอกจากลุดต่ออำนาจวาสนาดังกล่าวมานั้นแล้ว เจ้าพระยาภาส ๗ เป็นผู้มีคุณความดีหลายอย่าง คือเป็นกัลยาณมิตร เป็นต้น ท่านโอบเอื้อเผื่อแผ่ต่อมิตรไม่เลือกหน้าว่าเป็นผู้ที่สูงต่ำศักดิ์แลคบด้วยมิได้คิดจะเอาเปรียบผู้ใดจึงมีผู้ที่ชอบพอกว้างขวาง แม้ผู้ที่เคยถูกท่านทัก เมื่อรู้จักอัธยาศัยของท่านแล้วก็กลับเป็นมิตรกับท่านโดยมาก

จากพระนิพนธ์ประวัติเจ้าพระยาภาส ๗ ดังกล่าวมานี้จะทำให้ท่านเห็นอุปนิสัยของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้เป็นอย่างดี และเป็นการตอบปัญหาว่า เพราะเหตุไรท่านจึงได้เขียนบทสนทนาระหว่างนายจิตรกับนายใจในหนังสือตรุโณวาทกระเดียดกระเทย กระทั่งเสียดสี เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง และกระเทยกระทั่งถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เพราะเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงนั้นเป็นบิดาเจ้าจอมมารดาภรรยาในรัชกาลที่ 5 เข้าทำนองที่พูดกันว่า “เมียดดี” ดังมีเรื่องมีราวดังได้กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้ท่านจะเห็นได้ว่าเป็นเพราะ “วาสนา” ของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ในประวัติเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ดังได้ยกมากล่าวไว้ข้างต้นนี้ เวลานั้น

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์อยู่ในวัยหนุ่มคะนอง อายุได้ 25 ปี อยู่ในเบญจเพสพดิมี่เรื่อง
 เกือบถูกถอดยศบรรดาศักดิ์ อาศัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงช่วยไว้ด้วย
 ทรงหวังว่า เจ้าพระยาภาส ๗ คงจะเปลี่ยนเป็นดีได้และก็ได้เป็น “คนโปรด” ตลอดมา
 ตนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาเสนาบดีหลายกระทรวงด้วยกัน เรื่องประวัติเจ้าพระยา
 ภาสกรวงศ์นี้ ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงไว้แล้ว และได้พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน
 เพลิงศพ พระยาสุริยวงค์ ประวัติ (เด้า บุนนาค) เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2517
 พิมพ์รวมอยู่ หนังสือ “เจ้าพระยาและสมเด็จพระเจ้าพระยาบางท่านในสกุลบุนนาค” ในชีวิต
 และเกียรติคุณของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ในหนังสือเล่มนั้น ข้าพเจ้าได้รวบรวมพระราชหัตถ
 เลขาตอนต้นรัชกาลถึงเจ้าพระยาภาส ๗ มาเรียบเรียงไว้ 66 ฉบับ จะเห็นได้ว่าท่านเป็น
 เจ้าพระยาเสนาบดีที่มีความรู้ความสามารถคนหนึ่ง ท่านถึงแก่อสัญกรรมในรัชกาลที่ 6
 เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2463 จำนวนอายุได้ 72 ปี ได้มาบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่
 แผ่นดินไว้เป็นอันมาก สมความประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงที่ปรากฏอยู่
 ในพระราชหัตถเลขาหลายฉบับดังกล่าวมาในบทความนี้ และเราจะเห็นพระปรีชาสามารถ
 ของพระองค์อีกประการหนึ่ง ซึ่งเรายกย่องกันนักหนาว่าสมเด็จพระเจ้าหลวงทรงรู้จักคนดี
 ทรงรู้จักใช้คนเป็นให้เหมาะแก่กาลเทศะ คนที่เป็นใหญ่หากคุณสมบัตการรู้จักใช้คนแล้ว
 ย่อมเป็นใหญ่มีอำนาจอยู่ได้ไม่นาน พวกบริวารก็พากันรุมล้อมห้อมหอนหกคะเมนลงได้
 โดยพลัน ไม่ทันคิดตั้งตัวอยู่ได้ เราจึงยกย่องกันว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนั้นทรงเป็น
 นักปกครองชั้นเลิศ ประเสริฐทั้งด้านปกครองบ้านเมือง และปกครองครอบครัวนาน
 ประการ

ส่วนเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงนั้น ต่อมาได้เป็นแม่ทัพปราบฮ่อทางเมือง
 หนองคาย ในปี พ.ศ. 2418 หลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) ซึ่งได้เป็นทนาย
 หน้าหอดติดตามไปในกองทัพด้วย ได้แต่งนิราศหนองคายขึ้นเรื่องหนึ่ง มีข้อความเสียดสี
 สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงค์ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและเป็นผู้บัญชาการทัพใน
 ครั้งนั้น สมเด็จพระยา ๗ ได้ยื่นเรื่องราวกล่าวโทษผู้เขียนนิราศหนองคายเมื่อ พ.ศ.
 2421 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ دستورประสพความยุ่งยากอีกครั้งหนึ่ง เพราะ

มเด็จพระเจ้าพระยา ฯ นั้นคงจะฟ้องคดีมุ่งเอาตัวเจ้าพระมหินทรศักดิ์ชำระ แต่บังเอิญหลวง
 วัฒนพงศ์ภักดี (ทิม) รับผิดเอาเสียคนเดียวมิได้ขัดทอดถึงเรื่องก็เป็นอันยุติด้วย หลวง
 วัฒนพงศ์ภักดีต้องถูกลงโทษ ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงเรื่องนี้ไว้ในเรื่อง "นักเขียนนิราศ
 ถูกเขียนหลัง" นั้นแล้ว"

(4) เกิดกรณีพิพาทระหว่างวังหลวงกับวังหน้า

ในขณะที่กำลังปรึกษาคดีพระยาภาสกรวงศ์อยู่นั้น และในประกาศเรื่อง "เครื่อง
 รางเม็ดดี" เกี่ยวกับคดีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ในวันอาทิตย์ เดือนอ้ายแรม 4 ค่ำ ซึ่งตรงกับ
 วันที่ 27 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2417 นี้เอง บังเอิญเกิดเหตุร้ายขึ้นต่อเนื่องกันอีกเหตุ
 หนึ่งคือ เรื่องที่ข้าพเจ้าเคยเขียนไว้ในหนังสืออื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงว่า กรณีพิพาท
 ระหว่างวังหลวง กับวังหน้า "ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาฉบับแรกที่เกี่ยวกับกรณีพิพาท
 ระหว่างวังหลวง กับ วังหน้า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงในวันเดียวกับ
 พระราชหัตถเลขาถึงท่านเลขาธิการวังขึ้น คือวัน 1 ๗ 1 ค่ำ 1236 ซึ่งตรงกับวันที่ 27 เดือน
 ธันวาคม พ.ศ. 2417 พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระจักรพรรดิพงศ์ และ
 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาอนุพันธ์วงศ์วรเดช มีข้อความดังต่อไปนี้

ร. ที่ 105

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 1 $\frac{7}{4}$ ค่ำ 1236

ถึง ท่านกลางจาตุรนต์

ด้วยการที่พระยามหามนตรีพุดนั้น แต่แรกฉันก็คิดว่าจะเป็นการให้ แต่วันนี้ (วันที่ 27
 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2417) ได้พบพระยามหามนตรี พังคูกาก็ชอบกันอยู่ เห็นจะเป็นท่านบน
 จะระวังตัวจริง ถ้าฉันนั้นจะทอดธุระเสียทีเดียวไม่ได้ ต้องระวังไว้จริงดี ถ้ากลางที่จะตื่นวันวายขึ้นจะ
 ลำบาก ฉันกับเธอท่านเล็กพี่น้องสามคน แต่เธอไปอยู่ไกลนัก ถ้าคิดให้มีคนคอยสืบสวนการงานอยู่
 ถ้ามีเหตุอะไรให้ได้มาทันโดยเร็วจะดี

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

พิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ "ผู้สร้างวรรณกรรม" ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2520

LI RT

สำเนาพระราชหัตถเลขาฉบับนี้เกี่ยวกับเรื่องกรณีพิพาทระหว่างวังหลวงกับวังหน้า นำมากล่าวไว้ในบทความพิมพ์ตรุโณวาทกับเรื่องกรณีวังหลวงกับวังหน้าเกิดขึ้นต่อเนื่องกันจะกล่าวเรื่องวังหลวงกับวังหน้าแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ร. ที่ 108

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 1 $\frac{7}{4}$ 1 ค่ำ 1236

ถึง ท่านเล็กภาณุรังษี

ด้วยพระยามหามন্ত্রী บอกฉันว่า วังหน้าออกเที่ยวตามถนนมาสองคืนแล้ว แต่ได้ความว่ามีผู้หนึ่งสือว่ามีผู้คิดขบถ แต่ทุกวันนี้วังหน้าเรียกทหารไปอยู่หน้าครีวาโมฆ 600 คน ประชุมขุนนางอยู่เสมอ แต่การนี้ก็ยังไม่น่าเชื่อ แต่เห็นว่ามั่นคงอยู่ถ้าจะเป็นจริงอยู่ในแกจะตื่น ๆ แต่ฉัน เห็นว่าถ้าตื่นมาก ๆ ไปกลางที่จะเป็นเหตุได้เพราะดังนั้นจึงบอกมาให้เธอรู้ไว้ด้วย เพื่อมีเหตุการณ์ประการใดจะได้ทำโดยเธอ ฉันมีความอุ่นใจที่เธออยู่ในนี้ด้วย ขอให้สับสนทั้งความด้วย จะไว้ใจคนอย่างนี้ที่เดียวกันเห็นจะไม่ได้ ฉันได้มีหนังสือถึงท่านกลางฉบับหนึ่ง ถึงพระองค์เจ้าภาพ ฉบับหนึ่ง พระองค์เจ้าทฤษฎดาฉบับหนึ่งขอให้เธอให้คนของเธอไปส่งด้วย

พี่ชายที่รักของเธอ

(พระบรมนามาภิไธย) Chulalonkorn R.

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังได้ทรงพระราชหัตถเลขาถึงเจ้านายและบุคคลสำคัญ ๆ อื่น ๆ อีกหลายคนในเรื่องกรณีพิพาทระหว่างวังหน้ากับวังหลวงนี้ ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงไว้ในหนังสือเล่มอื่น ๆ แล้วโดยพิสดารจึงขอกล่าวในบทความนี้โดยพิสดาร แต่จะกล่าวเฉพาะที่เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ตรุโณวาทเท่านั้น

“เกิดสมาคมหนุ่มสยามหรืออั้งสยามไชโยเอ๋ย”

เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างวังหน้ากับวังหลวงซึ่งเป็นเหตุการณ์ใหญ่เหตุการณ์หนึ่ง ในรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2417 ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเริ่มทรงราชการโดยพระองค์เองใหม่ ๆ หนังสือพิมพ์ตรุโณวาทก็ส่งข่าวสนับสนุนวังหลวง โจมตีวังหน้าอยู่บ้าง

LI RT

เป็นธรรมดา เพราะหนังสือพิมพ์ดุริเยศวาทสนับสนุนพระบรมโอรสให้เป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์อยู่ก่อนเกิดเหตุนี้แล้ว ดังได้กล่าว ถึงมาแล้วแต่ข้างต้นก็เป็นการโจมตีวังหน้าซึ่งเป็นตำแหน่งรัชทายาทอยู่ในขณะนั้น พวกเจ้านายและขุนนางที่เป็นคนหนุ่มในเวลานั้นได้จับกลุ่มกันทั้งสามคน คนหนุ่มไทยหรือยังสยามไซไซเอตขึ้น เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ (คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช) เป็นหัวหน้าแล้วเชิญเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) มาเป็นประธาน สماعคนหนุ่มวังหน้าครั้งนี้ในที่สุดเหตุการณ์ร้ายครั้งนั้นก็สงบลงด้วยความปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง และสมเด็จพระเจ้าพระยาพระบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และคณะเสนาบดีในขณะนั้น

ท่านผู้อ่านจะเห็นพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงอีกประการหนึ่งว่าทรงรู้จักใช้กุศโลบายให้คนหนุ่มกับคนแก่ประสานงานกันได้เป็นอย่างดี เพราะจะสนับสนุนแต่คนหนุ่มขาดคนแก่ก็ไม่ได้เป็นการคบเด็กสร้างบ้านวิมานหลาย เอาแต่คนแก่ขาดคนหนุ่มก็ไม่ได้ บ้านเมืองเจริญชั่วพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงไว้ในพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบวรานุวัตร ดอนหนึ่ง มีใจความว่า คนหนุ่มนั้นมีแต่เดินไปข้างหน้าอย่างเดียว ไม่เหลียวหลังระวังซ้ายขวา

ความจริงปัญหาการใช้สติปัญญาของคนหนุ่มนั้นมีมาแล้วแต่โบราณคงมีอยู่ทุกกาลทุกสมัยทุกประเทศเขตแดนโลกในคำกลอนเรื่อง “พุทธทำนาย” ก็มีอยู่ตอนหนึ่งว่า :—

ฝันว่าโคใหญ่เคยไถนา
ไม่นำพาปล่อยทิ้งจากสวน
เอาลูกโคเทียมไถเข้าใช้การ
ไม่เคยงานเสียวรอยย่อยยับไป
เดินแตกแยกข้าคั้นนาหนี
ไม่รู้ ในท่วงที่ทำนองไถ
โปรดพุทธบรรหารว่านานไป

LI RT

นเรศไทยท้าวพระยาทุกธานี
 จะคบคนพาลาปัญญาหาหยาบ
 บ้าบาปหนุ่มคนองให้ครองที่
 นับถือว่าชื่อสุจริตดี
 พาทีพวกอุทสมก็ลามลวน
 ถึงได้เป็นเสนาปรึกษาความ
 ทำความตามศักดิ์แล้วหักทวล
 ชอบผิดมิได้คิดที่ควร
 เอาแต่ส่วนสินบนคนเข็ญใจ

สมาคมหนุ่มสยามหรือยังสยามไซไซเอตูปัตขึ้นครั้งนั้น (พ.ศ. 2417) พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ทรงเห็นชอบด้วยตั้งปรากฏในพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2417 ดังต่อไปนี้ :-

ร. ที่ 208

สมมุติเทวราชอุปบัติ

5

วัน 4 7 8 ค่ำ 1236

ถึง ยังสยาม ไซไซเอต

ด้วย ข้าฯ ได้รับหนังสือซึ่งนอกมาว่า ได้พร้อมกันตั้งไซไซเอตขึ้นเพื่อจะให้เป็นความสามัคคีพร้อมเพรียงกันฯ ข้าฯ ได้ทราบก็ดีมีความยินดี เป็นที่สดด้วยการสามัคคีนี้ถ้าได้มีขึ้นแล้วก็อาจใช้ราชการทั้งปวงสำเร็จไปได้ เป็นความเจริญในตัวผู้ที่พร้อมเพรียงแลในการทั้งปวงด้วย ถ้าการนี้ฉันควรจะช่วยอย่างไร แลควรจะเข้าเป็นหมู่ด้วยอย่างไร ฉันจะมีความยินดีเป็นที่สุด ซึ่งจะได้ช่วยในการนี้ทุกอย่าง การจะมื่ออย่างไร จะทำอย่างไร ขอให้ทราบเถิด คงจะช่วยให้สำเร็จความควร

(พระบรมนามาภิไธย) จุฬาลงกรณ์

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้เป็นฉบับแรกในพ.ศ. 2417 ที่ทรงลงพระปรมาภิไธยว่า "จุฬาลงกรณ์" ก่อนฉบับนี้และหลังฉบับนี้ทรงเป็นภาษาอังกฤษว่า

LIART

และ “จุฬาลงกรณ์” ก็มีบ้าง เช่น ร. ที่ 212 ซึ่งเวลานั้นเหตุการณ์กรณีพิพาทระหว่าง
อังกฤษกับวังหน้าสงบลงเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราช-
หัตถเลขา ถึงกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2417 ว่าดังนี้

ร. ที่ 212

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 5 7 8 ค่ำ 1236*

5

ถึง กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ด้วยฉันได้ทราบว่า เจ้าคุณท่านจัดจะได้มาเรือเก๋ง บัดนี้ฉันมีความยินดี ได้จัดเรือเก๋ง
ที่นั่งของฉันให้เจ้าหมื่นเสมอในราชคฤมา ขอให้เธอลงเรือนั้นไป จะได้สมควรแก่เกียรติยศ

(พระบรมนามาภิไธย) จุฬาลงกรณ์

ในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ บุคคลที่ทรงออกนามว่า “เจ้าหมื่นเสมอใจราช”
นั้นคือพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค)

ร. ที่ 213

สมมุติเทวราชอุปบัติ

วัน 1 7 8 ค่ำ 1236

8

ถึง ท่านเล็กภาณุรังษี ไวลเปอร์สเดนต์ ยังกสยามไซไซเอต์

ด้วยฉันจะต้องขอกับยังสยามว่าวังหน้าที่ทำการครั้งนี้ก็แลเห็นชัดว่า เป็นการไม่สมควร
กันที่เป็นคนชาติสยาม เพราะไม่มีความรักบ้านเมืองและรักษาวงษ์ตระกูลเลย จะหาผู้มีอำนาจชาติ
อื่นมาช่วยให้จัดการในบ้านเมือง แต่อาศัยสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในโลก บันดาลให้การตกลง
ไปตามทางที่ดีได้ สันความวิตกที่อันตรายจะมีกับบ้านเมืองมาแต่ภายนอก แต่ฉันยังมีความวิตกว่า
ยังสยามเมื่อเห็นการที่เป็นผิดดังนี้แล้วจะอดปากคำไม่ได้ จะพูดต่างๆ ให้เป็นที่สอคล้องทวนและ
เป็นที่เจ็บช้ำวังหน้าต่อไป เพราะฉะนั้น ฉันจะต้องขอว่า การซึ่งจะกิริยา แลวจากที่เนิ่นการอัน
ขอลวังหน้านั้นก็ทำได้ แต่เห็นว่าไม่มีประโยชน์เลย ขอเสียอย่าให้ทำให้เป็นที่เจ็บช้ำเลย แต่การที่
ผิดชอบนั้นต้องพูดได้ตามกาลที่เป็นจริง แต่ไม่มีประโยชน์แล้วอย่าพูดเลยดีกว่า การที่ช่วยคนทั้งปวง
ต้องแลเห็น คำที่ฉันบอกมานี้ ขอให้เธอบอกกับยังสยามให้ทราบทั่วกันด้วย

(พระบรมนามาภิไธย) จุฬาลงกรณ์

ฉบับนี้ทรงเซ็นพระปรมาภิไธยว่า “จุฬาลงกรณ์” และฉบับต่อๆ ไปด้วย บางฉบับทรงเซ็น “สยามินทร์”

LI RT

หนังสือพิมพ์ตรุโณวาทฉบับวันอังคารเดือน 4 แรม 2 ค่ำ ปี 1236 ซึ่งตรงกับวันที่ 23 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2417 นั้นได้ลงข่าว “การประชุมที่ยังสยามไซไซเอติ” ว่าดังนี้

วันศุกร์เดือนสี่ขึ้นหกค่ำ* เวลาสองทุ่มเศษ ยังสยามไซไซเอติได้พร้อมกันเชิญแมมเบอ และเชิญคนที่รักชอบพอไปดูที่ประชุมนั้น ครั้นพร้อมกันแล้วสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ (คือสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ในรัชกาลต่อมา) ไวส์เปรสิเดนตได้ทรงอ่านคำสปิดให้พรในท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีที่ได้รับที่เปรสิเดนต เป็นหัวหน้าของยังสยามไซไซเอตินั้นเป็นความว่า :-

ยังสยามไซไซเอติได้ประชุมพร้อมกันในวันนี้ มีความยินดีขออวยพรแก่ท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ซึ่งท่านได้รับตำแหน่งที่เปรสิเดนต หัวหน้าของยังสยามนี้ด้วย ความที่ท่านเชื่อถือมิได้มีความรังเกียจในยังสยามไซไซเอติ มีความชอบใจแต่ท่านเป็นอันมาก สำคัญใจแน่วยังสยามไซไซเอติ นี้คงเจริญรุ่งเรืองขึ้นไปไม่เสื่อมถอนเป็นแท้ เพราะได้เห็นชัดว่าท่านเป็นผู้มีสติปัญญาละเอียด รอบรู้ราชกิจต่าง ๆ แลอื่น ๆ สมควรที่จะเป็นหัวหน้าในยังสยามไซไซเอติได้ อนึ่งก็ให้เห็นน้ำใจท่านเป็นอันมาก ด้วยท่านประพฤติกิจยาวาจาของท่านงามดี มิได้ถือในพวกยังสยามไซไซเอติทั้งหลายว่าเด็กกว่าผู้ใหญ่ มีอหฺยาศัยอันสมควรเป็นที่ชื่นชมของยังสยามไซไซเอติเป็นอันมาก แลไว้ใจว่าการสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่จะเป็นการเจริญในยังสยามไซไซเอติแล้ว การสิ่งนั้นอันนั้นคงเจริญสำเร็จได้ตามควรตามเวลา เป็นแท้ ไซไซเอติได้เห็นว่าคุณมีวิญญูปริชา โอบอ้อมอารี มีความรักใคร่สบัติสโมสรมแผ่เผื่อทั่วหน้าเสมอกัน และท่านได้เรียบร้อยควรยั้งนัก ไซไซเอติจึงได้เห็นพร้อมกันอัญเชิญท่านมาเป็นเปรสิเดนตหัวหน้าในไซไซเอตินี้ เป็นที่หนึ่งเพราะยังสยามไซไซเอตินี้ ก็เพิ่งได้ตั้งขึ้นในกรุงสยามเป็นคราวแรก ก็เป็นการสำคัญ การซึ่งจะจัดหาท่านผู้ที่จะเป็นเปรสิเดนต หัวหน้านั้นก็ต้องหาท่านที่มีวิญญูปริชาอันสมควร ซึ่งจะ

6
6 4 4 ค่ำ 1236 ตรงกับวันที่ 12 มีนาคม 2517

ได้จัดการทั้งหลายทั้งปวงในยังสยามไซไซเอตนี้ ให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาการตลอดไปได้ ก็เมื่อไซไซเอตี้ ได้เห็นท่านรับที่เป็นเปรสิเดนต์หัวหน้าในยังสยามไซไซเอตี้ ทั้งนี้สยามไซไซเอตี้มีความซึ้งซมยินดี มั่นใจเชื่อถือเป็นแน่ว่า ท่านคงจะมีความยินดีเต็มใจรับ และรักใคร่ช่วยทำนุบำรุงจัดการในยังสยามไซไซเอตี้ให้มีความเจริญ ด้วยความชอบธรรมยิตยาวตลอดไปได้จนชั่วฟ้าแลดินเป็นแน่

ขอผู้ซึ่งสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสกลโลก และอำนาจเทพยดา ซึ่งรักษายุติธรรม จงช่วยอุปถัมภ์อนุเคราะห์รักษาท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ซึ่งได้รับที่เปรสิเดนต์หัวหน้าในยังสยามไซไซเอตี้ ให้มีความเจริญที่สมหมาย สุขศิริสวัสดิพิพัฒน์ผล เกษมสุขสำราญ โดยอำนาจของท่านทุกทางทุกเมื่อ จะได้รักษาไซไซเอตี้ ให้มีความเจริญวัฒนาไม่เลือนหายไปได้โดยความที่ตรงทุกประการเทอญ

ยังสยามไซไซเอตี้

ณ วันศุกร์ เดือนสี่ ขึ้นหกค่ำ 1236*

ไวส์เปรสิเดนต์ของยังสยามไซไซเอตี้

**พี. เอ็ม ภาณุรังษี

ครั้นทรงสปีชจบแล้ว ท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี จึงยืนขึ้นสปีชตอบให้พรในยังสยามไซไซเอตี้ทั้งหลาย ครั้นท่านสปีชจบแล้ว ก็เป็นสิ้นการเวลาที่ประชุมยังสยามทั้งหลายได้เดินได้เจรจากันด้วยยังสยามทั้งปวง เป็นที่สบายจนเวลาห้าทุ่มเสดก็พากันกลับ เป็นสิ้นการประชุมในวันนั้น

ยังสยามไซไซเอตี้ หรือสมาคมหนุ่มสยามหรือสมาคมหนุ่มไทยจะดำเนินกิจการมาสู่สันเมื่อใดไม่ทราบ เข้าใจว่าเมื่อกรณีพิพาทระหว่างวังหลวงกับวังหน้าสุดสิ้นลงแล้วแต่ยังสยามไซไซเอตี้คงจะดำเนินกิจการตลอดมาจนหมดความจำเป็นคือ เมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย ใน พ.ศ. 2425 และกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคตใน พ.ศ. 2428 แล้ว

อวสานกาลแห่งครุโณวาท

ครุโณวาทออกมาได้ถึงฉบับสิ้นปีในวันอังคาร เดือน 4 แรม 9 ค่ำ จอศก 1236 ซึ่งตรงกับวันที่ 30 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2428 เป็นเล่มสุดท้ายก็ต้องเลิกเล่มไปด้วย เหตุผลกลใดไม่ปรากฏชัดแจ้งนัก ปรากฏจากคำแถลงของท่านบรรณาธิการในฉบับสุดท้ายว่า

“ตั้งแต่ครุโณวาทที่ได้ออกปีใหม่นี้ไป ข้าพเจ้าจะต้องจัดการใหม่ให้เป็นการดีขึ้นกว่านี้ไปด้วย แต่ก่อนข้าพเจ้าคิดว่าจะมีผู้ช่วยบ้าง บัดนี้ก็มีผู้ใดช่วยข้าพเจ้าไม่ หนึ่งการที่ข้าพเจ้าคิดทำอันยังหาเป็นแน่ไม่ว่างว่าหนังสือจะออกต่อไปจะไม่ขาดทุนแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ทำต่อไป ถ้าการนี้เป็นการขาดทุนแล้วข้าพเจ้าจะต้องเลิกเสีย” และก็ปรากฏว่าหนังสือพิมพ์ครุโณวาทที่จะออกต่อไปในปีใหม่นั้นไม่มีต้องเลิกไปจริง ๆ ด้วยเหตุว่าไม่มีท่านผู้ใดช่วยทำ

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ นักเขียนหนุ่มก็คงเขียนน้อยลง หรือองค์บรรณาธิการไม่กล้าให้เขียน เพราะกลัวจะเกิดเป็นปากเสียงกับคนอื่นอีก คนเขียนหนังสือพิมพ์นั้น ถ้าเขียนไม่ “มัน” ก็ไม่ยากเขียนเป็นธรรมดา และอีกประการหนึ่งหนังสือพิมพ์ครุโณวาทที่ทำแล้วก็เป็นการขาดทุน เรื่องทำหนังสือพิมพ์แม้สมัยนี้ก็มีแต่ขาดทุน แต่ในสมัยนี้ท่านผู้อ่านคงจะคิดว่า แต่ทำไมจึงยังคงมีคนทำหนังสือพิมพ์อยู่ตลอดมาเล่า ก็ตอบได้แต่เพียงว่า เพราะที่บ้านเมืองใดขาดหนังสือพิมพ์ แล้วเราจะเรียกว่าบ้านเมืองนั้นเจริญรุ่งเรือง มีอารยธรรมตามอารยยุคสมัยใหม่ปัจจุบันเขาไม่ได้เลย หนังสือพิมพ์จึงจำเป็นจะต้องต่อสู้ต่อการขาดทุนต่อไปชั่วกาลนิรันดร

เรื่อง “พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช กับหนังสือพิมพ์ครุโณวาท” เมื่อ 111 ปีมาแล้วก็เห็นสมควรยุติลงแต่เพียงนี้ขอความสุขสวัสดิ์จงมีแต่ท่านผู้อ่านโดยทั่วกัน

อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นในประเทศไทย

โดย ศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร

1. ในระยะกว่ายี่สิบปีที่ผ่านมา ข้าพเจ้าได้มีโอกาสทำงานเกี่ยวข้องกับคนอเมริกันและญี่ปุ่นทั้งในภาคเอกชนและภาครัฐบาลในระดับต่าง ๆ กันข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่ามีอิทธิพลของอเมริกาและของญี่ปุ่นเหนือประเทศไทยนั้นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนอาจกล่าวได้ว่าในทางการเมืองนั้นอเมริกามีอิทธิพลมากเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนในทางเศรษฐกิจนั้นญี่ปุ่นมีอิทธิพลมากเป็นอันดับหนึ่ง
2. อิทธิพลของอเมริกาเหนือไทยทางการเมืองยังขยายขอบเขตไปถึงการศึกษา การสาธารณสุขและการแพทย์ด้วย ส่วนญี่ปุ่นได้ขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจและคืบเข้าไปในทางวัฒนธรรมด้วย
3. ประเทศอื่น ๆ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนีก็มีอิทธิพลเหนือประเทศไทยเหมือนกัน แต่เป็นอิทธิพลรอง ๆ ลงไปและมองไม่เห็นได้ชัดเหมือนอิทธิพลของอเมริกาและญี่ปุ่น
4. ที่ว่าอเมริกามีอิทธิพลทางการเมืองนั้น ข้าพเจ้าหมายถึงการเมืองระหว่างประเทศและการเมืองภายในประเทศด้วย กระทรวงการต่างประเทศของไทยได้เริ่มจ้างชาวอเมริกันมาเป็นที่ปรึกษาตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) และที่ปรึกษาผู้นั้นต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภักดิ์ยาณไมตรี ชื่อเดิมว่าบีแซร์ที่ปรึกษาผู้นั้นได้ช่วยเจรจากับนานาประเทศรวมทั้งสหรัฐอเมริกาเอง ให้ยกเลิกสนธิสัญญาระหว่างประเทศเดิมที่จำกัดสิทธิของประเทศไทยในการจะขึ้นอัตราภาษีศุลกากรจากร้อยละสาม และยกเลิกสภาพนอกอาณาเขตให้ศาลไทยมีอำนาจพิพากษาคดีในบังคับของต่างประเทศได้ด้วย
5. เมื่อครั้งประเทศไทยประกาศสงครามกับเยอรมนีเมื่อมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457-2461) สหรัฐอเมริกาก็มีส่วนสนับสนุนประเทศไทยในการตัดสินใจครั้ง

LI RT

นั้น เมื่อครั้งมหาสงครามโลก ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-87) คนไทยได้ตั้งกลุ่มเสรีไทยขึ้นในสหรัฐเพื่อสู้รบกับญี่ปุ่น สหรัฐก็ให้ความสนับสนุน และเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง อังกฤษก็พยายามเจรจาจะเอาเปรียบประเทศไทย สหรัฐก็มีส่วนช่วยเหลือไทยมิให้อังกฤษตั้งข้อเรียกร้องจากประเทศไทยมากเกินไป

6. หลังจากนั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน สหรัฐได้สนใจให้ความช่วยเหลือประเทศไทยทั้งในทางทหาร สนับสนุนให้ไทยส่งทหารไปช่วยรบในเกาหลีและในเวียดนามให้อาวุธยุทโธปกรณ์ให้การอบรมนายทหารของประเทศไทย ทั้งบก เรือ และอากาศ ปริมาณความช่วยเหลือและระยะเวลาที่ช่วยเหลือติดต่อกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ยังดำเนินไปเรื่อยๆ ติดต่อกันโดยตลอด

7. ในทางเศรษฐกิจและวิชาการ สหรัฐได้ให้เงินเปล่าและให้กู้ยืมอัตราดอกเบี้ยถูกและระยะยาวจำนวนมาก ได้ส่งนักวิชาการและอาจารย์มาสั่งสอนนักเรียนและนักศึกษา ระดับมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่าง ๆ และรับนักเรียนนักศึกษาไทยไปศึกษาในสหรัฐเป็นจำนวนมากโดยให้ทุนการศึกษาด้วย นอกจากนี้ยังได้ให้เครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับการศึกษาอยู่เสมอ ได้สนับสนุนธนาคารโลก เพื่อให้ประเทศไทยกู้ยืมเงินเพื่อการศึกษาและการเศรษฐกิจในระยะหลัง ๆ เป็นอันมากความช่วยเหลือในเรื่องเหล่านี้มีในรูปต่าง ๆ กัน บางเรื่องเป็นการช่วยเหลือโดยตรงระหว่างรัฐบาลต่อรัฐบาล บางเรื่องเป็นการผ่านทางมูลนิธิ เช่น มูลนิธิเอเชีย บางเรื่องเป็นการให้ในรูปของอาสาสมัคร และแม้มูลนิธิเอกชน เช่น ไว เอ็ม ซี เอ และวาย ตับยู ซี เอ ก็ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนประเทศไทยและคนไทยด้วย ในเรื่องการศึกษานี้อาจกล่าวได้ว่า ครูและอาจารย์ที่ได้รับการศึกษาจากอเมริกา ในขณะนี้มิอิทธิพลในการดำเนินการศึกษาในประเทศไทยมาก แม้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและการบริหาร และเศรษฐกิจก็เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาแบบอเมริกันเป็นส่วนใหญ่

8. ในทางการแพทย์และสาธารณสุขนั้น มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ซึ่งต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยมหิดลก็เริ่มต้นด้วยความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ของสหรัฐอเมริกา โดยสมเด็จพระบรมราชชนกได้ทรงพระเมตตาชักชวนให้เข้ามาช่วยเหลือ

การแพทย์และสาธารณสุขของไทยจึงก้าวหน้าไปมาก เมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แพทย์ไทยที่เรียนจบหลักสูตรสามารถเข้าไปปฏิบัติงานในสหรัฐได้และเป็นที่ยอมรับทั่วไป จึงปรากฏว่ามีแพทย์ไทยไปประกอบอาชีพอยู่ในประเทศนั้นเป็นจำนวนไม่น้อย อาจกล่าวได้ว่าการแพทย์ของไทยในปัจจุบันได้รับอิทธิพลในด้านต่าง ๆ จากอเมริกาเกือบจะทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นบริการการรักษา การใช้จ่าย การพยาบาล และอื่น ๆ แม้เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประชวรโรคพระหทัยก่อนข้างหนัก คณะแพทย์ไทยก็ถวายการรักษาพยาบาล จนทรงหายเป็นปกติ โดยไม่ต้องเสด็จไปรับการรักษาในสหรัฐอเมริกา

9. ในทางเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นซึ่งถือว่าตัวเองเป็นชาวยุโรปได้เข้ามามีอิทธิพลเป็นที่หนึ่งในประเทศไทย ดุลการค้าระหว่างประเทศของไทยขาดดุลกับญี่ปุ่นมากที่สุด ไทยต้องกู้ยืมเงินเยนจากญี่ปุ่นใช้ในการพัฒนาประเทศ ญี่ปุ่นคิดดอกเบี้ยเงินกู้จากไทยในอัตราต่ำและให้ผ่อนชำระคืนในระยะยาว ความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นให้แก่ไทยไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจและวิชาการ ญี่ปุ่นจะมีเงื่อนไขให้ใช้ชาวญี่ปุ่นเป็นนักวิชาการเข้ามาช่วย และเครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ต้องเป็นของผลิตจากญี่ปุ่น แบบแปลนแผนผังก็ต้องทำมาจากญี่ปุ่น ญี่ปุ่นไม่มีนโยบายที่จะให้ความช่วยเหลือในลักษณะที่จะฝึกฝนคนไทยให้ช่วยตัวเอง ผลิตกับความช่วยเหลือจากประเทศอื่น เช่น ออสเตรเลียหรือเยอรมนี ส่วนใหญ่เขาจะไม่มีเงื่อนไขหุยมหิมเลย ส่วนเงินให้ของญี่ปุ่นแม้เมื่อให้มาแล้วก็ต้องฝากไว้ที่ธนาคารญี่ปุ่นในประเทศไทย การให้ของญี่ปุ่นขยายออกไปถึงการให้ทางวัฒนธรรมซึ่งญี่ปุ่นจะกำหนดเงินให้มาเป็นก้อนราว 600 ล้านบาท แต่ทุกอย่างจะต้องเป็นไปตามใจและตามเงื่อนไขของญี่ปุ่นทั้งสิ้น

10. ตามนี้จึงจะเห็นได้ว่า ญี่ปุ่นมีอิทธิพลอย่างมากในการค้าระหว่างประเทศของไทย ขณะเดียวกันสินค้าเกษตรซึ่งไทยส่งไปขายญี่ปุ่นก็จะถูกจำกัดหรือกีดกันทั้งด้านอัตราภาษีศุลกากรและปริมาณที่จะส่งเข้าไปด้วย ทำให้ไทยส่งไปขายได้น้อยกว่าที่ควร แม้ทุกปีจะมีการเจรจาระหว่างไทยกับญี่ปุ่นกำหนดเป้าหมายสินค้าเกษตรที่ไทยจะขายให้ญี่ปุ่นก็ตาม แต่ญี่ปุ่นก็ไม่เคยซื้อของตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกันนั้นเลย

11. ประเทศที่มีอิทธิพลในทางเศรษฐกิจเหนือประเทศไทยรองจากญี่ปุ่นก็คือ สหรัฐอเมริกา เพราะสหรัฐได้ขายสินค้าทางทหารและสินค้าที่ละเอียดอ่อนต่าง ๆ ให้แก่ไทย เป็นจำนวนมาก ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจวิชาการและทางทหารไทยก็รับจากสหรัฐมาก ถ้ามีเสียงฝ่ายค้านโจมตีรัฐบาลไทยว่า บริหารเศรษฐกิจของประเทศไม่ดี สหรัฐก็จะออกรบ โดยชมเชยว่าเศรษฐกิจของไทยดีมาก ถ้าฝ่ายค้านตำหนิว่ารัฐบาลไทยลดค่าเงินบาทมาจาก 23 บาทต่อเหรียญสหรัฐ เป็น 27 บาทสหรัฐก็ชมรัฐบาลไทยว่าสามารถแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของไทยได้ทันกับเหตุการณ์ การแสดงออกของสหรัฐดังกล่าวนี้ บางทีก็กระทำโดยสถาบันการวิจัยของสหรัฐ บางทีก็แสดงโดยรัฐบาลผ่านทางเอกอัครราชทูต แม้เมื่อนายกรัฐมนตรีไทยเจ็บป่วยด้วยโรคหัวใจ สหรัฐก็เชื้อเชิญให้ไปรักษาที่สหรัฐ ทั้ง ๆ ที่ในประเทศไทยก็มีนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญโรคหัวใจชั้นเยี่ยมเป็นจำนวนมาก

12. ประเด็นที่น่าคิดก็คือ การที่ประเทศไทยอยู่ได้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่นดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นการดีหรือไม่ดีอย่างไรบ้างหรือไม่ ถ้าเราพิจารณาดูบรรยากาศการเมืองและเศรษฐกิจของโลกแล้วก็อาจกล่าวได้ว่าประเทศในโลกที่สามนั้น โดยปรกติก็ต้องอยู่ได้อิทธิพลของมหาประเทศที่มีอำนาจในทางการเมืองและเศรษฐกิจแทบทั้งนั้น ก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ไทยก็เคยอยู่ได้อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษและฝรั่งเศสมาแล้ว มาบัดนี้ก็เพียงมีการเปลี่ยนไปอยู่ในมือของสหรัฐและญี่ปุ่นเท่านั้น

13. ถ้ามองดูประเทศเพื่อนบ้านของไทย เราก็จะเห็นว่าเวียดนามอยู่ได้ อิทธิพลของรัสเซียเขมรและลาวอยู่ได้อิทธิพลของเวียดนาม มาเลเซียก็พยายามจะตัดตน เพื่อพ้นอิทธิพลของอังกฤษ อินโดนีเซียก็พยายามจะหลุดจากอิทธิพลของเนเธอร์แลนด์ ซึ่งเคยเป็นนายมาก่อน แต่ขณะนี้อินโดนีเซียก็อยู่ได้อิทธิพลของสหรัฐไม่น้อย ฟิลิปปินส์ ก็อยู่ได้อิทธิพลของสหรัฐเป็นอันมาก ส่วนสิงคโปร์นั้นพยายามอย่างยิ่งที่จะพึ่งตนเอง ในทางเศรษฐกิจสิงคโปร์ได้เจริญถึงขนาดที่สร้างตลาดการเงินของโลกขึ้นในประเทศได้สำเร็จ มีธนาคารต่างประเทศตั้งอยู่ในสิงคโปร์นี้กว่าร้อยธนาคาร การอุตสาหกรรมก้าวหน้าไปในทางที่ใช้เทคโนโลยีสูง การทหารก็พึ่งอิสราเอลให้มาช่วยฝึกอบรบให้ ในทางการเมือง

สิงคโปร์ก็พยายามจะไม่พึ่งใครโดยตรงเลย นายกรัฐมนตรีลีควงยูก็เคยกล่าวว่าถ้าสิงคโปร์จะต้องอยู่ใต้อิทธิพลของชาติใหญ่ ก็จะต้องเลือกอยู่ใต้ประเทศที่มีเทคโนโลยีสูง

14. ส่วนประเทศพม่านั้นถือว่า ตนเองเป็นประเทศสังคมนิยมพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ยอมให้อิทธิพลของอังกฤษ สหรัฐ หรือแม้แต่รัสเซียเข้ามามีส่วนในการบริหารของประเทศไม่ว่าจะในทางการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา การแพทย์และอื่น ๆ ประเทศในโลกเสรีพยายามจะช่วยเหลือ เช่นเดียวกับช่วยไทยและประเทศด้อยพัฒนาอื่น ๆ พม่าก็ไม่ยอมรับ ด้วยเกรงว่าตนจะต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของชาติอื่น ๆ ผลก็คือในทางการเมือง พม่าก็ต้องปกครองตนเองอย่างโดดเดี่ยว ไม่ทราบว่าจะจะเป็นประชาธิปไตยหรือเผด็จการแบบไหนอย่างไร ในทางเศรษฐกิจก็เรียกว่าพม่าเป็นประเทศที่ไม่มีการก้าวก้าว ประชาชนมีรายได้ต่ำมาก พลเมืองก็ค่อนข้างยากจน แต่ในทางมนุษยวิทยาแล้ว พม่ายังรักษาคุณค่าและเอกลักษณ์ของชาติไว้ได้เป็นอันมาก ถ้าจะว่ามีความดีอยู่บ้างในวิธีการของพม่าก็เห็นจะเรื่องวัฒนธรรมนั่นเอง

15. ข้าพเจ้าใคร่จะสรุปว่า อิทธิพลของชาติใหญ่ที่เข้ามาบีบบบาทในประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนานั้น เห็นจะปฏิเสธได้ยาก ถ้ารัฐบาลของประเทศนั้นจะคำนึงถึงพัฒนาทางการเมือง และทางเศรษฐกิจเพื่อให้ประชากรของตนเห็นความก้าวหน้าของโลกบ้าง และให้ได้ชมเชยชื่นชมกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ของโลกบ้าง ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ว่ารัฐบาลและประชาชนของประเทศที่อยู่ใต้อิทธิพลจะต้องไม่ประมาท จะต้องพยายามรักษาวัฒนธรรมและคุณธรรมของชาติของตนไว้ จะต้องตัดสินใจปัญหาต่างๆ ของชาติและของตนเองโดยชั่งดูเหตุผลให้พอเหมาะพอควรกับสถานการณ์ ถ้าเราทำได้อย่างนี้ ชาติอื่น ๆ ก็คงอยู่รอดได้ ประเทศไทยก็อยู่ได้กฎเกณฑ์อันเป็นสากลดังกล่าวนี้ ชาติไทยเราคนไทยถือหลักในการเดินสายกลางในการแก้ปัญหาต่างๆ มาตลอด เราจึงสามารถเอาตัวรอดมาได้ทุกยุคทุกสมัย ข้าพเจ้าจึงคิดว่าไทยจะสามารถอยู่รอดตลอดไปได้ ถ้ามองดูสถาบันสูง ๆ ของไทยทุกสถาบัน รวมตลอดถึงสถาบันสูงสุดอันเป็นที่เคารพสักการะของเรา ก็มีพฤติกรรมดังกล่าวนี้มาทุกยุคทุกสมัย นับว่าเป็นบุญของพวกเราชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง

พระยามโนปกรณนิติธาดา : นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย

(ตอนสุดท้าย)

บทที่ ๗

จำจากสยาม—ปีบุญมอันเป็นที่รัก

เสริมไม้ซ้า
แปรรูปผาดเพื่อนกรวด
โอบอุ้มอุบอบอบหุด
อ่อนจิตอัสรสน

ชิมรส
กัตถน
หัวหู้
สุดแล้ว—เสริม

(จาก “สามกรุง”)

ท่านพระยามโนปกรณนิติธาดา พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 49 หลังจากพ้นตำแหน่งทางการเมืองดังกล่าวมาแล้ว พระยามโนปกรณนิติธาดาก็ถูกขอร้องแกมบังคับให้ออกนอกประเทศ ตนได้อพยพครอบครัวไปอยู่ในเมืองปิ่นังตั้งแต่ พ.ศ. 2476 พร้อมด้วยบุตรชายอันเกิดแต่คุณชาย หุดะสิงห์ คือ นายด้อม หุดะสิงห์ ซึ่งในขณะนั้นมีอายุเพียง 1 ขวบ กล่าวกันว่า ระหว่างอยู่ในเมืองปิ่นังได้ใช้ชีวิตอย่างสงบเรียบง่าย จิววัตรประจำสัปดาห์เป็นครั้งเป็นคราว มีการสังสรรค์กับเจ้านายและคนไทยที่อยู่ในเมืองปิ่นังบ้างตามโอกาสอันควร ดังปรากฏในพระหัตถเลขาสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพลงวันที่ 4 เมษายน 2477 ถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ตอนหนึ่งทรงกล่าวถึงพระยามโนปกรณนิติธาดาว่า

LI RT

“เมื่อวันที่ 28 ตรงกับวันประสูติของพระองค์หญิงอาภา ก่อนนั้น 2 วัน สมเด็จพระสวสดีกับพระองค์หญิงอาภา เสด็จมาตรัสเชิญ หม่อมฉันกับหญิงพูนหญิงพิลัยหญิงเหลือ ให้ไปกินดินเนอร์ที่ไฮเตลฮันมิดเป็นการฉลอง หม่อมฉันนึกในใจว่ามันเป็นการประชุม อาจจะทำให้มาตั้งช่องมั่วสุมประชุมกันที่ป็นิ่ง แต่เมื่อเธออุตสาห์เสด็จมาเชิญเองเช่นนั้น จะบิดเบือนก็เป็นเสียอรรถยาศัยน่าเกลียด ก็คือความสุจริตรับจะไปตามเชิญ ผู้ที่ได้รับเชิญไปดินเนอร์วันนั้นนอกจากพวกหม่อมฉันยังมีหม่อมเจ้าวิบูลย์กับหม่อมแก้ว พระยามโน ฯ กับนางสารสาสน์พลขันธ์ ซึ่งออกมาอยู่ป็นิ่งเหมือนกัน สมเด็จพระสวสดีได้ตรัสขึ้นก่อนว่า เลี่ยงกันวันนี้อาจจะถูกสงสัยว่ามาตั้งช่องมั่วสุมประชุมกันคิดอ่านในการเมือง จึงตรัสเชิญทางสารสาสน์พลขันธ์ ซึ่งเป็นภรรยาของรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐกิจในรัฐบาลมาด้วยให้เป็นพยาน หม่อมฉันมาทราบภายหลังว่า พระยามโน ฯ ก็รู้สึกหวาดไหวถึงบอกแก่คนในกงสุลสยามให้รู้ไว้ด้วย ครั้นเลี้ยงกันแล้ว เจ้าของงานเลยชวนไปดูหนังฉายก็เป็นอันโล่งใจด้วย ไม่ต้องนั่งคุยกันในเวลาเมื่อเลี้ยงแล้ว เป็นการเรียบร้อยตลอดเรื่อง”

เมื่อพระยามโนปรกณนิติธาตาไปอยู่ป็นิ่งแล้ว ทางการเมืองเมืองไทยเกิดมีการเปลี่ยนแปลงมีการกวาดล้างพวกพระยาทรงสุรเดชกันเป็นการใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2481 อันเป็นเหตุให้พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมศิริ) จำต้องนิราศไปอยู่ป็นิ่งด้วย “คนไทยคนแรกที่พระยาฤทธิฯ ได้ไปเยี่ยมที่ป็นิ่งก็คือ พระยามโน ฯ อดีตนายกรัฐมนตรีที่ถูกรัฐประหารไปเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น เหตุที่พระยามโน ฯ ต้องอพยพไปอยู่ป็นิ่งก็คือ เมื่อรัฐบาลรัฐประหาร 20 มิถุนายน ผ่านไปแล้ว พระยามโน ฯ ซึ่งตอนนั้นหมดอำนาจหน้าที่ทั้งในด้านราชการและการเมืองโดยสิ้นเชิงแล้ว ได้ไปพักผ่อนตากอากาศที่บ้านชะอำ และในระหว่างนั้นบรรดาหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ได้พากันลงข่าวและบทความโจมตีอดีตนายกรัฐมนตรีนี้นับเป็นการใหญ่ในกรณีปิดสภา ฯ หาว่าพระยามโน ฯ จะรู้หนังสือพระบอราชาธิปไตยขึ้นมาและในด้านอื่น ๆ อีกหลายประการ เป็นต้นว่า ช่องสุมพรรคพวก ทำที่คล้ายจะต่อต้านรัฐบาลใหม่ของคณะผู้ก่อการ ฯ ล ฯ จากการลงข่าวของหนังสือพิมพ์ที่ให้ร้ายเช่นนั้น ทำให้พระยามโน ฯ คิดว่า ถ้าหากจะได้ไปอยู่ในสถานที่

อันห่างไกลจนไม่มีใครได้ทราบข่าวคราวการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับตัวท่านเสียได้ ก็คงจะสบายใจไม่น้อยที่ไม่ต้องได้ยินได้ฟังข่าวอันไม่ดีงามที่ทำความรำคาญใจให้อีกต่อไป ดังนั้นท่านอดีตนายกฯ ผู้นี้จึงได้ตัดสินใจอพยพครอบครัวจากกรุงเทพฯ แล้วเดินทางไปอยู่เสียที่บีนัง ที่นั่นพระยามโนฯ ได้ซื้อบ้านหลังหนึ่งใหญ่โตพอดูอยู่ในเขตเทศบาลไว้เป็นกรรมสิทธิ์ บ้านหลังนี้เดิมเป็นสมบัติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย และ ณ คฤหาสน์หลังนี้เองที่นายกรัฐมนตรีคนแรกของเมืองไทยได้พำนักอยู่จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

เมื่อแรกที่พระยามโนฯ ได้พบกับพระยาฤทธิฯ ในตอนนั้น พระยามโนฯ ได้แสดงความประหลาดใจเหมือนกันที่จู่ ๆ พระยาฤทธิฯ ซึ่งกำลังเป็นรัฐมนตรีอยู่ ต้องเดินทางออกไปอยู่ที่นั่นโดยกระทันหันหันแต่ดูเหมือนพระยามโนฯ จะได้ทราบเรื่องการไปของพระยาฤทธิฯ จากบรรดามิตรสหายในกรุงเทพฯ ส่งข่าวไปอยู่บ้างเหมือนกัน จึงไม่ถึงกับประหลาดใจมากนัก เมื่อได้พบกันแล้ว พระยาฤทธิฯ ก็ได้เล่าเรื่องราวเป็นมาตามข้อเท็จจริงให้พระยามโนฯ ฟัง ซึ่งเมื่อพระยามโนฯ ได้ทราบเรื่องโดยชัดแจ้งแล้วก็มีได้แสดงความคิดเห็นออกมาแต่อย่างใด คล้ายกับว่าจะเป็นที่รู้และเข้าใจกันอยู่ดีแล้ว”

ในสมัยเมื่อตอนใกล้จะเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพา คนไทยที่อยู่ในเมืองบีนังจำเป็นต้องอพยพไปอยู่ในสิงคโปร์ ทั้งนี้เพราะเหตุว่ารัฐบาลอังกฤษระแวงว่าคนไทยเหล่านั้นอาจจะเป็นไส้ศึกของตน แต่คนไทย 3 คน ได้รับความยกเว้นไม่ต้องไปอยู่สิงคโปร์ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพพระองค์ 1 หม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิวงศ์ อดีตราชเลขาการประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 องค์ 1 และพระยามโนปกรณ์นิติธาดา อดีตนายกรัฐมนตรีไทยคน 1 ทั้งสามท่านดังกล่าวพระนามและนามมานี้ เจ้าเมืองบีนังได้ ถวายพระเกียรติยศและให้เกียรติยศเป็นพิเศษ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา จึงได้อยู่ในเมืองบีนังตลอดจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรม

ถึงแก่นิจกรรม ณ เมืองบีนัง

เมื่อตอนมีชีวิตอยู่ในเมืองบีนังนั้นกล่าวกันต่อมาว่า ชีวิตที่ทรูหราและฟุ้งเฟ้อที่นั่นพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้หลีกเลียงเสียโดยสิ้นเชิง แม้ความเป็นอยู่จะเป็นไปอย่าง

* จากเรื่อง “ชีวิตการเมืองของพระยาฤทธิอัคเนย์ ทหารเสือปฏิวัติ 2475” โดย เสถียร ศกุนตลา ในหนังสือพิมพ์ไทยสัปดาห์ ฉบับที่ 18 สิงหาคม 2501

เก็บตัวก็ตาม แต่ด้วยเหตุที่ท่านผู้มีน้ำใจดี ต่อญาติมิตรเพื่อนฝูงทั้งหลายโดยทั่วหน้า จึงทำให้ท่านมีเพื่อนฝูงมากทั้งไทยและชาวต่างประเทศแม้ในยามสงครามญี่ปุ่นได้เข้ายึดครองอย่างเข้มงวดกวดขัน ทั้งขาดแคลนเครื่องบริโภคอุปโภค แต่พระยามโนฯ ก็ดำเนินชีวิตมาได้ด้วยสุขภาพดีและร่างกายแข็งแรงสำหรับคนปุนั้น ท่านไม่มีโรคภัยประจำตัวอันจะต้องวิตกกังวลแต่ประการใด ตลอดมาจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2491 ณ บ้านถนนพากันเจอร์บอล เมืองป็นัง นั้นเอง ตอนจะถึงแก่กรรมนั้นปรากฏในประวัติของท่านว่า

“... จวบจนกระทั่งเช้าวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2491 ขณะที่กำลังเดินเล่นอยู่ในบ้านพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้มีอาการมีศีรษะหน้ามืดเซจะล้มลง ผู้ที่อยู่ใกล้ซิดในขณะนั้นได้ช่วยกันพยุงไว้และอุ้มมานอน ก็มีอาการหอบและไม่ได้สติ นายแพทย์ได้ตรวจอาการและลงความเห็นว่าเป็นเส้นโลหิตในสมองแตกการล้มเจ็บลงอย่างหนัก โดยปัจจุบันทันด่วนเช่นนี้ ย่อมทำให้บรรดาญาติและมิตรทั้งหลายตระหนกตกใจและเศร้าสลดเป็นอย่างยิ่ง พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้นอนป่วยอยู่โดยไม่ได้สติเป็นเวลาถึง 3 วัน อาการจึงค่อยดีขึ้นเป็นลำดับ ความทรงจำได้กลับคืนมาทีละน้อยเริ่มพูดจากได้บ้างบางคำ แต่ร่างกายทางแถบซ้ายทั้งแถบหมดความรู้สึก เคลื่อนไหวไม่ได้ นายแพทย์ได้เอาใจใส่เยียวยาอย่างเต็มกำลังอาการก็ค่อยดีขึ้นตลอดมา พูดจาได้เกือบเป็นปกติ ร่างกายแถบซ้ายทั้งหมดความรู้สึกนั้นก็เริ่มเคลื่อนไหวเองได้บ้าง บรรดาญาติและมิตรต่าง ๆ ก็มีความหวังอย่างเต็มที่ ได้ผลัดเปลี่ยนกันพยาบาลทั้งกลางวันและกลางคืนโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ทั้งนายแพทย์เองก็ได้พยายามรักษาอย่างเต็มกำลังความสามารถ ทุกคนมีความหวังที่จะได้เห็นพระยามโนปกรณ์นิติธาดาหายเป็นปกติดังเดิม แต่ครั้นแล้วในคืนวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2491 อาการก็กลับทรุดหนักลง โดยปัจจุบันทันด่วนเช่นเดียวกับเมื่อแรกเริ่มล้มเจ็บอีกครั้งหนึ่ง แต่ในครั้งนี้นี่สุดวิสัยที่นายแพทย์จะเยียวยาไว้ได้ ท่ามกลางความโศกเศร้าอาลัยของบรรดาญาติมิตรพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ถึงอนิจกรรม โดยอาการอันสงบ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2491 ณ บ้าน ถนนพากันเจอร์บอล เมืองป็นัง จำนวนอายุได้ 64 ปี 6 เดือน กับ 15 วัน”

ชีวิตของพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทยก็ได้สิ้นสุดลงด้วยประการดังกล่าวมานี้

ท่านผู้อ่านจะเห็นความจริงได้ประการ 1 ว่า แม้กาลล่วงมาถึงบัดนี้เกือบครึ่งศตวรรษเข้าแล้วที่เราปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ พวกพลเรือนที่มีความรู้ความสามารถไม่อาจจะเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ได้นาน มีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีพลเรือนคนแรกที่ถูกคณะทหารกระทำรัฐประหาร ต่อมานายกรัฐมนตรี พลเรือนก็ถูกคณะทหารทำการบีบบังคับหรือกระทำรัฐประหาร ต้องออกจากตำแหน่งหลายท่านด้วยกัน เช่น นายควง อภัยวงศ์ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นต้น

เรื่องราวอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน

ในการเขียนชีวประวัติของบุคคลสำคัญของไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น หากไม่กล่าวถึงเรื่องได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วยก็จะทำให้ขาดความสำคัญของเรื่องไปประการหนึ่ง เพราะในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น เครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นบำเหน็จของผู้ประกอบคุณงามความดีให้แก่บ้านเมือง ซึ่งข้าราชการหรือคนทั้งปวงจะได้ด้วยยศฉะนั้นในการเขียนชีวประวัติของพระยามโนปกรณนิติธาดา นี้ก็จำเป็นจะต้องกล่าวถึงไว้ด้วย พระยามโนปกรณนิติธาดา เมื่อมีชีวิตอยู่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นบำเหน็จในการรับราชการสนองพระเดชพระคุณดังต่อไปนี้

- (1) ได้เหรียญรัชมังกลาภิเศก (เงิน) เมื่อเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2452
- (2) ได้เหรียญบรมราชาภิเศก รัชกาลที่ 6 เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2454
- (3) ได้เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ 3 เมื่อเดือน มกราคม พ.ศ. 2454
- (4) ได้เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา เมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2455
- (5) ได้ตราพิภพภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ 5 เมื่อเดือน มกราคม พ.ศ. 2456
- (6) ได้ตราภชณาภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ 5 เมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2457
- (7) ได้ดรามัณฑนาภรณ์มงกุฎสยาม ชั้นที่ 3 เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ.

2458

- (8) ได้ตราภิภพภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ 3 เมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2459

LIIRT

- (9) ได้สามัญสมาชิกตติจุลจอมเกล้าพิเศษ เมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2460
- (10) ได้ทุติยจุลจอมเกล้า เมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2461
- (11) ได้เหรียญทองบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 7 ในปี พ.ศ. 2468
- (12) ได้เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ 4 ป.ป.ร. ลงยากรอบสร้างเงิน เมื่อเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467
- (13) ได้ประถมาภรณ์มงกุฎสยาม เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2470
- (14) ได้เหรียญจักรพรรดิมาลา เมื่อเดือน มกราคม พ.ศ. 2472
- (15) ได้ทุติยจุลจอมเกล้าพิเศษ เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2474
- แต่ในฐานะที่ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย นั้นไม่เคยได้เครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างใดเลย

อวสานคักดา

รัฐบาลไทยสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรียุคหลังสงคราม ได้จัดการทำศพพระยามโนปกรณ์นิติธาดาให้เป็นทางราชการ เข้าใจว่าเพื่อเป็นการ “ล้างบาป” ในอดีต ได้พระราชทานเพลิงศพมหาเสวกโท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) ป.ม.ท.จ.ว. ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2492 เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาครั้งนี้ เจ้าภาพได้จัดพิมพ์สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ รัชกาลที่ 9 เป็นลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมพระนราธิวาสราชนครินทร์ และสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี แยกเป็นที่ระลึก ตลอดกาลนาน

มหาอำมาตย์โทพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของประเทศไทย แต่ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีคนเดียว แต่เป็นผู้อภัย ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ละเมิดรัฐธรรมนูญ ทำให้รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 เสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ลง ทั้ง ๆ ที่รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวมานั้นในกาลต่อมาได้ถูกแก้ไขยกเลิก เปลี่ยนแปลงมาเป็นอันมากหลายครั้งหลายหน จนถูกยกเลิกไปในที่สุด อนึ่งอีกทั้งท่านได้ถูกรังแกของนายกรัฐมนตรีของคณะก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ช่มแสงแห่งความดีงามอันพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้บำเพ็ญความดีเด่นไว้ตลอดหัวเลี้ยวหัวต่อตอนสำคัญของบ้านเมืองในยุคนั้นเสียโดยสิ้นเชิง

เราจึงไม่ค่อยได้ยินชื่อเสียงพระยามโนปกรณนิติธาดา บ่อยนักเหมือนกับนายกรัฐมนตรีนครดอ ๗ มา แต่ชีวิตของท่านเจ้าคุณมโนปกรณนิติธาดาน่าจะเข้าทำนองภาษิตพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 6 ว่า

“อนิจจาโลกเราน่าเศร้าจิตต์
อันความงามสุจริตทุกสิ่งสรรพ
กลับจะเป็นเครื่องประจานคนดีพลัน”

สมัยนี้ (พ.ศ. 2523) คนไทยเรารื้อฟื้นตัวทางการเมืองมามากแล้ว ถึงขั้นมีพรรคการเมืองดำเนินการปกครองประเทศแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของคนไทยทั้งปวงจะต้องศึกษาชีวิตประวัติของนักการเมืองไทยโดยตนเองให้รู้ว่า คนไหนดีชั่วอย่างไร เพราะเป็นธรรมดาเราไม่กล้าเขียนถึงความไม่ดีของนักการเมืองทั้งที่เป็นทหารและพลเรือน เพราะเมื่อจะขึ้นศาลขอขมา เพราะตามกฎหมายเรายังเป็นความจริงยังเป็นความผิดฐานหมิ่นประมาท แม้กฎหมายจะให้สิทธิพิสูจน์ความจริงได้ แต่ก็หาหลักฐานมาพิสูจน์ ได้ยากเต็มทีเหมือนกัน ควันไฟเราเห็นควันขึ้นโขมงอยู่ แต่ก็จับควันนั้นไม่ได้ฉะนั้น

เป็นอันจบเรื่อง “ชีวิตและเกียรติคุณของมหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย” แต่เพียงนี้

